

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za orijentalnu filologiju

Feminističko/ rodno čitanje djela Lanetliler Erendiz Atasü

Završni magistarski rad

Studentica:
Kanita Kriještarac

Mentorica:
prof. dr. Alena Čatović

Sarajevo, septembar, 2020. godina

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Život i djelo Erendiz Atasü	5
3. Prekretnica u životu žene(a)	7
4. Feminizam	11
5. Feminizam u Turskoj.....	14
6. Žena u okovima društvenog sistema	16
7. Uloga žene u porodici	19
8. Nasilje nad ženama.....	23
9. Degradiranje žena u društvu/ žena „raspuštenica“	26
10. Odgoj ženskog djeteta	30
11. Društveno nametnute norme i njihov negativan utjecaj na život žene	35
12. Muškarac: život, uloga, zlostavljač	41
13. Zaključak	49
14. Bibliografija.....	52
15. Literatura	52
16. Prilog.....	54
16.1 Prijevod pripovijetke „Üç Kuşak“ (Tri generacije)	54
16.2 Prijevod pripovijetke „ESMA“	67

1. Uvod

Erendiz Atasü je turska književnica koja pripada trećem valu feminizma. Jedna je od feministkinja koje u svojim djelima kritički obrađuju tematiku nepovoljnog položaja žene u turskom društvu. Naziv njene zbirke pripovijedaka *Lanetliler* koja je stekla široku recepciju kod čitalačke publike i feminističke književne kritike, ima znakovito i simboličko značenje. Riječ „lanet“ znači „prokletstvo, proklinjanje“, a dodavanjem sufiksa „li“ dobiva značenje „proklet(e)“¹. S obzirom na feminističku orijentaciju autorice i tematski korpus pripovijedaka u kojem se fokus stavlja na lik žene(a), naslov zbirke pripovijedaka prevela sam kao „Uklete“.

Erendiz Atasü u djelu *Lanetliler* interpretacijom pripovijedaka oslikava životne borbe žena, njihova kolebanja, nedaće, kao i najdublja i najiskrenija razmišljanja o kojima većinom, nažalost, šute zbog postojećeg patrijarhalnog društvenog sistema. Svaka pripovijetka predstavlja zasebnu tematsku cjelinu. Ono što je zajedničko svakoj od njih je problematika diskriminirajućeg položaja žene u odnosu na muškarca u turskom društvu uzrokovana tradicionalnom raspodjelom rodni uloga.

Žena je u patrijarhalnoj sredini oslikana kao slabiji spol prvenstveno zbog svoje biološke determinantnosti. Mogućnost žene(a) da izrodi(e) novi život izaziva divljenje, ali istovremeno je(ih) stavlja i u podređen položaj unutar društvene hijerarhije zasnovane na tradicionalnim, patrijarhalnim načelima.

Autorica u zbirci pripovijedaka *Lanetliler* obrađivanjem različitih likova žena i njihovih psiholoških trauma sugerše na nedostatke postojećeg društvenog sistema u Turskoj. Ističe razlike u življenju žene u provinciji i velikom gradu, način na koji muškarac(muškarci) posmatra(ju) i doživljava(ju) ženu(e), kao i njegovu(njihovu) pasivnost i strah od nepoznatog nasuprot sposobnosti, vrlina, dosjetljivosti i neustrašivosti žene(a).

Težak položaj žene(a) u braku kao i društvu uopće, ekonomska pozicija, propusti u obrazovanju su samo neki od problema u turskom društvu koje Erendiz Atasü ističe unutar ove zbirke pripovijedaka kako bi potakla na promjene koje su neminovne za napredak i razvoj Turske naglašavajući da je emancipacija žene(a) polazna tačka u razvoju turskog društva u općem smislu.

U ovom magistarskom radu nastojat ću kritički pristupiti pripovijetkama u djelu *Lanetliler* kako bih pokušala osvijetliti navedenu problematiku na koju Atasü referira, neminovno ukazujući na uzroke postojećeg stanja u Turskoj (ali i u drugim državama svijeta) gdje se društveni, ekonomski, politički i kulturološki poredak temelji na patrijarhalnom ustrojstvu, normama i načelima.

¹Prof. Dr. Slavoljub Đinđić, Doc. Dr. Mirjana Teodosijević- Prof. Dr. Darko Tanasković, „*Türkçe-Sırpça sözlük*“, Ankara, 1997.godina, 654. str.

U prvom dijelu rada, nakon osvrta na književni opus i biografske podatke autorice, te njeno djelovanje unutar feminističkih okvira; pažnju ću posvetiti važnom preokretu koji se desio u životu pripadnica ženskog spola uzrokovanom francuskom buržoaskom revolucijom započetom 1789. godine s akcentom na feministička strujanja koja su uslijedila nakon nje.

Predstavit ću feminizam kao pokret i ideologiju u svijetu opisujući tri vala feminizma i iznoseći osnovna načela feminističkog pokreta, jer je feminizam pokret koji je u znatnoj mjeri utjecao na poboljšanje položaja žene(a) u društvu. To je pokret koji se bazira na unapređenje položaja žena uklanjanjem spolne diskriminacije i dominacije uz promoviranje rodne jednakosti u svim sferama života. Nakon toga ću se osvrnuti na feminizam u Turskoj navodeći neke od najznačajnijih predstavnica pomenutog pokreta s naglasom na njihov doprinos i ulogu koju su odigrale u borbi za emancipaciju žene u Turskoj. Uz navedeno ću predočiti tok političkih previranja u državi kako bih oslikala njihov utjecaj na život stanovnika Turske.

Pripovijetke ću kritički analizirati i ujediniti kroz zajedničke tematske cjeline ističući negativan učinak patrijarhata na život oba spola. Kao dodatak magistarskom radu prevela sam dvije pripovijetke iz zbirke pripovijedaka *Lanetliler*. Prijevodom i analizom pripovijetke „Esma“ istakla sam razlike u odgoju ženskog i muškog djeteta navodeći obaveze i odgovornosti ženske djece koje započinju još od njihovog ranog djetinjstva.

Autorica pomenutom pripovijetkom želi ukazati na neadekvatno i neprimjereno ophođenje prema ženama u obrazovnom sistemu, uz nametanje rodne uloge djevojčicama još od djetinjstva. Pripovijetku „Üç Kuşak“ (Tri generacije) prevela sam kako bih istakla činjenicu da postojeća problematika rodne nejednakosti u turskom društvu ženu(e) prati generacijama i prenosi se s koljena na koljeno kao ustaljeni obrazac ophođenja prema pripadnicama ženskog rodnog identiteta. Analizom zbirke pripovijedaka obradit ću i problematiku minimaliziranja žene(a) u privatnoj i javnoj sferi s kojom se ona(one) svakodnevno susreće(u) i bori(e).

Nakon što predočim negativan učinak patrijarhata na pripadnice ženskog spola, osvrnut ću se na život, položaj i ulogu muškarca unutar patrijarhalno konstruiranog društva. Opisat ću posljedice koje patrijarhat ostavlja u njegovom(njihovom) životu, kao i njegov(njihov) osjećaj nemoći i bezizlaznosti napsram društveno nametnutih očekivanja.

Tokom analiziranja feminističkog pokreta i pripovijetki u zbirci pripovijedaka *Lanetliler* spomenut ću ideje i stavove nekih od značajnijih predstavnika feminističkog pokreta sa Zapada osvrnuvši se na njihove spoznaje i saznanja na koja bi se tursko društvo moglo ugledati u cilju emancipacije žena i njihovom sticanju vlastitog identiteta.

2. Život i djelo Erendiz Atasü

Erendiz Atasü, turska spisateljica, rođena je u Ankari 1947. godine. Bila je jedino dijete Faik Sayrona i Hadiye Sayron. 1964. godine završava koledž, a potom upisuje studij farmacije na Univerzitetu u Ankari. 1968. godine je diplomirala i izabrana je za asistenta. 1980. godine postala je docentica, a 1988. godine profesorica na spomenutom fakultetu. U dvadeset sedmoj godini života počinje pisati. U svojim djelima akcenat stavlja na ženske likove oslikavajući probleme sa kojima se žena(e) susreće(u) još od ranog djetinjstva.

Studirala je engleski jezik na Univerzitetu Oxford, te potom je utemeljila katedru engleskog jezika na Institutu Gazi koji je kasnije prerastao u Univerzitet Gazi u Ankari.

Atasü je književnica koja pripada trećem valu feminizma u Turskoj. Od 1981. godine počinje objavljivati pripovijetke u raznim časopisima. Neke od njih su: „Varlık“, „Düşün“, „Saçak“, „Çağdaş“, „Türk Dili“.

Autorica je napisala zbirke pripovijedaka: *Lanetliler* (Uklete, 1985), *Dullara Yas Yakıştır* (Udovicama pristaje obilježje žalosti, 1988), *Onunla Güzeldim* (S njim sam bila lijepa, 1992), *Taş Üstüne Gül Oyması* (Gravura ruže na kamenu, 1997). Njeni najznačajniji romani su: *Dağın Öteki Yüzü* (S onu stranu planine, 1995), *Gençliğin O Yakıcı Mevsimi* (To vrelo doba mladosti, 1999). Pisala je i eseje i kritike („Benim Yazarlarım“- Moja pisanja, 2000).

Do sada je objavila šest romana, osam zbirki pripovijedaka i sedam kolekcija eseja. U svojim esejima zagovara ženska prava i sekularno društvo. Svojom prvom knjigom pripovijedaka *Kadınlar da Vardır* (I žene postoje, 1983) stekla je epitet feminističke spisateljice. Za pomenuto djelo dobila je nagradu za pripovijetku od izdavačke kuće „Akademi“.

Još četiri zbirke pripovijedaka objavljene su do 1995. godine, a tada je ujedno objavljen i njen prvi priznati roman *Dağın Öteki Yüzü* - izvanredna porodična saga - u kojoj se raspravlja o nastojanju i postignućima republikanske revolucije, kao i njenim nedostacima u pogledu položaja žena. Za ovaj roman 1996. godine dobila je Nagradu „Orhan Kemal“ za roman godine. Djelo je prevedeno na engleski jezik pod naslovom *The other side of the mountain*.

Zbirka pripovijedaka *Lanetliler* prevedena je na njemački jezik pod nazivom *Das lied meeres*. Njena novela *Bir yaşdönümü rüyası* prevedena je na grčki i objavljena je u Grčkoj pod nazivom *On eipo sthan klimakthrio*.

O značaju i stvaralačkom umijeću ove književnice u turskoj književnosti svjedoči činjenica da su neka njena djela prevedena na mnoge jezike i da su objavljena u Francuskoj, Velikoj Britaniji, Holandiji, Italiji, Češkoj, Hrvatskoj, te brojnim drugim zemljama.

Kao značajniji prilog feminističkoj literaturi ove književnice smatra se njezin roman „*Dağın Öteki Yüzü*“ u kome se susreću tri generacije žena. Erendiz Atasü imala je inspiraciju u svojoj majci kada je opisala žene prve generacije. Naime, njezina majka Hedije Sajron bila je među prvim djevojkama poslanim na Zapad da bi tamo studirale. I sama naratorica, koja predstavlja treću generaciju žena u ovom romanu, na kraju se razvodi i ostaje sama s kćeri, a život joj prolazi u posjećivanju grobova svojih umrlih i razmišljanju od ljudskoj sudbini. (Nametak, 2013: 471)

Zbirke pripovijedaka Erendiz Atasü bave se ženskim pitanjima. Sa aspekta feminističke misli govori o pojedincima slomljenim pod nemilosrdnim društvenim promjenama i prevratima. U svojim djelima književnica obrađuje položaj žene u društvu kroz historiju, odnose između žene i muškarca, nejednkost među rodovima, degradiranje žene u društvu zbog njene rodne pripadnosti. Oslikava ženu koju patrijarhalno ustrojena sredina deskrimira i ugnjetava u političkoj, ekonomskoj, kulturološkoj i društvenoj sferi podsjećajući je da je njena uloga primarno rodna. Žena(e) je(su) ograničena(e) na privatni prostor, dok za nju(njih) nema mjesta na javnoj sceni.

Erendiz Atasü svojim spisateljskim umijećem aludira na neophodne promjene koje su neminovne za napredak i razvoj cjelokupnog društvenog sistema u Turskoj ističući da u korijenu turskog društva, bez obzira na težnje ka modernizaciji, još uvijek leži kruti patrijarhalni sistem koji sprječava napredak unutar postojećeg društvenog, ekonomskog, političkog sistema države.

3. Prekretnica u životu žene(a)

Kako su politička previranja u Turskoj osamdesetih godina onemogućavala književni aktivizam, upravo je to razdoblje pogodovalo nastanku pripovijetki prilično subverzivnog i kritičkog karaktera koji su doveli u pitanje prijašnje narativne modele. S jedne strane, bilo je to desetljeće najveće „represije govora“ i ograničenja individualnih sloboda, a s druge period „eksplozije govora“, uspona nezavisnih medija, komercijalizacije kulture, stvaranja potrošačkog društva i liberalnog tržišta, rastućeg utjecaja pop-kulture i vrijeme velikog povratka potlačenih, marginaliziranih i ušutkanih ženskih glasova.

Od samog početka kontakt Zapada sa istočnim svijetom bio je obilježen sukobima i ratovima. Stoljeća sukoba i nesporazuma stvorila su određene stereotype kolektivne predodžbe. Nemogućnost naroda na Istoku da obriše duboko utkane korijene orijentalne kulture i tradicije i strah pred novim i drugačijim doveli su do rascjepa i podjela među lokalnim stanovništvom. Unutrašnji i vanjski sukobi i nemiri rezultirali brojnim pobunama prvobitno pojedinaca, a potom i šire narodne mase. Feministkinje su u tadašnjim dešavanjima vidjele mogućnost borbe za lična prava žena.

„Zaokret prema pojedincu i njegovu unutaršnjem svijetu bio je, po mišljenju mnogih, prijelomni događaj u razvoju turske književnosti koji je nagovijestio konačno otvaranje prema modernističkim tendencijama Zapada i raskida s kolektivizmom i socijalnim nacionalizmom koji su obilježili književnost nakon utemeljenja Republike.“ (Ecevit, 2006:85)

Ravnopravnost rodova je jedna od tema koja se problematizira u okviru feminizma. Za napredak u postizanju istinske ravnopravnosti žena i muškaraca rade ženske organizacije. Na taj način njihova borba za ostvarivanje zajedničkih ciljeva dobija na masovnosti i organizovanosti. Svojim aktivizmom se bore za jednako mjesto u društvu. Autorice/autori su tekstovima o tom ili sličnom pitanju o položaju žene(a) težili ka tome da privuku širu publiku čitalaca, s akcentom na čitaoce prvenstveno ženskog spola. Referiranjem, ukazivanjem i oslikavanjem društvene, ekonomske i političke nejednakosti među spolovima vidno su utjecali na ravnopravnost rodova. Razrađivanje pitanja o problemima sa kojim se susreću žene diljem svijeta potakle su borbu za ženska prava u cilju da se poboljša položaj žene kao individue neovisne o muškom spolu i rodnoj ekonomiji, ističući da je pravo na jednakost elementarno pravo svakog od nas.

”Tokom samih početaka drugog talasa ženskog pokreta, sa svojom prijateljicom A. posećivala sam nedeljna okupljanja jedne grupe za podizanje svesti. Nedavno smo upoređivale naše zabeleške: šta se po tebi tamo dešavalo? Šta je po tvom mišljenju trebalo da se promeni u našim životima? A. je rekla: ”Sada mogu da budem žena, to mi više ne deluje tako ponižavajuće. Mogu prestati da potajno fantaziram da sam muškarac što sam činila ranije, prije nego što sam dobila decu. Sada mogu da nađem vrednost u onome od čega sam se ranije stidela”. Njen odgovor me je zaprepastio. Moje su misli, proizišle s istih okupljanja, bile gotovo sasvim suprotne: ”Sada više ne moram da budem žena. Nikada ne moram da postanem majka. Činjenica da sam žena oduvek je bila ponižavajuća, ali sam mislila da odatle nema izlaza. Sada sa samom idejom ’žene’ možemo činiti šta nam je volja. ’Žena’ je moje ropsko ime; feminizam će mi pružiti slobodu da pronađem neki sasvim drugačiji identitet.” (Snitow, 1990: 9)

Feminizam ženi proširuje vidike i, kao što se može vidjeti u prethodnom citatu, pruža mogućnost da kreira individualno tumačenje feminističkih ideja. Poticanje na razmišljanje kroz književni tekst koji implicira poteškoće sa kojima se žene susreću zbog postojećeg društvenog sistema vrijednosti naklonjenog muškom spolu, neminovno je doprinijelo u pronalasku efektivnih rješenja i metoda koje ženama pomažu da kreiraju čvrst osjećaj za identitet. Novinskim člancima, romanima, pripovijetkama feministice bude svijest šireg građanstva i sugerišu na probleme sa kojima se pripadnice ženskog spola susreću i sa kojima žive. Jedno od temeljnih pitanja koje se prožimalo u političkim diskusijama bilo je ženino pravo glasa. Historijski gledano, ekonomska, politička, fizička i misaona moć stoljećima je bila u rukama muškaraca. U praksi su spolne razlike utjecale na oblikovanje društvenih institucija. Muškarac je tretiran kao nadmoćan intelektualno, a žena emotivno. Fizička sila koju posjeduje muškarac polazište je sistema dominacije, nadmoći i diskriminacije.

„Filozofija binarne opozicije uma i tijela u kojoj se muškost javlja kao nosilac stvarnosti, racija i pameti, a ženskost kao iracio, privid, emotivnost, nešto što treba suzbiti kako bi um zadržao svoj integritet, ostavila je duboke posljedice na odnose spolne dominacije u društvu.“²

² Belma Bećirbašić, *Tijelo, ženskost i moć*, Upisivanje patrijarhalnog diskursa u tijelo, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2011. godina, 20. str.

U središtu privatnog svijeta društva i njegovih paradigmi živi porodica i žena kao njezin nosilac. Očigledna nejednakost muškarca i žene interpretira se kao prirodna a ne društvena činjenica. Comte³ smatra da „*temelj sustava nejednakosti čini porodica*“.⁴ Prema njegovom mišljenju, porodica se temelji na tri konstantna odnosa: *odnosu jednakosti među braćom, odnosu poštovanja između djece i roditelja i odnosu autoriteta i poslušnosti između muškarca i žene*.

Važna prekretnica u razvoju ženskog pitanja nastaje onda kada žene počinju masovno ulaziti u društvo i političke institucije. Zanemarivanje sposobnosti, kvaliteta i opće pojave ženskog lika prekinuto je franuckom buržoaskom revolucijom. Revolucija koja je započeta 1789. godine bila je posve radikalna. Predstavljala je epohu slobode od feudalnog pritiska i nepravednosti. Ukidaju se forme ovisnosti i nesloboda ljudi. Sve institucije i prakse dovedene su u pitanje, uključujući i odnose među spolovima i organizaciju unutar porodica. Svaka žena sada želi svoje ciljeve postići kao zasebna i neovisna individua, što je prije pojave kapitalizma bilo gotovo irealno.

Pokorna žena je stup patrijarhata i kao takva je društveno prihvatljiva. Tek kada žena glasno protestira i javno iznosi svoje mišljenje i stavove, prijati joj isključenje iz društva jer „ne podržava“ društveno uvjetovane obrasce ponašanja koje je nametnula patrijarhalna struktura i tradicija. Feministice svojim aktivnim djelovanjem dovode u pitanje političko-organizacijski patronat nad „ženskim pitanjem“, ali i vladajuće svjetonadzore kao proizvođače političke inteligencije u njezinu tadašnjem (muškom) sastavu. Žena postaje praktični (aktivni) nosilac emancipacije, a nije više prirodni (pasivni) nosilac emancipacije.

Borba za prava žena doživjela je širok odjek i izvan Francuske. Širom Evrope francuska buržoaska revolucija ostavljala je svoj neobrisiv trag i podstakla je na opće promjene. Ženama ne da je samo dopuštena potpuna sloboda kao individuama, nego i pravo na učešće u učenim profesijama.

Zhtijevale su emancipaciju u svim sferama života. Pasivno građanstvo su vremenom pretočile u aktivno. Odnosno, uspjele su se izboriti za uživanje slobode, prava i poslastica gotovo jednako kao i muški spol.

Učestvovanje žene u građanskom životu nije negativno utjecalo na njihovu funkciju u domaćinstvu, kao ni na majčinsku ulogu. Čak štaviše, pozitivan je učinak na odgoj djeteta edukovane majke, jer obrazovanje proširuje vidike svake osobe i sa sobom nosi otvorenije, perspektivnije i realnije poglede na život i svakodnevicu.

³ Francuski matematičar i filozov. Smatra se osnivačem sociologije i pozitivizma- filozofskog pravca koji odbacuje svaku metafiziku i uzima iskustvo kao jedini izvor pozitivne spoznaje

⁴ Vjeran Katunarić, *Ženski eros i civilizacija smrti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009. godina, 17. str.

Iz perspektive žene(a), svako može ravnomjerno uskladiti privatni i javni život bez da i jedno od navedenog ispašta. Život domaćice neće škoditi ženinom javnom životu (npr. poslovnom). Isto tako, privatne dužnosti žena koje su majke i domaćice mogu biti zadovoljene bez poteškoća.

Međutim, upitno je da li svi muškarci dijele jednako mišljenje sa aktivnim učešćem žena u javnom životu.

„Uzroci društvene nejednakosti nalaze se u izvanporodičnoj organizaciji društva. Budući da je takva organizacija društva povijesno promjenjiva, ni uzroci nejednakosti nisu oduvijek isti. Pored toga, u samom načinu organiziranja društva nalaze se mogućnosti ukidanja svih onih društvenih nejednakosti koje uzrokuju društveni sukob, krizu i propast društva.“ (Katunarić, 2009:15)

Književna kritika znatno je doprinijela idealiziranju ženskog lika. Žene godinama sugerišu na važnost pomjeranja obrazovnog modela prema sistematskoj, kolektivnoj borbi za zajedničke društvene interese. Dubinska transformacija u svakodnevnom životu i kolektivno obrazovanje žena vode ka stvaranju novih svijetova pogodnijih za realiziranje prava na jednakost spolova.

Žene i muškarci imaju različite uloge kao i različit stil života, ali njihova individualna prava ne bi trebala i ne smiju ispaštati samo zbog različitog spola. Ono što posebno privlači pažnju izučavanjem francuske buržoaske revolucije je činjenica da žene stoljećima nisu učestvovala u skupštinama kod kralja, što znači da nisu mogle direktno utjecati na poboljšanje društvenog i političkog sistema jer su njime rukovodili samo muškarci.

Nameće se pitanje: zašto? Zašto se ženama dodjeljuje malo ili nikakvo značenje u izgrađivanju društvenog poretka? Zašto društvo vrednuje žene na osnovnu njihovog rodnog (biološkog) identiteta? Da li su uistinu samo muškarci nosioci racije? Zbog čega se vrši manipulacija nad ženama koje nerijetko bivaju žrtve psihičke torture? To su neka od pitanja koje su postavljale feministice u borbi za jednakost spolova.

Uskraćivanjem prava žene na jednak udio i status u društvu, muškarci su stoljećima nastojali potpuno kontrolisati cjelokupni tok života ženske populacije prilagodivši cjelokupni sistem i društvenu strukturu sebi. Građanska (svojinska) i civilna (politička) prava su bila u rukama muškaraca. Srećom, žene su razvile čvrst osjećaj za izgradnju identiteta. Njihova dugogodišnja, mukotrpa borba ipak nije bila uzaludna, čemu svjedoče i današnja, uspješno ostvarena prava žene.

4. Feminizam

Feminizam je naziv za skupinu ideologija koji za cilj imaju poboljšanje ekonomskog, socijalnog i političkog položaja žene u društvu. Ovaj pokret se bazira na izjednačavanju prava žena i muškaraca. Nastao je u 18. stoljeću na Zapadu kao posljedica industrijske revolucije.

„Feminizam jeste pokret, ideologija, lično uverenje, mreža teorijskih pozicija, polazna tačka u razmatranju fenomena koji se više ni ne moraju ticati žena, pojmovni okvir, skup različitih (ponekad izrazito kreativnih, ponekad teskobno arhivarskih) aktivnosti čiji je cilj pospešenje položaja u kojem se žene danas nalaze, a neretko i pokušaj da se istorija pročita drugačije, da se iz njenog tkanja 'izvuku' neka nevidljiva mesta koja bi mogla da posluže kao putokaz za buduće prakse.“ (Zaharijević, 2012:482)

Korijeni feminističkih ideja prožimaju se kroz postojanje cijelog ljudskog vijeka i još uvijek su u razvitku. Mnoge feministice prvog vala sebe uopće nisu nazivale feministicama. Borbe za ženska prava imale su različite ciljeve vezane za rodnu ravnopravnost.

„Beauvoir, pak, ne misli da imamo apsolutnu slobodu odlučivanja o sebi već da djelujemo, da usmjeravamo naša tijela ovisno o situaciji, koliko personalnog toliko i kulturološkog i ekonomskog konteksta; mi smo zapravo u stalnom procesu „postojanja“. Ona zato duboko preispituje i kritizira uloge koje su nam dodijeljene - ništa što je u ženskoj biologiji „ne objašnjava hijerarhiju spolova, odnosno zašto je žena Druga niti je zauvijek osuđuju na subordiniranost.“ Samim tim, nema ništa u ženskoj prirodi što je usmjerava da teži ka idealu ljepote/ tijela/ senzualnosti. U ovom smislu, možemo zaključiti i da ako se „postojanje ženom“ ostvarivalo/ostvaruje kroz kulturološke, historijske, religiozne, mitološke norme, onda je tako- iako De Beauvoir takvo što ne precizira- inkorporirano u njeno iskustvo/ djelovanje/ bivstvovanje.“ (Bećirbašić, 2011:42)

Historijski gledano, žene su vijekovima tlačene, zlostavljane. Njihova uloga je bila da rađaju, obavljaju kućne poslove i udovoljavaju prohtjevima muškaraca. Na njima se vršila kako psihička tako i fizička tortura. Tretirane su kao „manje vrijedan“ i „manje važan“, ali spol čije su se biološke karakteristike isticale u prvi plan. Smatrano je da one nemaju fizičku snagu koju posjeduje muškarac. Živjele su na margini društvenog sistema. Nametane su im određene norme ponašanja koje se nisu odnosila i na pripadnike muškog spola.

Razvoj mehaničkih strojeva velikim dijelom zamijenio je potrebu za ljudskom radnom snagom. Upravo taj faktor omogućio je ženama da dobiju mogućnost službe u politici, zaposlenju, kao i kulturnim manifestacijama. Feminizam kao pokret se bazira na unapređenju položaja žena uklanjanjem spolne diskriminacije i dominacije uz promoviranje rodne jednakosti u svim sferama života.

„Postoji li mogućnost, zapravo, da se žene na ovim prostorima naprosto rađaju sa tim osjećajem krivnje kojeg tokom života moraju da se oslobode kako znaju, bilo pomoću terapije, knjiga, karijere ili nečeg trećeg, eto to bih voljela da znam. Ovaj egzorcizam ne uspijeva uvijek, zapravo, on polazi za rukom tek malom broju žena, bez obzira na njihov društveni status i nivo obrazovanja.“ (Zaharijević, 2012:19)

U 19. stoljeću akcent se stavlja na još izraženiju borbu žena za ravnopravnost i pravo glasa. Feminizam tada već postaje više organiziran, a kod žena se javlja veća želja za revolucionarnim djelovanjem. Patrijarhat podrazumijeva da suprug ili otac „u rukama drži sve funkcije“ i da ima „glavnu riječ“ u porodici. Međutim, 19 i 20. stoljeće, kao posljedicu industrijalizacije i građanskih revolucija, sa sobom nosi i jednaka prava supružnika.

Prvi val feminizma žene je doveo na političku scenu, a feministice drugog vala žele ostvariti socijalni i pravni paritet. Drugi val je doživio niz pobjeda koje su uključivale zakone o jednakim novčanim naknadama i obrazovanju, građanskim pravima i prava na pobačaj; sve to u cilju da se zaustavi diskriminacija na javnom mjestu i seksualno nasilje nad ženama.

„Identificiranje žene s tjelesnim atributima slabosti i nesigurnosti, koje su kao prokletstvo uzdizanja intelekta pomno upisanje u dualističku misao, odrazilo se i u civilnom životu Atene, gdje je uspostavljen sistem kyriosa odnosno 'čuvara' ili 'tjelohranitelja'. Svaka žena je morala imati kyriosa, bilo u statusu supruga ili muškarca iz bliže rodbine, i on je imao apsolutnu kontrolu nad njenim životom - ne samo nad njenim ekonomskim (oduzimanje prava vlasništva, od nemogućnosti kupovine do razmjene dobara) ili političkim pravima (zastupanje pred vlastima), već i seksualnošću u cilju kontroliranja njenih 'seksualnih apetita', s obzirom na doživljavanje ženske prirode kao nekontroliranje, divlje i vođene tjelesnim nagonima (Blundell 87); funkcija žena svodila se na reprodukciju i brigu o domaćinstvu.“ (Bećirbašić, 2011:18)

Već u 20. stoljeću osporen je stereotip o ženama kao manje racionalnim od muškaraca, a i predrasuda o ženu kao „seksualnom objektu“. Zahtijevano je povećano sudjelovanje žena u donošenju političkih i drugih važnih odluka u javnom životu, kao i pravo na ekonomsku i osobnu neovisnost o muškarcu.

Treći val feminizma može se okarakterisati kao multidiscipliniran. Naime, takav pristup nastoji razoriti sve stereotipe i reprezentacije žena koje su štetne za njih, njihovo samoostvarenje i izgradnju identiteta. U cijelom svijetu jača svijest o potrebama i položaju žena. Nekada je bilo manjka međusobnog slaganja žena po pitanju realizacije feminističkih ideja.

Neke feminističke teorije usmjerene su na suzbijanje binarnosti i struktura koje određuju našu egzistenciju, dok su druge usmjerene na temeljenje ideje „ženskosti“. Feminizam naglašava prisutne razlike između žena i muškaraca, ističe tipične ženske kvalitete, a temelji se na ideji da je rod psihološki i društveni konstrukt. U fokus se stavlja spolna ravnopravnost, kao i potpuna zakonska ravnopravnost. Unatoč globalnom dejstvu feminističkih ideja, žene u „nezapadnjačkom“ svijetu tek moraju pronaći vlastite način za borbu i rješavanje prioritetnih problema. One žive u znatno težim okolnostima prilagođene kulturama koje ne dijele zapadnjačke vrijednosti. Na Istoku viđenje žena bilo je drugačije. Žene su odgajane su u okviru tradicionalnih vrijednosti uz definirane obrasce ponašanja na čijem čelu stoji patrijarhat.

Problematika o pravu žena zastupljena je u cijelom svijetu. Zapad je ženi dodjelio veća prava i mogućnosti. Dozvolio joj je da se afirmira kao individua koja uživa jednaka prava. Zapadna uvjerenja doprinijela su i razvoju i poboljšanju položaja žene(a) na Istoku. Utjecala su na unapređenje ženskog svijeta općenito. I danas, nažalost, na nekim zabačenim provincijalnim sredinama žene se susreću sa navedenim problemima. Tome je doprinijela i niska stopa obrazovanosti žena u određenim podnevljima koje njeguju isključivo tradicionalne vrijednosti. Ženama patrijarhalno društvo ne dopušta da se obrazuju i da same spoznaju svoje vrijednosti i značaj.

5. Feminizam u Turskoj

Borba za prava i afirmaciju žena u turskom društvu započinje krajem 19.st. Presudnu ulogu za cjelokupni tok razvoja obrazovanja žena u Osmanskom carstvu odigrale su reforme pod nazivom *Tanzimat*.

„Tanzimat je naziv za velike reforme kojima je bilo nužno modernizirati tursko društvo, započete još za vrijeme sultana Selima III i Mahmuda II, a koje su svoju istinsku realizaciju dočekale tek koncem četvrte decenije XIX stoljeća. Godine 1939. u Istanbulu, ispred Topkapı Saraya, na Trgu, ministar vanjskih poslova Mustafa Rešid-paša pročitao je dekret pod nazivom Gülhane Hatt-i Hümayunu (Carski proglas od Gülhane), čime je označen početak perioda reformi u tursko-osmanskoj historiji pod nazivom Tanzimat.“ (Nametak, 2013:331)

Tanzimatske reforme označile su početak promjena kako na političkom, ekonomskom i društvenom planu, tako i na književnom korpusu. Turska književnost kojom je do tada dominirala poezija prožeta tesavvufskim idejama nastala s ciljem približavanja Bogu i spoznaji Apsolutnog, sada za svoj uzor uzima zapadnu književnost. Autori u svojim djelima prestaju koristiti mističke simbole i motive. Okretanje ka Zapadu rezultiralo je uvođenjem opere, drame, žurnalistike, romana i priča u osmansku književnost.

„Turski romani tanzimatskog perioda značajan su otklon spram divanskog i narodnog stvaralaštva, jer su za primjer direktno uzimali francuski stil pripovijedanja i pisanja.“⁵

U turskom društvu se može govoriti o tri vala feminizma. Prvi u vrijeme Mladoturaka između 19 i 20. st. Drugi je bio u vrijeme kemalizma, kada su žene dobile pravo glasa (1934. godine). I treći val feminizma koji je započeo osamdesetih godina 20.st. i traje i danas.

Osobit razvoj doživljava angažirana feministička književnost s temom ženske seksualnosti i oslobađanja od patrijarhalnog naslijeđa, koju predvode Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Füzuan i Erendiz Atasü.

U doba reformi država omogućuje značajan pomak u obrazovanju ženskog spola. Žena prestaje biti marginalizirana, počinje primjenjivati svoja građanska prava. Pravo na edukaciju žena, ženi je ujedno dalo mogućnost stupanja na političku scenu.

⁵ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 333. str.

Po uzoru na zapadnoevropsku tehniku pisanja, javljaju se autorice koje u fokus svojih dijela postavljaju ženske likove. Jedna od njih je i Erendiz Atasü. Glavne junjakinje pripovijedaka Erendiz Atasü su žene sa snažnim osjećajem za izgradnju identiteta, naspram muških likova koji su često prikazani kao osobe s slabijim karakterom. Autorica u pojedinim pripovijetkama objedinjuje karakteristike i zapadne i turske žene. Ženski lik je idealiziran borbom za egzistenciju porodice, što nije bilo uobičajeno za tursko društvo koje karakterišu elementi patrijarhalne zajednice.

Emine Işinsu, književnica koja je posebnu pažnju posvetila savremenim problemima turskog društva, nastojala je probuditi svijest čitatelja „o spoznaji samog sebe, smisla života, svoje tradicije, vjere, prednosti patrijarhalnog odgoja, kao i o vrijednostima koje dolaze sa Zapada“⁶. Smatrala je da žena, pored svoje uloge u porodici, mora sudjelovati u društvenom i javnom životu. Po njenom mišljenju, žena, po pitanju svojih prava, treba biti putpuno ravnopravna sa muškarcem. Neizostavno je spomenuti da se Emine Işinsu, iako je bila pristalica prava žena i zagovornik jednakosti oba spola, nikada nije udaljavala od ideala svoje nacije i vjere, niti je ismijavala tradiciju i običaje svog naroda. Njene romane karakterišu bogate lirske slike i intenzivne emocije koje čitatelje ne ostavljaju ravnodušnim.

Pri spomenu feminizma u turskom društvu i književnosti neizostavno je spomenuti Halide Edip Adivar, spisateljicu, političarku i univerzitetsku profesoricu koja je posvjedočila duhovnom i političkom preporodu Turske i koja je predvodila pokret za emancipaciju žena u Turskoj. Njen način života, kao i stil pisanja, bili su veoma neobični za njenu sredinu, a djela su joj često bazirana na izražavanju političkih ideja i psihološkom profiliranju ženskih karaktera. Dobitnica je Turske nagrade za književnost 1942. godine za roman *Sinekli Bakkal*.

⁶Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013. Sarajevo, 2013. godina, 486. str

6. Žena u okovima društvenog sistema

Jedan od razloga zbog kojeg sam odlučila započeti kritičku analizu pripovijetki Erendiz Atasü pripovijetkom „Üç Kuşak“ (Tri generacije) u kojoj je književnica prikazala negativan učinak patrijarhata na život tri žene (nane, majke i kćerke) je zbog toga što smatram da je autorica prikazom položaja i životnih nedaća triju žena iz iste loze, različitih generacija, možda na najbolji način oslikala kako današnji položaj žene u Turskoj (kroz opis života kćerke), tako i korijene patrijarhalnog odnosa u Osmanskom carstvu (kroz opis života nane).

Naime, nakon što je kćerka dobila telegram od majke da joj je umrla nana, sa suprugom se uputila prema majčinoj kući. Smatrala je da će njena majka biti potištena zbog nanine smrti, ali na njeno iznenađenje, desilo se upravo suprotno. Njena majka je, možda i prvi put u životu, dobila priliku da se posveti sebi i svoju svakodnevnicu prilagoditi sopstvenim željama i prohtjevima, što je ranije bilo nezamislivo, gotovo i nemoguće. Do majčine smrti, sve svoje želje i nastojanja bila je primorana podrediti brizi o senilnoj starici. Analiziranjem statusa, položaja i uloge majke i nane kao pripadnica ženskog rodnog identiteta djevojku su potakle na promišljanje o životu, sudbini i njenoj poziciji u društvu, a samim tim Atasü čitatelje vraća u daleku prošlost kako bi ukazala na tadašnje muško-ženske odnose, nepovoljan položaj žene i korijene rodne nejednakosti.

Erendiz Atasü je ovom pripovijetkom ilustrovala odnose i ophođenje jednog spola prema drugom istaknuvši rodnu diskriminaciju koja je prisutna i koja čini sastavni dio života žena. Pomenuti segment se očituje i kroz konverzaciju nane i njenog supruga paše u kojoj se može uočiti česta upotreba izraza kojima žena iskazuje veliko poštovanje mužu.

„- "Izvinjavam se moj gospodine, oprostite mi ovu večer, Vama na zdravlje, malo sam bolesna..oglašavala se iza zaključanih vrata“⁷

Književnica je ovom pripovijetkom predstavila psihološke krize političkih marginalaca i besmisao borbe sa krutim ideološkim aparatom koji počiva na patrijarhalnim načelima. Opisom odnosa između nane i njenog supruga paše koji se prvoshodno temelji na poštovanju, prikazan je sistem harema iz perspektive robinje koja je boravila na dvoru. Patnja i žrtvovanje predstavljaju neizostavni dio života žene na dvoru s vidnim posljedicama u kasnijoj starosnoj dobi. Navedena problematika propratila je živote žena kasnijih generacija (majku i kćerku).

⁷ „Affınıza sığınırım, Beyciğim, bu gece beni mazur görünüz, üstünüze şifalar, biraz rahatsızım da... diye seslenirmiş, kilitli kapısının ardından.“ 189. str. „Üç Kuşak“

„Institucija harema nije bila prisutna samo na Bliskom istoku, nego i u Kini, Indiji, Bizantu, starom Iranu i čak u renesansnoj Italiji. U patricijskim dvorcima Toskane, u Firenci postojali su dijelovi kuće koji su zatvoreni za javnost. Tu su se nalazile mlade djevojke koje su živjele odvojeno od vanjskog svijeta.“ (Bobanović, 2005:118)

Harem je zadobio najveću moć u prvoj polovici 17.st. Osoblje harema (same robinje) bilo je u etničkom i vjerskom pogledu vrlo šaroliko, „prikupljeno“ sa svih strana.

„Žene za sultanov dvor bile su pažljivo birane između ratnih zarobljenica ili su pronalazene na tržištima robova. Doduše, žene nisu bile podvrgnute danku u krvi.“⁸

Nejednak položaj žene i muškarca ženski spol je doveo u zavisan položaj koji je poprimao odlike ropstva. Dominantnost muškog spola u jednom patrijarhalnom okruženju prednjačila je nepoželjnom tretiranju ženskog spola. Žena kao slabiji spol stoljećima nije mogla djelovati shodno vlastitoj volji s obzirom na cjelokupni društveni sistem koji ju je zanemarivao, ugnjetavao, diskriminirao.

Iako je riječ o tri žene koje pripadaju različitim sredinama i okruženju, njihovi životi se bitno ne razlikuju. Sve tri su bile primorane podnijeti određenu žrtvu zbog nepovoljnog položaja žene u turskom patrijarhalno uređenom društvu. Pasivnost i zadovoljavanje prosječnim sprječavale su pobunu protiv postojećeg stanja. Uvriježene moralne vrijednosti držale su žene na margini društvenog sistema.

Zanimljiv je način na koji je autorica u ovoj pripovijetci kroz potlačen položaj žena oslikala njihovu spremnost da se raduju sitnicama, kao što su „pušenje, sastajanje sa komšinicama, odlazak u kino“, a koje su, iz perspektive pripadnice treće generacije (unuke), sasvim uobičajene. Konzervativne sredine su znatno otežavale mogućnost obrazovanja ženske populacije, a samim tim i mogućnost napredovanja i borbu za emancipaciju. Međutim, i Turska je dobila priliku da preispita svoja identitetska uporišta i da iskuša svoju nacionalnu i građansku svijest.

Autorica je napravila paralelu između života na selu i u velikom gradu u istoj državi – Turskoj. Navela je nedostatke ruralne sredine, kao i činjenicu da je nemoguće pobjeći od sopstvenih korijena bez obzira na pokušaj bijega u urbano područje; što je u ovoj pripovijetci - odlazak unuke u Ankaru.

Iako je djevojka iznova započela život sa suprugom u velikom gradu, nadajući se da će time izbjeći velika životna razočarenja, bila je primorana da se suoči sa istinom i surovom realnošću svog porijekla.

⁸ Inalcik Halil, *Osmansko carstvo*, Zagreb, Srednja Europa, 2002. godina, 94. str.

Ona uviđa težak položaj, zalaganje i trud majke, pokušava pronaći uzrok takvog stanja, te se, igrom slučaja, vraća i u naninu prošlost. Tamo se susrela sa stavovima i emocijama koje su njoj bile strane i daleke. Svjesna je da je nana mrzila rađanje i žene koje rađaju. Shodno tome, da se zaključiti da njen brak sa pašom nikako nije bio zasnovan na ljubavi i iskrenim emocijama.

Pored toga, pripovijetka kritikuje tadašnji sistem prisile žene na stupanje u odnose protiv njene volje i želje, ali navodi i trajne, dugoročne posljedice cjelokupnog uređenja jednog takvog društvenog sistema. Pripadnica treće generacije (unuka) se, promatranjem diskriminiranih položaja svoje majke koju poredi sa običnom, istrošenom mašinom i nane za koju navodi da je poput neke skulpture, zapitala da li je njen brak sklopljen iz ljubavi i da li je ona uopće ljudsko biće.

Ova pripovijetka preispituje egzistenciju žene kroz tri generacije. Smatram da pripovijetka ima značajnu društvenu angažiranost budući da zaista utiče na svijest čitalačke publike, navodi ih da sebi postave neka pitanja i potiče ih na duboka promišljanja o životu i sudbini žene(a). Autorica posmatra žene i muškarce u historijskoj, političkoj i društvenoj perspektivi.

Unapređivanjem svijesti pojedinca unapređujemo kolektivnu svijest, a Erendiz Atasü u tome uspijeva zahvaljujući svom književnom umijeću da na postavljeno pitanje „*da li sam ja čovjek*“ ne odgovori. Time Atasü pojedincu, tačnije ženi, prepušta na volju da detaljno istraži tok vlastitog života, kao i da preispita svoj položaj unutar postojećih, duboko ukorijenjenih društvenih normi.

7. Uloga žene u porodici

Erendiz Atasü u pripovijetci „Lanetliler“ opisuje porodicu koja se iz konzervativne sredine preselila u veliki grad. Iako su se susretali sa raznoraznim nedaćama i neimašitnom, uspjeli su u svojoj dugogodišnjoj borbi za egzistenciju. Prilagodili su se novom okruženju nastojeći iza sebe ostaviti tragove prijašnjeg načina života. Ono što mi je posebno privuklo pažnju je posao koji je obavljala žena (majka). Ženina obaveza je bila da bude higijeničarka u kućama bogatih porodica.

„Hulija i njena braća Sevinç i Tokdžan rodili su se u Ankari. Miris velikog grada polahko je ispunjavao porodicu. Imena djece Ajša, Husejin i Ali predili su u Hulija, Sevinç i Tokdžan. Mjesto šalvara nosili su duge, pamučne haljine, a mjesto kapa marame. Njihov otac je u državnoj službi našao jedan posao. Njihova majka je išla da čisti. Bili su jedna sretna porodica. Imali su namirnice koje su dolazile sa sela, krave koje su davale mlijeko i kokoši koje su nosile jaja. Prvom polovinom godine okončao se period gladovanja. Sada je nakon toga prošlo nekih desetak godina, u kuću je došla struja i stigli su i radio, televizija, otac je postao penzioner; izuzev Ajše, sva djeca su se školovala, zaposleni su jedno po jedno; mjesto pamučnih haljina uzimali su odijela i bluze, potpuno su izbacili marame. Uspješna je bila porodica Hulijina..“ (Atasü, 1998:173) ⁹

Vjeran Katunarić u djelu *Ženski eros i civilizacija smrti* opisuje poslove koje su žene najčešće obavljale, a koje su smatrane društveno prihvatljivim. Navedene profesije su ženi dodjeljene primarno zbog njene rodne pripadnosti.

„Kao agent svog spola u tim zanimanjima i poslovima žena vrši legitimni utjecaj (dakle, utjecaj koji vladajuće društvene i kulturne norme odobravaju eksplicitno ili implicitno) na druge osobe, da bi zadovoljila njihove seksualne ili druge potrebe, igrajući pritom jednu od projiciranih uloga, pretežno materinsku. Za to su tipični sljedeći poslovi i zanimanja:

- Čistačice
- Odgajateljice

⁹ „Hülya, kardeşleri Sevinç ve Tokcan, Ankara'da doğmuşlardı. Büyük kentin kokusu yavaş yavaş aileye siniyordu. Çocukların adları, Ayşe, Hüseyin, Ali'den; Hülya, Sevinç, Tokcan'a dönmüştü. Şalvarların yerini uzun pazen entariler, puşuların yerini başörtüleri almıştı. Babaları devlet hizmetinde bir odacılık bulmuştu. Anaları temizliğe gidiyordu. Şanslı bir aileydiler. Köyden gelen erzakları, arada kesip yedikleri süt veren inekleri, yumurtlayan tavukları vardı. İlk yılların yarı açlığı bitmişti. Şimdi aradan bir on yıl daha geçmiş, eve elektrik gelmiş, radyo, televizyon girmiş, baba aksi mi aksi bir emekli olmuş, Ayşe dışında bütün çocuklar okuyup birer meslek edinmiş, pazen entarilerin yerini etek ceketler, bluzlar almış, başörtüler tümünden çıkmıştı. Başarılı bir aileydi Hülya'nınki..“

- *Njegovateljice i medicinske sestre*
- *Prostitutke“ (Katunarić, 2009:228)*

Smatram da je autorica opisom profesije koju obavlja žena nastojala istaći razliku između društvenog položaja pripadnika ženskog i muškog spola. Jedna tradicionalna žena, a prije svega majka, degradirana je u postojećem okruženju time što njen posao nije društveno jednako vrednovan kao posao muškarca. Umanjena je vrijednost žene, kao i ženinog rada. Premda je pomenuta porodica imala „sreću“ da se doseli u Ankaru i emancipuje, korijeni tradicionalnih normi su još uvijek prisutni u njihovoj svakodnevnici, jer žena, u ovom slučaju majka, ne obavlja posao u državnom sektoru poput njenog supruga.

U doba matrijarhata, postojala je podjela među spolovima: ženina uloga bila je briga o zajedničkom domaćinstvu, a muškarac se starao o lovu i stoci. Tada nije postojalo privatnog vlasništva, niti je bilo bitnijih razlika među spolovima.

Naučnici poput Engelsa¹⁰ smatraju da je do diskrimiranog položaja žene došlo pojavom privatne svojine, a matrijarhat je prethodio patrijarhatu kada muškarci preuzimaju primat nad ženama. Teoretičarke poput Ann Lane¹¹ kritikovale su Engelsovu tezu smatrajući da hijerarhijska prevlast žena nikada nije historijski dokazana. Međutim, činjenica je da je položaj žene u braku podređen muškom spolu. Odnosi u braku su neravnopravni i nepoželjni za ženu, a njena prvobitna uloga je uloga majke, o čemu zapravo govori i pripovijetka „Denizin Türküsü“ u kojoj je autorica ne navodeći konkretne likove i događaje opisala uobičajeni tok i svrhu života oba spola.

„Zbog djece, uvijek zbog djece“, govorili su.

„Trpim zbog djece“, kažu.

„Neka su mi djeca zdrava“, govore.

„Trebam obrazovati djecu“, rekli su.

„Neka djeca dišu“, kažu.

¹⁰ Engels Friedrich je rođen 1820. godine. Bio je njemački filozof, sociolog i revolucionar. Njegovo značajno djelo je „Porijeklo porodice, privatne svojine i države“. To je jedno od njegovih najpoznatijih i najprevedenijih djela. U njemu se, polazeći od istraživanja rodovskog društva Luisa H. Morgana, objašnjava geneza osnovnih institucija klasnih društava.

¹¹ Američka edukatorica, historičarka koja se bavila antropologijom žena. Radila je na Univerzitetu u Virginiji kao profesor historije i direktor Studija za žene.

„Da se djeci omogući bolji život“, govore.

„Djeca, djeca, djeca..“, govorili su. (Atasü, 1998:217)¹²

Kao što se može uočiti iz navedenog citata, u pripovijetci „Denizin Türküsü“ književnica, opisujući svakodnevicu bračnih partnera, referira da žene cijeli svoj život posvete i prilagode svojoj djeci. Prema patrijarhatu, ženino tijelo je u službi muškarca, a ženina uloga je da izvrši svoju biološku funkciju: da rodi potomka. Ono što igra presudnu važnost u životu svake žene je njena majčinska uloga zbog koje žene prihvataju torturu, diskriminaciju, pa čak i zlostavljanje od strane muškarca.

U pripovijetci „Gerçek ve Düş“ Erendiz Atasü čitatelje upoznaje sa likom žene koja živi u društvu koje ima odlike tradicionalizma, ali koja se ističe u svojoj sredini po svojim interesovanjima koja nisu uobičajena za podneblje u kojem se nalazi.

„Moja majka je bila jedna čudna žena. Bila je jedna žena koja pjeva Naat İttriya dok pere suđe, i taman što pređe na Schubertovu Nedovršenu simfoniju odleprša, skoči u u vazduh. To je radila kao da je to bilo nešto krajnje prirodno.“¹³

Često je neshvaćena, odbačena i kritikovana jer je neobična za područje koje živi u okovima tradicionalnih vrijednosti, ali ona ne posustaje i ne odustaje od svojih interesovanja bez obzira na nerazumijevanje okruženja.

Zadovoljna je sobom i svojim životom, uživa u stvarima koje je ispunjavaju ne obazirući se na negodovanje društva. Prihvatila je druge onakvima kakvi jesu, ali se ujedno nije željela ni odreći sebe kako bi zadovoljila tuđa mišljenja.

„Uopće nije tako“, rekla sam. „Moja majka je bila jedna prosječna žena. Jedna prosječna žena koja je željela da živi. Nije željela da bude mašina ili neka figura, to je sve.“¹⁴

12 "Çocuklar için, hep çocuklar için", dediler. "Çocuklar için katlanıyorum", derler. "Çocuklarım sağ olsun..", diyorlar. "Çocukları okutmak gerek", dediler. "Çocuklar hava alsın", derler. "Çocuklara daha iyi bir hayat sağlanması", diyorlar. "Çocuklar, çocuklar, çocuklar.. ", „Denizin Türküsü“

13 Garip bir kadındı annem. Çamaşır yıkarken İttri'nin Naat'ını söyleyen, sonra Schubert'in Bitmemiş Senfonisi'ne geçen, derken yanık bir uzun havaya atlayıveren bir kadın. Son derece doğal bir şeymiş gibi yapardı bunu. Atasü, 135. str. „Gerçek ve Düş“

14 „Hiç de öyle değil, dedim. Annem sıradan bir kadındı. Yaşamak isteyen sıradan bir kadın. Makina ya da biblo olmak istemiyordu, hepsi bu.“ Atasü, 149. str. „Gerçek ve Düş“

Pripovijetkom „Gerçek ve Düş“ E. Atasü naglašava da društvene norme nameću obrasce ponašanja ženskom spolu. Ukoliko se žena odluči da živi na način na koji ona kao individua želi ili pak ukoliko se nastoji oduprijeti postojećim standardima, često se susreće sa osudama okruženja. Društvo je smatra čudnom, te u većini slučajeva biva neprihvaćena.

„Žene se unutar patrijarhalne strukture nalaze najčešće u poziciji ekonomske zavisnosti, a u psihologiji su zbog psihološke zavisnosti patologizirane. Odnos između ekonomske i lične zavisnosti treba sagledati u društvenom kontekstu u kojem se on odvija, a ne kao lični izbor žene. Bez te perspektive, psihologija ne uzima u obzir uzroke, ali od žene očekuje da se nosi s poslasticama.“ (Zaharijević, 2012:454)

Erendiz Atasü opisujući dva potpuno različita tipa žena u dvjema pripovijetkama („Lanetliler“ i „Gerçek ve Düş“) oslikava njihovu sličnu sudbinu. Obje su majke koje se bore za dobrobit svoje djece, ali i jedna i druga ispaštaju zbog lošeg položaja žene u društvu. Dok je jedna potpuno zanemarila i potisnula svoje želje žrtvujući se za porodicu, druga proživljava neminovne osude okruženja zbog svojih interesovanja koja su strana sredini u kojoj živi.

Spisateljica Simone De Bovoar, jedna od feministkinja porijeklom iz Francuske, smatra da žena primarno ne mora biti vrednovana na osnovu svog rodnog identiteta i da njen javni život ne smije ispaštati zbog njenog privatnog života:

„De Bovoar tvrdi da zbog funkcija odgajanja i reprodukcije, žene ne mogu biti suštinski slobodne. Zbog toga je, čak i ličnim primenom, insistirala na tome da ženu ne mora da definiše njena materica, jer je moguće imati život i izvan svoje redproduktivne uloge.“¹⁵

¹⁵ Adriana Zaharijević, *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam utecao na žene XXI veka 4. dopunjeno izdanje*, izdanje za BiH, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll-Ured u BiH, Fondacija CURE, 2012, 134. str.

8. Nasilje nad ženama

Elementi koji se smatraju normiranim i društveno prihvaćenim odlikuju jednu društvenu sredinu u svim sferama ljudskih života. Jedna od veoma važnih tema današnjice je nasilje nad ženama. Nasilje se smatra posljedicom tradicionalnog viđenja žene u vlasništvu muškarca. U pitanju je prenošenje određenih društvenih obrazaca koji su ukalupljeni u sistem ponašanja i kao takvi se doživljavaju sasvim normalnim. Postoji više vrsta nasilja: fizičko, psihičko, emocionalno i seksualno nasilje. Zlostavljanje pogađa sve društvene skupine žena bez obzira na dob, nivo obrazovanja, ekonomski status, kulturu. Nažalost, pažnja se najčešće poklanja posljedicama problema, ali ne i njihovim uzrocima. Smatram da je upravo to ono na što Erendiz Atasü referira u pripovijetci „Lanetliler“ u kojoj opisuje sadašnji život ukletih, njihovu tešku sudbinu uz traume koje su pretrpjele, ali sa naglaskom na uzroke njihovog sadašnjeg položaja u društvu. Opisom putnika u autobusu, čitateljima je predstavljena mala grupica različitih skupina ljudi, svakojake životne dobi. Izuzev dvojice vozača, ovu skupinu sačinjavaju žene. Autorica je u isti autobus smjestila i „normalne“ (medicinske sestre) i „lude“ (one koje su smještene u mentalnu bolnicu). U ženskom liku Zekiye oslikane su psihičke posljedice koje je, pored društveno nametnutog braka, za sobom ostavilo fizičko nasilje nad ženom.

„Zekiye je bila potpuno sama. Imala je napola sakatu majku u selu. U to vrijeme udali su je za čovjeka poprilično starijeg od nje. Dobila je puno batina, bila malo voljena, na kraju nije mogla izdržati i pobjegla je. Zaposlila se u bolnici. Ne zna se da li je općinski ili vjerski vjenčana. Poprilično se bojala da će njen muž doći za njom da je prebije ili ubije.. U svakom slučaju čovjek se preselio u drugi grad, a ona je odahnula.“ (Atasü, 1998:171)¹⁶

Iako su putnici autobusa različiti po mnogočemu, počevši od obrazovanja, ono što je zajedničko svima njima jesu problemi s kojima se suočavaju i nedaće koje su proživjeli. Svaka od njih je doživjela određenu traumu/ nepravdu/ osudu zbog toga što je rođena kao pripadnica ženskog spola. Erendiz Atasü opisuje teške životne priče žena u autobusu stavljajući akcenat na način na koji dvojica vozača požudno gledaju tijelo žene.

16 "Zekiye tek başındaydı. Yarı kötürüm bir anası vardı köyde. Kendinden hayli büyük bir adama vermişlerdi onu vaktiyle. Çok dayak yemiş, az sevilmiş, sonunda dayanamayıp kaçmıştı. Hastanede işe girmişti. Evliliği belediye nikahı miydi, imam nikahı mı bilinmezdi. Hayli korku çekmişti, kocası peşinden gelip onu vuracak, öldürecek diye..neyse adam, başka bir kente göçmüştü de rahat bir soluk almıştı Zekiye." „Lanetliler“

„Bila je jedinica jedne imućne porodice u gradu. Ali poput Hulye, postala je medicinska sestra zato što nije mogla pronaći neku drugu školu koju će upisati. Željela je da ima neku profesiju, izabrala je onu medicinske sestre. Ionako nije imala neki drugi izbor u toj provinciji u kojoj lokalne žene samo kuhaju, rađaju djecu i odgajaju ih. Mogla je biti ili učiteljica u osnovnoj školi ili medicinska sestra.“ (Atasü, 1998:164)¹⁷

Književnica je pripovijetku „Lanetliler“ napisala retrospektivno, vraćajući se u prošlost putnica u autobusu. Iz perspektive jedne medicinske sestre oslikava živote svake žene koja sjedi u ovom autobusu. Muškarac je predstavljen kao neko ko samo posmatra i žudi za ženskim tijelom, a žena kao neko koga društvo definira isključivo na osnovu rodne pripadnosti. Bilo da potiču iz male provincije ili iz velikog grada, problemi svih žena stavljeni su na gotovo jednak nivo.

„Hulija se nije ni htjela udati. Željela je biti izuzetno uspješna u svome poslu, i tome se posvetiti. Jedino se tako mogla spasiti siromaštva. Jedino se na taj način mogla spasiti muškarca koji bi je omalovažavao, tukao i psovao. Nije željela udati se za nekog poput svog oca ili rahmetli zeta Ibrahima. Nije znala da li postoje drugačiji muškarci, ali to nije željela ni istraživati“ (Atasü, 1998:166)¹⁸

Smatram da je Erendiz Atasü u pripovijetci „Lanetliler“, po kojoj i sama zbirka nosi naziv, obradila cjelokupnu problematiku položaja žene u patrijarhalnom društvu: društveno nametnuti brakovi, zlostavljanje u porodici, definirane i kolektivno određene norme i obrasci ponašanja za pripadnice ženskog spola, moral žene, osude okruženja, neprihvaćenost u sredini u kojoj žive, nejednakost među spolovima, muškarac kao zlostavljač i diktator. U pomenutoj pripovijetci oslikani su svi problemi koje je književnica isticala i u ostalim pripovijetkama. Problematiku koju je pojedinačno obrađivala u drugim pripovijetkama u zbirci pripovijedaka *Lanetliler* sada je objedinila u jednu cjelinu tako što je oslikala gotovo sve probleme sa kojima se pripadnice ženskog spola, nažalost, svakodnevno bore. Patrijarhat nije samo supermacija jednog spola nad drugim, već je poprimio oblik vladavine, moći, kontrole koliko u ekonomskom, toliko i u kulturološkom, nacionalnom i religijskom smislu.

17 "Kentin varlıklı ailelerinden birinin kızıydı. Ama tıpkı Hülya gibi, gidecek başka okul bulamadığı için hemşire olmuştu. Bir mesleği olsun istemiş, hemşireliği seçmişti. Yerli kadınların yalnızca yemek pişirdiği, çocuk doğurduğu ve büyüttüğü bu taşra kentinde başka bir seçeneği yoktu zaten. Ya ilkokul öğretmeni, ya hemşire olabilirdi." „Lanetliler“

18 "Hülya evlenmek bile istemiyordu. İşinde başarılı olmalıydı dört elle sarılmalıydı mesleğine. Aç kalmaktan böyle kurtulabilirdi, parasızlıktan böyle kurtulabilirdi. Bir erkeğin onu horlamasından, dövmesinden, sövmesinden böyle kurtulabilirdi. Babası ya da ölen eniştesi İbrahim Ağabey gibi biriyle evlenmek istemiyordu. Başka türlü var mıydı, bilmiyordu; araştırıp anlamak da istemiyordu." „Lanetliler“

Historijski gledano, brak je često bivao nametnut od strane porodice. Ta stavka je tretirana kao savim normalna i uobičajena pojava. Nažalost, i danas postoje takvi slučajevi u pojedinim konzervativnim sredinama. Jedna od posljedica takvog braka može biti i to da je suprug taj koji ima svu moć i mogućnost donošenja krajnjih odluka. Dominantni muškarac opovrgava ulogu i osobenost potčinjene žene. Čak su i brojni mitovi prenosili poruku da *žena sama sebi nije dovoljna i da kraj nje uvijek treba stajati neko ko je snažan*.¹⁹ Francuske teoretičarke su smatrale da je brak institucija koja guši i ograničava žensku osobenost, kao i to da se u njemu sprovodi nasilje nad ženama. Muž je taj koji zarađuje, a ženin rad nema tržišnu vrijednost. Feministkinje su inicirale većinu reformi zakona o braku. One kritikuju položaj žene u braku, nastojale su poboljšati položaj žene unutar bračne zajednice. De Bovoar²⁰ smatra da žene ne mogu biti suštinski slobodne zbog funkcije odgajanja i reprodukcije. Prema njenom mišljenju, jednakost u braku je iluzija sve dok muškarci imaju ekonomsku moć. Zbog pojačanog rizika na rodno uvjetovano nasilje, pitanju zaštite ljudskih prava žena posvećena je posebna pažnja. Javlja se kao posljedica unutarnjih sukoba određenog društva. Žene koje su bile žrtva rodnog nasilja imaju zdravstvene posljedice koje mogu biti kratkoročne ili dugoročne. Rizik za nasilja nad ženama eskalira kada se u društvu/državi pojavi kriza bilo kog oblika. Ženko tijelo i um postaju predmet fizičke i psihičke torture. Nemogućnost žene da reaguje otporom rezultira produbljanjem patnje i širenjem trauma. Žena koja je majka odbija svaki vid pobune smatrajući da će time zaštititi djecu. Bez obzira na to, nasilje nad ženama se vidno odražava i na njene potomke-djecu. Nasilnik može imati želju da ostvari kontrolu nad situacijom ili osobom ili da izrazi frustracije i bijes. Bez obzira u kojem dijelu svijeta živimo, svjedoci smo kako nasilje nad ženama negativno utječe na pojedine zajednice, nekoga koga poznajemo ili čak na nas same. Neophodno je raditi na razvijanju hrabrosti da se preispitaju, identifikuju i prijave ponašanja koja zlostavljaju ili ugrožavaju drugog kako bi se spriječio bilo koji oblik nasilja. Kada je riječ o nasilju nad ženama, oklijevanje i strah od svake vrste pobune ženu u konačnici vodi u propast.

¹⁹ -Božica Inanu je sišla u podzemlje zbog odavanja počasti preminulom suprugu. Podzemlje je u sumerskoj religiji smatrano mračnim mjestom na kome su počivali heroji. Inanu biva zatočena u podzemlju, a u vrijeme njenog odsustva na zemlji vlada suša i nestašica. – Venera je bila božica plodnosti, ljubavi i ljepote. – Antigona se borila za pravdu i moralne zakone. Prekršila Kreontovu zapovijest da bi izvršila obavezu prema bogovima. Kreont ju je osudio na smrt, ali je od toga odustao zbog straha da ne razljuti bogove, jer je Antigona postupila prema božijim zakonima. Ipak, ona okončava tragično. Počinila je samoubistvo.

²⁰ Simone de Beauvoir, *The second sex*, Translated and edited by H. M. Parshley, Vintage Books, A Division of Random House, New York, 1974. godiina, 823. str.

9. Degradiranje žena u društvu/ žena „raspuštenica“

Nejednakost u poimanju braka prenosi se i na oblast razvoda. Gotovo isto gledište je i kada se radi o ženi samoj ili sa djecom nakon muževljeve smrti, premda društvo češće ogovara i kritikuje razvedenu ženu. U pripovijetci „Lanetliler“ autorica je uporedila dvije žene: lik Ajše i Zekije. Ajšin suprug je umro prirodnom smrću, a Zekija se razvela.

Premda se za obje u turskom jeziku koristi termin „dul“ (udovica), Atasü ovom pripovijetkom naglašava da društvo, pa i same pripadnice ženskog spola, degradiraju i osuđuju razvedenu(e) ženu(e). Hulija, Ajšina sestra, smatra da je Ajše imala veću sreću od Zekije jer se nije razvela i jer je u očevoj kući pronašla prijeko potrebno utočište, s tim da nas književnica u daljoj razradi sudbine likova upozna sa surovim i teškim životom mlade, samohrane majke.

„Zekija, nadzornica posluge, Huliju je podsjećala na Ajšu, njenu vlastitu sestru. Između njih nije bilo mnogo sličnosti. Samo je i Zekija kao i Hulijina sestra bila punačkog tijela, vitalna i čvrsta. I obje su udovice. Ajše je od dana kojeg je umro Ibrahim udovica već deset godina. „Moja sestra je sretnija od Zekije“, pomislila je Hulija, „Prvobitno jer ima roditeljsku kuću u kojoj može pronaći utočište, a potom ima i jedno dijete. A to što je udovica je Božija naredba, rezultat je smrti. Nije se razvela poput Zekije. Naravno, ne treba zaboraviti da je živjela i u Ankari.“ (Atasü, 1998:170) ²¹

Erendiz Atasü je u ženskom liku Ajše opisala težak položaj samohranih majki koje nepovoljan društveni sistem primorava na mukotrpan rad, u ovom slučaju - rad u svijetu prostitucije. Mlada djevojka se zbog nejednakog ekonomskog statusa žene u društvu osjećala suvišnom i manje vrijednom, prvobitno jer nije imala mogućnost da radi u jednom od državnih sektora, a pored toga, posao higijeničarke nije bio jednako plaćen kao posao prostitutke.

Društveno nametnuti obrasci ponašanja ograničavaju živote žena stavljajući ih u podređen položaj spram muškog spola. Predrasude koje su nametnute u određenom okruženju u znatnoj mjeri otežavaju borbu za pravo na individualne odluke i jednaka prava oba spola. Jedan od stereotipa je da su razvedene žene nazvane „raspuštenicama“.

21 „Sofracı Zekiye, Hülya'ya öz ablasını, Ayşe'yi çağırırdı. Pek benzerlik yoktu aralarında. Sadece Zekiye de, Hülya'nın ablası da dolgun vücutlu, diri, kütür kütür kadınlardı. Ve ikisi de duldu. İbrahim öldüğü günden beri on yıldır duldu Ayşe. "Ablam Zekiye'den daha şanslı" diye düşünürdü Hülya. "Bir kez, sığınabileceği bir baba evi var, sonra bir evladı var. Ve dulluğu Allah emri, ölüm sonucu. Zekiye gibi boşanmamış. Tabii Ankara'daki yaşadığını da unutmamalı". „Lanetliler“

„Problem s principima ženskosti i muškosti je što su se uvijek posmatrali kao dva fiksna pola, kao da su eksplicitno pripadajući dio dva različita seksualna otjelovljenja; čim se počinjju opirati svojim socijalno konstruiranim originalnim 'matricama' i, patrijarhalno govoreći, praviti 'nered', postaju društveno i religiozno neprihvatljivim; govori se o 'narušenom' prirodnom redu, o 'izopačenju' biologijskih determinanti. To nije samo pitanje seksualnih, spolnih i rodni manjina, to je i hendikep feminizma (u čuvenoj odbrani 'feministica sam, ali..' leži upravo strah žena od otuđenja ideala ženstvenosti), ali i gdje god su se ženskost/muškost smještene tamo gdje ih 'prirodno' ne vidimo, gdje su dislocirani.“ (Bećirbašić, 2011:44)

Društvene norme nameću ideju da žena uvijek treba da teži moralnoj čistoći i žrtvovanju, te shodno tome, žena može biti opasna ukoliko je sama, a kraj nje uvijek treba biti neko da je kontrolira, urazumi. Ta uloga je najčešće pripadala ocu ili suprugu.

Žena je smatrana slabijim spolom i kao takva neka je da se sama izbori sa svakodnevnim poteškoćama, kako u braku tako i nakon razvoda. Takvo viđenje posljedica je duboko ukorijenjenog patrijarhata. Žena postaje žrtva postojećeg sistema bez mogućnosti da osigura primarnu egzistenciju budući da joj je predodređena uloga domaćice i majke.

Diskriminacija samohranih majki, razvedenih žena ili neudatih žena prenosi se i na njihovu djecu. Na plećima takve djece je breme predrasuda okruženja, sa jedne strane, a sa druge su vlastiti porodični problemi. Kao posljedica toga, u njima se javlja osjećaj manje vrijednosti i neprihvatanja sredine u kojoj žive. Često ispoljavaju agresivnost i neadekvatno se ponašaju kako bi odagnali unutrašnje sukobe i nemire. Društvo nakon razvoda na ženu gleda kao manje vrijednu. Razvedena žena se smatra „lahkom“ za pripadnike muškog spola, a od žena iz okruženja doživljava odbačenost i potencijalni rizik za gubitak njihovog partnera.

Ono što je zanimljivo je način na koji društvo sažalijeva razvedenog muškarca ili muškarca koji je ostao udovac. To je posebno izraženo ukoliko je ostao sam sa djecom. Feministkinje su zagovarale potpunu slobodu odlučivanja žene o sopstvenom životu, pa čak i u slučaju da se radi o pripadnici ženskog spola koja je samohrana majka, neudata ili razvedena žena.

U pripovijetci „Ağlamak“ autorica je kroz karakter i život Suzan oslikala način na koji žene osuđuju ženu koja se ne ponaša shodno društveno nametnutim obrascima ponašanja. Jedna takva smjela žena svojim istupanjem iz tradicionalnih normi javno prkosi postojećem patrijarhalnom režimu. Kao posljedica toga biva podjednako osuđena od drugih muškaraca i žena. Žene su joj zavidjele na smjelosti i hrabrosti da bude drugačija, a muškarci jer nisu mogli upravljati njome i njenim životom.

„Ferida se ljutila na Suzan. –Ova nemoralna žena savjetuje me da budem prostitutka i da imam ljubavnika, rekla je jednog dana Mustafi. (...) Nije mogla da osjeća apatiju koju su većina prijateljica osjećale prema Suzan, koja je bila srednje dobi. Postojalo je nešto što je štitilo blistavost kod Suzan. Upravo zbog toga žene su se ljutile na Suzan, optuživale su je za svakojake stvari..“ (Atasü, 1998:112)²²

Feridin suprug je prvobitno bio očaran Suzan, kako njenim fizičkim izgledom, tako i time jer je drugačije razmišljala od tamnošnjih žena. Kada je uvidio da je Suzan samostalna, neovisna žena koja ni u kojem segmentu ne ovisi o svom suprugu, kao niti o bilo kom drugom muškarcu, ustuknuo je i obuzeo ga je osjećaj mržnje prema njoj:

„Misliš li da ćeš moći nastaviti svoj brak?, pitao ju je sa mržnjom.

-Ja ću nastaviti, rekla je Suzana, ali opet to zavisi od Nevzeta.

- Ako se razvedeš, nećeš se slomiti znači..

-Ne, rekla je Suzana, život se nastavlja.“ (Atasü, 1998:118)²³

Autorica je i u pripovijetci „Ağlamak“ uporedila razmišljanje i život dvije žene: Suzan i Feride. Feride je skrušeno prihvatila muža neradnika koji nije zadovoljan sobom, svojim životom; dok je Suzan spremna nastaviti život i u slučaju da se razvede. Suzan, vođena vlastitim osjećanjima i željama, nije prihvatala nametnute norme, i kao takva bila je neshvaćena, nepoželjna, pa čak i osuđivana od strane drugih žena. Muškarcima je bila atraktivna i u njima je budila požudu, ali se nisu mogli pomiriti sa tim da je drugačija jer im je bila sasvim strana i nepoznata. Ona je predstavljala ženu neovisnu o muškom spolu. Suzan je drugačija zbog toga što njeno viđenje života nosi odlike Zapada.

„-Mi sami sebe osudimo na zarobljeništvo; zatvorimo se za samo jednu osobu, za samo jednu emociju. Koliko god da naše veze truhle, opet nastvljaju vezati za lance naše ruke i um. Od našeg života želimo nešto što će nam pomoći da se spasimo našeg zatvora; od sebe udaljavamo ljude, knjige, rasuđivanje.

-Dobro, a kako si se ti spasila zatvora? Ili jesi li se uistinu spasila?

22 "Feride kızardı Suzan'a. - Bana orospuluk etmemi, bir dost tutmamı öğütlüyor, ahlaksız bu kadın, demişti bir gün Mustafa'ya. (...) Yaklaşan orta yaş, Suzan'a arkadaş karılarının çoğuna verdiği bezginliği getirememişti. Suzan'da canlılığını koruyan bir şeyler vardı. Salt bu nedenle kadınlar Suzan'a için için kızar, onu olmadık şeylerle suçlardı." „Ağlamak“

23 "-Evliliğini sürdürebileceğini düşünüyor musun? diye sordu hınçla. -Ben sürdürürüm, dedi Suzan, ama gene de bu Nevzat'a bağlı. -Boşanırsan, yıkılmazsın yani.. -Hayır, dedi Suza, yaşam devam eder.." „Ağlamak“

-Ne znam, rekla je Suzan, i ne mogu znati. Ako ništa u mojoj ćeliji još ima svjetla.

-Šta je izvor te svjetlosti?

-Razmišljanje...Postavljanje pitanja, traženje odgovora.. Nisam spavala ni sa kim osim sa Nevzetom. Ali, zamišljam da bih možda jednog dana mogla voditi ljubav sa nekim novim muškarcem. Čak i ta misao povrati mi snagu. Ne osjećam se vezanom. Možda upravo zbog tog razloga nikada neću leći ni sa jednim drugim muškarcem. Koliko čovjek da slobode svom umu, njegovo tijelo u toj mjeri biva mirnije. A koliko svoj um drži pod pritiskom, i tijelo se toliko pobuni. Časne gospođe koje vidiš u svom okruženju, vidjet ćeš da će jednog dana dati se nekom tipu!“ (Atasü, 1998:115)²⁴

Problematika zatočeništva žene u postojećem društveno-političkom sistemu sa sobom nosi niz zabrana koje determiniraju ženu i njen položaj u društvu. Pripadnice ženskog spola se često nalaze na razmeđu između sopstvenih želja i društveno poželjnog ponašanja. Koji god da put i način života žena odabere u patrijarhalno uređenom društvu, neminovno je da se suoči sa posljedicama i osudama od strane okruženja.

24 „-Bizler kendi kendimizi tutsaklığa yargılıyoruz; tek bir insana, tek bir duyguya hapsoluyoruz. İlişkilerimiz ne denli çürürse çürüsün, gene elimizi, kolumuzu, aklımızı zincire vurdurmayı sürdürüyorlar. Hapishanemizden kurtulmamıza yardım edecek ne varsa istiyoruz yaşamamızdan; insanları, kitapları, düşünmeyi uzaklaştırıyoruz kendimizden. -Peki sen nasıl kurtuldun hapishaneden? Ya da kurtuldun mu gerçekten? -Bilmiyorum, dedi Suzan, bilemiyorum. En ağzından daha çok ışık var benim hücremde. -Bu aydınlığın kaynağı ne? -Düşünmek.. Soru sorup, yanıt aramak.. Nevzat'tan başkasıyla yatmadım. Ama, belki bir gün yeni bir erkekle sevişebilirim diye düşünüyorum. Salt bu düşünce bile bana güç veriyor. Kendimi kelepçelenmiş hissetmiyorum. Belki salt bu nedenle başka hiçbir erkekle yatmayacağım. İnsan aklını ne denli özgür bırakırsa, bedeni o ölçüde dinginleşir. Aklını ne denli baskı altında tutarsa bedeni de o kadar başkaldırır. Çevrende gördüğün namus kumkuması hatunlar, bir gün bakarsın kendilerini bir herifin altında buluvermişler!“ „Ağlamak“

10. Odgoj ženskog djeteta

Degradacija žena započinje još u periodu djetinjstva kada se djevojčica odgaja tako da prihvati da bude potlačena. Sistem obrazovanja podupire teoriju da postoje muški i ženski poslovi, te da se žena ne treba edukovati u onim oblastima koje su predodređene muškom spolu. Time je ženama onemogućen pristup onim profesijama koje čine strukturu vlasti.

„Džudit Džordan ističe da se dečaci i devojčice različito vaspitavaju i socijalizuju - dečaci ka tome da doživljavaju sebe kao 'moćne i dominantne', podrazumevajući razdvojesnot između sebe i drugih, a devojčice kao kontinuirano povezane s drugima u modusu 'ljubav-empatija'. U teoriji, deca se odgajaju kao deca, ali u realnosti, vaspitavaju se kao dečaci i kao devojčice.“ (Zaharijević, 2012:455)

Erendiz Atasü teži ka tome da promijeni poredak stvari osveščavanjem čitalaca o stereotipima o odgoju žena. Premda je djevojčica u pripovijetci „Esma“ još uvijek dijete, ona nije željela da bude pasivna žrtva. Prijevremenim povratkom kući odlučila se pobuniti protiv oca i njegove želje da njegova kćerka radi nekoliko mjeseci daleko od kuće kako bi doprinijela egzistenciji svoje porodice.

Njena primoranost na rad u ranom djetinjstvu navodi nas da posumnjamo u adekvatnost odgojnih mjera roditelja. Iako se starosna dob kćerke i sina razlikuju u samo godinu dana, otac planira sina edukovati, a kćerku, koja je još uvijek dijete, primorava na rad.

Djevojčica se u ranim godinama uči da bude podređena vlastitoj biološkoj ekonomiji. Osjećaj suosjećanja za porodicom i primoranost na prerano odrastanje i sazrijevanje Esmu su lišile prilike da osjeti čari sopstvenog djetinjstva. Kruti patrijarhalni odgoj sputavao je njene želje i pravo da bude dijete. Nažalost, konzervativne sredine osporavaju mogućnost napretka i razvoja pripadnica ženskog spola.

Erendiz Atasü u ovoj pripovijetci prikazuje i razlike između bogatih i siromašnih porodica. Dok oni bogati žive lagodno koristeći fizičku snagu pripadnika nižeg sloja za vlastite potrebe, siromašni su primorani na puko preživljavanje i borbu za egzistenciju. Robovanjem socio-ekonomskom poretku države siromašni bivaju prisiljeni na koleteralnu žrtvu, što je u ovoj pripovijetci Esma. Time što obavlja dužnosti koje su predodređene za pripadnice ženskog spola djevojčica je postala zarobljenica svoje tradicionalne uloge.

Nakon što je otišla od kuće, djevojčica je uvidjela da to što radi nije ono što zapravo ona istinski želi. Iako je bila veoma vješta i spretna u obavljanju svojih dužnosti, osjetila je potrebu da se na bilo koji način pobuni protiv postojećeg režima.

Esma je spremna na rizik i na suočavanje sa očevim prijekorom i udarcima kako bi se izborila za svoj identitet. Njena volja za životom i posmatranje igre druge djece podsjetili su je da je još uvijek dijete i spriječile su da posrne pred postojećim, tradicionalnim, društveno nametnutim normama. Iako je bila dijete, uspjela je spoznati prave životne vrijednosti kojih njeni roditelji, čak ni u tim godinama, još uvijek nisu bili svjesni. Kada je otac vidio kćerku koja se vratila kući, premda mu je veoma laknulo, udarcima je iskazao svoju moć i dominantnost u porodici koju nameće patrijarhalno uređeno društvo.

„Potpuno različiti modeli socijalizacije za mušku i žensku djecu također su tipični za agonalno društvo dokapitalističkog razdoblja. Djevojčice se usmjeruju na suradnju i beskonfliktne odnose, a dječaci na agonalnu igru. Uz to idu potpuno različite vrste aktivnosti: za djevojčice materinske, a za dječake očinske. U svakom modelu socijalizacije spolovaontogenetski se reproducira historija, često se moraju obnavljati i presudni trenuci represije, kada se mnoge djevojčice prisiljavaju da ne proširuju ili ne mijenjaju zadate uloge.“ (Katunarić, 2009:109)

Nužno je razlučiti diskriminaciju žena kao opću pojavu u ljudskoj zajednici. Fizička sila ženu stavlja u podređen položaj. Autorica osuđuje tradiciju i ophođenje prema ženama ističući da potlačen položaj žene i podređenost društvenim normama datira još od njenog djetinjstva. Kritikuje cjelokupni sistem odgoja podjednako osuđujući državu koja je prouzrokovala rodne razlike.

Rabiju, glavnog lika u pripovijetci „Arda kalan“, s odgojnog aspekta ću uporediti sa odgojem djevojčice Esme. Za razliku od potlačene Esme koju su roditelji podučili „ženskim obavezama“ i kućnim poslovima koji su namijenjeni samo za pripadnice ženskog spola, Rabiju je otac podučio i muškim i ženskim poslovima. Smatrao je da ih treba gotovo jednako usavršiti u slučaju da, ne daj Bože, možda jednog dana bude prepuštena sama sebi. Kćerku je volio više od svojih sinova i toga se nije stidio čak ni u javnosti, što je bilo veoma neobično u Trabzonu.

„On je za razliku od onih uglednika, svoju kćerku Rabiju volio više od svojih sinova. Rabija je bila još mala kad joj je majka umrla. Crveni Hafiz više se nije ženio. Nije bio zainteresovan za žene poput drugih uglednika. (..) Rabiju je naučio da jaše konja, vesla i koristi oružje. „Svijet ide prema naprijed, možda ti ovo sve zatreba“, govorio bi. Svoju kćerku nije istog momenta zamotao u veo. Način na koji je Crveni Hafiz odgajao žensko dijete bio je čudan gradu. Ali ga niko nije smio kritikovati. Crveni Hafiz je jedan od onih koje prihvate premda su drugačiji; koji su uspjeli zavrijediti poštovanje kod ljudi iako im se

činio činim, i jedan od onih koji se rijetko sreću. Crveni Hafiz je kćerku naučio i da čita, piše i pegla. I udao ju je za Hamida, jednog od uglednika.“ (Atasü, 1998:23)²⁵

Njen otac je bio svjestan da je život pun uspona i padova, te da svako, a pogotovo jedna žena, treba biti spremna da se suoči sa svakojakim nedaćama i poteškoćama. Nije želio da njegova kći ispašta zbog običaja sredine koja ženu degradira. Smatrao da je život i surov, ali i lijep, te da je zbog toga neophodno kćerku podučiti poslovima koje društvo i običaji predodrede samo pripadnicima muškog spola. Iako su njegove odgojne metode bile potpuno strane i nepoznate u društvenom okruženju u kojem žive, nije se susretao sa odbacivanjem sredine; čak je bio i veoma ugledan i cijenjen.

„Hamid je nikada nije rastužio,, povrijedio. Čiji tatin sin bi smogao hrabrosti da rastuži kćerku finog Crvenog Hafiza? Nakon svakog porođaja, gospođi Rabiji je stavljao nekoliko zlatnih naruknica, pet zlatnika u niski.“²⁶

Hamit, Rabijin muž, cijenio je svoju suprugu i ukazivao joj je veliko poštovanje. Njegova smrt je bila iznenadna. Rabija je ostala sama sa tri sina, ali brzo je preboljela tu bol. Bila je mlada i imala je svoju djecu za koju se morala boriti. Premda nije gajila duboke emocije prema Salihu, udala se ponovo jer je smatrala da njena djeca trebaju imati oca. Njena odluka je rezultat patrijarthata koji nalaže da žena ne može biti samostalna jer joj je uvijek prijeko potrebna zaštita. Saliha je očarala njena neustrašivost, hrabrost i spretnost. Nije bila poput tamnošnjih žena domaćica. Iako su mu govorili da je mlad i da mu ne treba žena koja je već bila udata i koja ima troje djece, odlučio ju je zaprositi.

“Nemoj“, govorili su, „ne radi to,,rekli su, „ona je udovica, ima troje djece.“²⁷

Vremenom, njena dominantnost u braku umanjila je Salihovu muškost. Njegova neodlučnost nije se mogla nositi Rabijinim čvrstim karakterom i borbenošću. Osjećao se suviše i nespretno jer je njegova supruga preuzela ulogu muškarca u porodici.

25 „Eşrafın tersine o, kızı Rabia'yı oğullarından çok sevdi. Rabia küçüktü daha, anası öldüğünde. Kırmızı Hafiz bir daha evlenmedi Diğer eşraf gibi kadın kız meraklısı değildi. (..) Rabia'ya ata binmesini, kürek çekmesini, silah kullanmasını öğretti. "Dünya kötüye gidiyor, bunlara ihtiyacın olabilir", derdi. Hemencecik çarşafa da sokmadı kızını. Kentin garibine gidiyordu Kırmızı Hafiz'in kız evlat yetiştirme biçimi. Ama kimse onu eleştiremiyordu. Kırmızı Hafiz farklı olmakla kabul edilmeyi; insanlara garip gelmekle onlarda saygı uyandırmayı bağdaştırabilmiş, az bulunur kişilerdendi. Kırmızı Hafiz, kızına okuma yazmayı, ut çalmayı da öğretti. Ve onu eşraf oğullarından Hamit'le evlendirdi." „Arda kalan“

26 „Hiç kırmamış, hiç incitmemişti onu Hamit. Hoş, Kırmızı Hafiz'in kızını üzme hangi babayığidin harcı olabilirdi? Her doğumundan sonra birkaç altın bilezik, bir beşbiryerde takrdi Rabia Hanım'a.“ 24. str. „Arda Kalan“

27 „"Yapma" dediler, "etme" dediler, "duldur, üç çocuğu vardır.“ 27. str. „Arda Kalan“

Vjeran Katunarić u svom djelu *Ženski eros i civilizacija smrti* navodi:

*„Pored iracionalnog straha od žena, postoji i razložni strah od njihove adaptacije na tipične muške uloge, budući da dosta tih uloga, uslijed tehnološkog napretka, ne moraju obavljati muškarci. Ali tada bi žene došle „preblizu“ ključnim ulogama u sistemu.“*²⁸

Prema njegovom mišljenju, ukoliko žena stekne neovisnost preuzevši muške poslove u svoje ruke blizu je i tome da zauzme neku od važnih pozicija u postojećem sistemu.

Erendiz Atasü se u ovoj pripovijetci na ironičan način poigrala sa Salihovom državnom funkcijom. Čitateljima je predstavila muškarca koji obavlja državnu funkciju, ali koji se našao zatečen i nemoćan za vrijeme ratnog napada na Trabzon.

Pored toga što nas je upoznala sa političkim zbivanjima i ekonomskoj situaciji u Trabzonu za vrijeme ratnog napada, pretočila nam je i situacije u kojima se žena može zateći usred ratnih okolnosti. Autorica je istakla ženinu vrlinu svestranosti i dosjetljivosti u trenucima za vrijeme rata koji mogu biti kobni za živote članova njene uže porodice.

„Ah ta nesposobnost ovog gospodina Saliha. Gospođa Rabija je gledala namršениh obrva u Crno more. I jednog poslijepodneva je odlučila. Spremila je punu korpu namirnica, kobasica, suhog ovčijeg mesa, sira, dvopeka i sličnog. Umotala je vuneno čebe gospodina Saliha, vunenu čebad svoje djece i svoje; sve ih je stavila pred vrata. Vodu je natočila u vrčeve. Navukla je zar; uzela je novčanik i kutiju za nakit; pod zar je sakrila pištolj koji je naslijedila od oca. Rekla je da će se Rifat i Raiz ubrzo vratiti i da čekaju na vratima; počela je trčati prema gradu niz padinu. Dok se spuštala na obalu mora, prošla je prazne ulice trabzonske čaršije. Osjećala je duboku otuđenost prema gradu kojeg od rođenja poznavala kao svoj zavičaj.“ (Atasü, 1998:29)²⁹

²⁸ Vjeran Katunarić, *Ženski eros i civilizacija smrti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009. godina, 40. str.

²⁹ „Ah şu Salih Efendi'nin beceriksizliği.. Rabia Hanım çatık kaşarla Karadeniz'e bakıyordu. Ve bir öğle sonu, kararını verdi. Birkaç sepet dolusu yiyecek, sucuk, pastırma, peynir, peksimet filan hazırladı. Salih Efendi'nin, çocuklarının, kendisinin yünlülerini, battaniyeleri bohçaladı; hepsini kapiya dizdi. Testilere su doldurdu. Çarşafını giydi; para kesesini ve mücevher kutusunu aldı; babasından miras kalan revolveri çarşafının altına gizledi. Rifat ve Raik'e biraz sonra döneceğini, kapıda beklemelerini söyledi; yokuş aşağı kente doğru koşmaya başladı. Deniz kıyısına inerken, Trabzon çarşısının boşalmış dar sokaklarından geçti. Doğduğundan beri vatan bildiği bu şehirde derin bir yabancılik duyuyordu.“ „Arda Kalan“

Rabija je bila primorana brzo djelovati kako bi zaštitila svoje najbliže. O njenoj hrabrosti svjedoči i činjenica da je bila spremna uperiti pištolj u čovjeka koji ih brodom može prevući na susjednu obalu.

„Hej ozbiljna gospođo hej, za koga ti smatraš Redžepa?“

Gospođa Rabija je izvukla pištolj ispod suknje. Uzela ga je objema rukama i uperila tačno između obrva Redžepa.

-Šta ti misliš za Rabiju kćerku Crvenog Hafiza? rekla je, „sad ćeš uraditi onako kako ti kažem ili ću te ubiti da znaš..“ (Atasü, 1998:32)³⁰

Gospođa Rabija je uradila sve što je u njenoj moći prvenstveno za dobrobit svoje porodice. Neustrašivost kojom ju je podučio otac pomogla joj je da spasi život svojim sinovima, ali i suprugu.

Uporedivši ove dvije pripovijetke s odgojnog aspekta, smatram da E. Atasü kritikuje nejakost i slabosti muškarca naspram upornosti i ustrajnosti žene koja je spremna uraditi i žrtvovati sve da bi ona i njena porodica preživjeli.

Književnica je pratila bračni život i osnivanje obitelji Rabije i drugog muža. Autorica je suptilnom psihološkom analizom i dubokom biološkom motivacijom oslikala probleme koji ostavljaju negativne posljedice u životima likova.

Prestrogi odgoj i zabrane posebno mogu imati negativan učinak na pripadnice ženskog spola. S druge strane, odgoj muškaraca kroz educiranje i forsiranje na rad na visokim državnim pozicijama može loše utjecati na njihovu porodicu. Ipak, i oni poput žena pokleknu pred pritiskom društveno nametnutih normi uz drugoročne posljedice.

³⁰ „-Hey cidü Hanum hey, sen Kör Recep'i ne sanırsın? Rabia Hanım çarşafının altındaki revolveri çekti. İki eliyle tutup dosdoğru Recep'in iki kaşı arasına nişan aldı. -Sen Kırmızı Hafiz'in kızı Rabia'yı ne sanırsın? dedi, ha şimdi dedüğümü aynen yapacaksın, yoksa yakarım seni bilesun..“ „Arda Kalan“

11. Društveno nametnute norme i njihov negativan utjecaj na život žene

Čovjeku je svojstveno da teži ka tome da sopstvene želje potisne kako bi zadovoljio tuđe mišljenje i bio prihvaćen u svom okruženju. Pojedinaac u nastojanju da izbjegne neželjene reakcije, društveno neodobravanje ili pak osudu sredine zanemaruje čak i vlastite životne težnje. Strah od toga „šta će ljudi reći“ najčešće se negativno odražava na život pojedinca i sprječava ga da djeluju izvan okvira običaja i tradicije. Odbačenost se javlja kao neželjena posljedica ukoliko nečiji način života nije u skladu sa stavom većine.

U pripovijetci „Hüzün“ Erendiz Atasü nas, čitatelje, upoznaje sa ženskim likom čije čak ni ime ne znamo. Ono što nam je poznato o ovoj ženi je način na koji je društvo odbacuje. Autorica nam predstavlja perspektivu i viđenje društva jedne pripadnice ženskog spola koja se psihički lomi što zbog vlastitih problema, što zbog osuda koje doživljava od strane sredine u kojoj živi. Dok sredina osuđuje nju kao ženu čiji je voljeni u zatvoru, ona osuđuje njihovu bezosjećajnost i bezobzirnost. Kriva je jer je rođena kao žena u patrijarhalnoj sredini koja ne mari za njene osjećaje, bol i suze. Tuguje zbog teške pozicije u kojoj se našla, ali se ne želi odreći sebe, svojih emocija i svog izbora da voli, premda je posljedica njenog izbora to da će biti odbačena iz kolektiva.

„To su ženske slabosti, emocije „trebaš ih se riješiti“, rekla je.

-„Ne, nikako nemam namjeru da se spasim“, rekla sam. „Možda ti trebaš dosegnuti do nekih takvih osjećaja. Kamo sreće da su svi tako senzibilni život bi bio mnogo ljepši.“

Nešto mi je privuklo pažnju dok je to govorila. Prvi put u svom životu nisam se osjećala poput učenika koji je otišao na usmeni. Nisam osjećala sumnju „Da li govorim ispravno ili pogrešno? Šta će misliti drugi o meni? Hoće li me prihvatiti, ili će me odbaciti?“. To su bile moje misli, i ja sam bila zadovoljana njima. Ljudi poput mene ne bi trebali odustati od svoje senzibilnosti, a drugi bi trebali biti malo senzibilniji. Donijela sam odluku. I to je sve. Oh, toliko mi je laknulo da..“ (Atasü, 1998:89)³¹

31 „-Kadınca duyarlıklar bunlar, kurtulmalısın bunlardan, dedi. - Hayır, dedim, kurtulmaya hiç niyetim yok. Belki sen böyle duyarlıklara varabilmelisin. Keşke herkesin böyle duyarlıkları olsaydı, yaşam çok daha güzelleşirdi. Bir şey dikkatimi çekti bunları söylerken. Yaşamımda ilk kez kendimi sözlüye kalkmış bir öğrenci gibi duyumsanıyordum. "Doğru mu söylüyorum, eğeri mi? Karşımdakiler hakkımda ne düşünecek? Beni onaylayacaklar mı, beni dışlayacaklar mı?" diye kuşkular duymuyordum. Bunlar benim düşüncelerimdi, ve ben düşüncelerinden hoşnuttum. Benim gibi insanlar duyarlıklarından vazgeçmemeli, diğerleri biraz daha duyarlılaşmalıydı. Kararımı vermiştim. İşte bu kadar. Oh, öyle rahatladım ki..“ „Hüzün“

Opterećenost tuđim mišljenjem ljude primorava da misle da „ne bi trebalo“ odstupati od društveno prihvaćenog ponašanja. Norme imaju snažan utjecaj na ponašanja ljudi u različitim okolnostima i koriste se kao „sredstvo utjecaja“ na individualne stavove marginaliziranih pojedinaca. Sherifova³² istraživanja autokinetičkog efekta pokazala su da se *pojedinci u nejasnim situacijama konformiraju grupnoj procjeni jer se koriste ponašanjem drugih ljudi kao važnim izvorom informacija za usmjeravanje vlastitog ponašanja.*³³ On također ističe da *formiranje kohezivnih grupa može dovesti do brzog razvoja i širenja normi koje podržavaju stereotipe i predrasude prema drugoj grupi.*

U pomenutoj pripovijetci, „Hüzün“, Erendiz Atasü opisuje ženu koja je postala predmet osude društva zbog izbora da voli muškarca koji je u zatvoru. Iako je, gledano s pravnog aspekta, krivica njegova, ona biva odbačena i kritikovana od strane društva. Osjeća se skrhanu, prvenstveno zbog čežnje koju osjeća za voljenim, ali i zbog načina na koji je društvo vrednuje. Posmatra ponašanje sredine i njihov vid života uviđajući da se njihov život ne zasniva na iskrenim emocijama poput njenih. Život njenih komšija, prijatelja svodi se na prirodne potrebe, ali taj ustaljeni kolektiv nije diskriminiran uprkos tome. Ona, kao žena, na plećima nosi breme društveno (ne)prihvatljivog ponašanja. Psihički ispašta jer je odabrala drugačiji put koji nije u skladu sa društveno poželjnim izborom.

„Ne mogu znati, ne mogu znati.. Kamo sreće da sam znala. Ne mogu znati. Ne mogu znati ko je upravu. Ja ne mogu odustati od svojih osjećanja. Možda sam i ja upravu, a i onaj koji me voli... Oboje smo upravu. Pijem i tugujem.

Zašto iskusni uvijek imaju više od jednog lica? Ne mogu znati, tužna sam. Sutra ću se pribrati. Ponovno ću pokušati naći način da budem jaka. Ne leži unutra bez razloga, nije bez razloga dao svoju mladost, kažem da sve to ima neki smisao.

Život je pun uspona i padova, bude i loših dana, ali prođu, treba izdržati, govorim. Kuha se čorba, umjesto pokipjele napraviti ću novu. Možda ću čak razgovarati i sa komšijama, nikad se ne zna. Možda ću sa ljubavlju koju osjećam prema tebi, sutra naći način da pomirim/spojim svoj beznačajni život i mogućnost življenja. Sutra ću opet biti jaka. Ali danas nije sutra. Sada je ova večer. I ja pijem. Sama sam, hladno mi je. Tuga me je potpuno obuzela. Čežnja mi je svezala ruke.

³² Turski osnivač moderne socijalne psihologije, ukida distinkciju između individualne i socijalne psihologije

³³ Muzafer Sherif, *A study of some social factors in perception*, Archives of psychology, No 187, New York, 1935, 52-52. str.

Tužna sam, poražena, bespomoćna i slaba. Ne mogu izdržati. Pa čovjek sam, zar ne.. Zar nemam prava da se srušim, da oslabim, da se povučem, makar i na jednu noć! Ja sam čovjek, jedan mladi čovjek; ja sam žena, jedna mlada žena. Pijem i plačem.“ (Atasü, 1998:90)³⁴

Žena je osuđena da trpi pritisak okruženja, ograničena joj je sloboda, kao i mogućnost donošenja ličnih odluka. Ukoliko se njen izbor ne slaže sa izborom većine, smatra se društveno posrnulom, odbačenom od kolektiva. Simone de Bovoar u knjizi *Drugi pol* navodi da je žena biološki predodređena da ponavlja život, „dok za nju samu život ne sadrži razloge svog postojanja.“³⁵

Patrijarhalno struktuirano društvo sputava borbu protiv stereotipa, a ženina uloga biva svedena samo na rodnu. Žena koja se nije ostvarila u tom segmentu smatra se neafirmisanom, jer nije ispunila svoju „osnovnu ulogu“.

Predmet najčešćih osuda krije se u moralu žene, što je autorica najbolje oslikala u pripovijetci „Lanetliler“ kroz opis lika Ajše. Samohrana, mlada majka Ajše je jedini spas za primarnu egzistenciju sebe i svog sina vidjela u „nuđenju“ svoga tijela. Naime, takav vid zarade bio je bolje plaćen od čišćenja kuća. Jedna mlada žena postala je žrtva posrnulog društvenog sistema. U prostituciji je ujedno pronašla i bijeg od očevog pritiska kod kuće. Pod izgovorom da ide na posao kući se vraćala nakon nekoliko dana, a tu mogućnost nije imala dok nije pronašla taj „profitabilni posao“, drugim riječima – bolje plaćeni posao. Bila je primorana da proživljava psihičku torturu od oca i svoje uže porodice. Bila je nezadovoljna sobom jer nije imala nikakvog cilja, radosti, kao ni bilo kakve vrste životnog ispunjenja. Nakon što se počela baviti prostitucijom osjećala se korisnom i zadovoljnom sobom, a i njena porodica je bila zadovoljna njome, premda niko od njih zapravo nije znao čime se djevojka bavi. Jedina stavka koja je bila bitna bio je novac koji je Ajše donosila kući.

34 „Bilemiyorum, bilemiyorum.. Keşke bilebilseydim. Bilemiyorum. Kim haklı, bilemiyorum. Duygularımdan vazgeçmem ben. Belki ben de haklıyım, beni seven de.. İkimiz de haklıyız. İçiyor ve hüzünleniyorum. Niye hep birden fazla yüzü var olguların? Bilemiyorum, kederliyim. Yarın toparlarım kendimi. Güçlü olmanın bir yolunu bulmaya çalışırım gene. Boşuna yatmıyor içerde, boşuna vermedi gençliğini, bütün bunların bir anlamı var derim. Hayat inişli çıkışlı bir yoldur, kötü günler olur, geçer, dayanmalı, derim. Çorba pişirir, kaçan çorbamın yerine yenisini alırım. Belki komşularıyla bile sohbet ederim, belli olmaz. Belki sana duyduğum sevgiyle, hayatımı hiçlemeyip yaşabilmeyi bağdaştırmanın bir yolunu bulurum yarın. Yarın gene güçlü olurum. Ama şimdi yarın değil. Şimdi bu gece. Ve ben içiyorum. Yalnızım, üşüyorum. Hüzün saçılmış dört bir yanıma. Özlem bağlamış elimi kolumu. Kederliyim, yenik düşmüşüm, zavallıyım, güçsüzüm. Dayanamıyorum. İnsanım öyle değil mi.. Yok mu hakkım, bir gece olsun, çözülmeye, yıkılmaya, tükenmeye! İnsanım ben, genç bir insan; kadınım ben, genç bir kadın. İçiyor ve ağlıyorum.“ „Hüzün“

³⁵ Simone de Bovoar, *Drugi spol*, Beograd, BIGZ, 92. str.

„Ajše je uglavnom bila zadovoljna svime. Kako to da ovaj život sa dva lica ne uznemirava/ne dosađuje jednoj ženi, nekome ko je popute nje? Ajše šta god da je uradila, dobro je uvjerila sebe da je to ono što je ispravno. Nije oscjećala krivicu. Nije ona bila ta koja je imala dva lica, nego ovaj sebični i nemilosrdni svijet.“ (Atasü, 1998:175)³⁶

Povrh toga, njena uloga u društvu je svedena samo na majčinsku. Zbog neadekvatnog postojećeg društvenog sistema figura ženskog lika je izopćena i moralno posrnula. Žena je i u ovoj pripovijetci predstavljena kao druga i potčinjena naspram dominacije muškog spola. Ono što najviše degradira ženu kao individuu je činjenica da je patrijarhat primarno ograničava prvenstveno na njenu rodnu ulogu. Tijelo žene je stavljeno u prvi plan s akcentom da ono predstavlja najveću opasnost za nju samu.

U pripovijetci „Gerçek ve Düş,, Erendiz Atasü kroz razgovor majke i kćerke oslikava način na koji žena osuđuje ženu koja se buni protiv tradicionalno nametnutnih obrazaca ponašanja.

Moja majka je zasigurno bila jedna od onih zlih i ružnih žena koje ne žele da njihova djeca budu sretna.

–„Ne želim ništa drugo osim tvoje sreće“, rekla je.

–„Ako je tako, trebala bi se obradovati ovoj vijesti. Svi nas ogovaraju, iskrena sam. Mučimo se, a kad se zaručimo ogovaranja će prestati.“

–„Svi!“ , povikala je majka. Odjednom je pobjesnila.

–„Da li to govori moja kćerka? Moja vlastita kći! Šta tebe briga šta svi govore! Zapamti ovo, oni koji očekuju pohvale svijuu u poslovima koji se ne tiču svih nikada ne mogu biti spokojni. Čovjek se rađa sam, umire sam; a dvoje ljudi se mijenjaju. Znaš li šta to znači? Sve što je vezano za smrt jednog čovjeka, sve što je vezano za vođenje ljubavi tiče se samo njega i onoga koga on voli; nema tu ničeg što se tiče treće osobe ili drugih. Ako ne uspostaviš sopstvena pravila u privatnom životu, progutat će te.. Poslušaj me kćeri, u takvim stvarima postoji samo jedna istina, a to je ono što ti smatraš ispravnim.

³⁶ "Ayşe eni konu hoşnuttu her şeyden. Bu iki yüzlü yaşam, onun gibi özü sözü bir, bir kadını nasıl oluyor da rahatsız etmiyordu? Ayşe, yaptığının, o her neydiyse, doğruluğuna iyice inandırmıştı kendini. Suçluluk duyduğu yoktu. İki yüzlü olan o değil, şu bencil ve acımasız dünyaydı." „Lanetliler“

Nikada nisam majku vidjela takvu. Bila je poput čangrizave životinje koja se bori da spasi sopstveni život. Osjećala je jedno čudno zadovoljstvo u ponavljanju riječi „vođenje ljubavi“. A ja sam propadala u zemlju, postidjelo me i ono što je izgovarala, a i pretjerivanje u tom stavu. (Atasii, 1998:138) ³⁷

Za razliku od prikaza „nijemih“ majki u drugim pripovijetkama koje zanemaruju sopstvenu djecu zarad tradicionalnih normi, ova majka kćerku uči da se ne obazire na mišljenje konzervativnog društva ističući da će uvijek biti uz nju bez obzira na ogovaranja jer joj je najbitnije da je ona sretna.

„Majka je riješila zagonetku i oslobodila se. Potom su majčini ciljevi bili u skladu sa njenim . Uvijek je nešto čitala. Sociološke, historijske, psihološke knjige. Nakon pedesete naučila je italijanski. Prodala je kuću, i krenula je na put oko svijeta; bila je u Japanu, Rusiji. U bašti je uzgajala biljke za koje nikad nismo čuli. (..) Nijedan trenutak nije se pokorila; bila je veoma sretna. Bila je jedna prosječna žena, ali se uspjela spasiti nekih stvari. Nije bila od onih koji poput kornjače sa sobom na plećima, gdje god da odu, nose oklop, misli, unutrašnje tjeskobe.“ (Atasii, 1998:151) ³⁸

U ovoj pripovijetci je oslikano viđenje žene čijim venama kola pobuna protiv nametnutih normi. Ona je upoznala drugačiji svijet koji ženu ne tretira kao robinju političkog i društvenog sistema. Glasno i neustrašivo se bori protiv patrijarhalanog ustrojstva želeći potpunu slobodu i mogućnost za donošenje individualnih odluka u vlastitom životu, što je ostalima bilo sasvim staro i nepoznato. Time nastoji podučiti i kćerku koja sopstveni život pokušava uskladiti prohtjevima i očekivanjima sredine u kojoj živi. Nakon što je upoznala svijet u kome patrijarhat nije primarni konstrukt društvene zajednice, odlučila je da slijedi svoje snove i želje. Uprkos negodovanju sredine i nerazumijevanju vlastite kćerke,

37 „Annem, kesinlikle, çocuklarının mutluluğunu istemeyen cadı kadınlardandı. - Senin mutluluğundan başka isteğim yok, dedi. - Öyleyse bu habere sevinmelisin. Herkes hakkımızda dedikodu ediyor, diye yakınım içtenlikle. Üzülüyoruz, nişanlanınca laflar biter - Herkes! diye gürlendi annem. Birden çok öfkelenmişti. - Benim kızım mi söylüyor bunları? Öz kızım! Herkesin ne dediğinden sana ne! Şunu aklına koy ki herkesi ilgilendirmeyen işlerde, herkesin aferinini bekleyenler hiçbir zaman ruh huzuruna kavuşamaz. İnsan tek başına doğar, tek başına ölür; iki kişi değişir. Bu ne demektir, bilir misin? Bir insanın ölümüyle ilgili her şey yalnız kendini, sevişmesiyle ilgili her şey yalnız kendini ve sevdiğini ilgilendirir; üçüncü kişiyi veya kişileri ilgilendiren hiçbir şey yoktur. Özel yaşantında kendi kurallarını kendin koymazsan, hapı yuttun.. Dinle beni kızım, bu işlerde tek bir doğru vardır, sana doğru gelen. Annemi hiç böyle görmemiştim. Yaşamını savunan yırtıcı bir hayvan gibiydi. "Sevişmek" sözcüğünü yinelemekten adeta yabanıl bir zevk duyuyordu. Bense yerin dibine geçiyordum, annemin hem söyledikleri, hem de tavrındaki aşırılık beni utanıyordu.“ „Gerçek ve Düş“

38 „Annem şifreyi çözmüş ve kurtulmuştu. Sonra kendi çapında amaçları da olmuştu annemin. Hep bir şeyler okuyordu. Toplumbilim kitapları, tarih kitapları, ruhbilim kitapları. Ellisinden sonra İtalyanca öğrendi. Evini satıp, dünya seyahatine çıktı; Japonya'ya, Rusya'ya gitti. Bahçesinde hiç bilmediğimiz bitkiler yetişirdi. (...)Bir anını bile boş geçirmedim; çok mutlu bir insandı. Sıradan bir kadındı ama bir şeylerden kurtulmuştu. Kendi iç sıkıntısını, beynini mengeneyle sıkın kalıplaşmış düşüncelerini, dünyanın neresine giderse gitsin, kabuğunu sırtında taşıyan kaplumbağa örneği, birlikte götürünlerden değildi.“ „Gerçek ve Düş“

nije odustala od putovanja u druge raskošne zemlje i od zapadnog stila života koji gaji i pretendira uzgajanje raznolikosti i svestranosti, kao i bolje mogućnosti i prilike za bolji i slobodniji život žene(a).

„Rekla sam, nije bila poput drugih majki, kod nje je postojalo nešto čudno, drugačije.. Majka me milovala po kosi. – „Aman kako je lijepo“, rekla je, „živi život onako kako ti želiš dijete. Samo, znaj da se zaštititi.“ Ne razumijevajući zagledala sam se u majčino lice. Šta je željela da kaže? Majka je bespomoćno trljala ruke; -, Tako si mlada da ne mogu da odlučim šta i koliko toga da ti kažem“, rekla je.. „Možeš mi reći sve što poželiš. Možeš me pitati šta god želiš.“ Kamo sreće da je moja majka plakla i vikala kao prosječne žene ili da mi se nasmijala u lice, ili da je navečer odmah prvi moj nestašluk ispričala ocu i da mi je otac udario dva šamara i da mi je zabranio da se viđam sa dragim. Majci sam često govorila o svom voljenom.“ (Atasü, 1998:137)³⁹

U ovoj pripovijetci majka svojoj kćerki daje potpunu slobodu u odlučivanju ističući da se ne treba obazirati na mišljenja drugih. Sloboda je jedan od ključnih faktora koji razlikuje Zapadni i Istočni svijet, naročito kada je riječ o pripadnicama ženskog spola zbog mogućnosti sticanja identiteta neovisnog o rodnoj pripadnosti. Autorica skreće pažnju čitateljima na razlike u životu žene koja slijedi i koja ne slijedi standardne koji su karakteristični za Zapad. Zapad ženi pruža priliku da ravnomjerno sa muškarcem učestvuje u društvenom, političkom i ekonomskom životu.

Kojoj god društvenoj sredini da pripadamo, bez obzira koliko je ona razvijena ili pak nije, mi pronalazimo sopstvene norme, vrijednosti, standarde, stavove, i shodno tome djelujemo ekonomski, politički, moralno. Norme se mijenjaju u skladu sa društvenim podnebljem i vremenskim okvirima. Tradicionalno društvo posreće naspram novog i drugačijeg osuđujući i kritikujući svaki drugi vid života. Neminovno je da pojedinac (žena) preuzme (ili pak pokuša preuzeti) kontrolu nad svojim životom slijedeći sopstvene snove i želje.

39 „Dedim ya, başka anneler gibi değildi, bir gariplik vardı onda.. Annem saçlarımı okşamış. -Aman ne güzel, demişti, hayatını istediğin gibi yaşa, yavrum. Yalnız, kendini korumayı bil. Anlamadan bakakalmıştım annemin yüzüne. Ne demek istiyordu? Annem çaresizlikle ellerini uğuşturmuştu; -O kadar gençsin ki, demişti, sana neyi ne kadar söylebileceğimi kestiremiyorum. Bana ne istersen anlatabilirsin. Ne istersen sorabilirsin. Keşke annem o zaman, sıradan bir kadın gibi ağlayıp bağırıyaydı, ya da yüzüme gülüp, gece ilk iş yaramazlığımı babama duyursaydı da babam suratıma iki tokat patlatıp sevgilimle görüşmemi yasaklasaydı. Anneme sık sık sevgilimden söz ediyordum.“ „Gerçek ve Düş“

12. Muškarac: život, uloga, zlostavljač

Mnogi smatraju da znaju definiciju „dobre žene“, ali ne znaju šta se tačno podrazumijeva pod „dobrim ocem“. Majčinski instinkt prethodi rođenju prvog djeteta, dok je očinski instikt, prema tradicionalnom viđenju, sadržan u instinktu staratelja porodice. Muškarci se odgajaju na način da njihova obaveza nije podizanje djece. Svoje muške potomke (nasljednike) još od ranog djetinjstva pripremaju za visokopozicionirane državne činove koje nisu namijenjeni ženskom spolu. U citatu iz pripovijetke „Gerçek ve Düş“ Erendiz Atasü naglašava da je najveće poniženje za jednu ženu kada se tretira poput običnih stvari:

„Jesam li ja čovjek ili pak komadić mesa?“ govorila je. Šta može biti više ponižavajuće za jednu ženu od tretiranja poput životinje?“

„Tretiranje poput stvari“, rekla je majka. „Tretiranje poput tanjira od porculana“⁴⁰

Žensku djecu podučavaju njihovoj rodnoj ulozi, a muške potomke, uz mogućnost edukacije, vide kao garanciju za uspjeh porodice u skorijoj budućnosti. Njima je omogućeno aktivno učestvovanje u javnom mijenju, a ženin zadatak je da vječno boravi u sjeni muškarca (oca/supruga), kao što je bio slučaj sa Esminom majkom u pripovijetci „Esma“. Premda je Esmin otac volio svoju kćerku, nije se mogao spasiti uloge dominantnog koju muškarcima nameće patrijarhat. Kada je djevočica došla kući, u fizičkom kažnjavanju vidio je adekvatno rješenje za dokazivanje svoje nadmoći. Obitelji je batinama želio dokazati da je on „glava kuće“.

Fizičkim kažnjavanjem muškarci ispoljavaju superiornost u porodici. Njihova snaga je, kao što se može uočiti na osnovu kritičke analize likova (Zekije) u pripovijetci „Lanetliler“, prema tradiciji, nepobitni dokaz moći.

„Zekija se trebala udati. To bi joj bio spas. A šta bi se desilo i da se uda? Vratila bi se na početak priče, zar ne?.. Ma valjda nisu svi muškarci loši i zli kao Zekijin muž.... Žena bi trebala biti blaga, trebala bi milovati „krmka niz dlaku“, tako bi mogla uspjeti. Valjda? Ali, ako je tako jednostavno, zašto nijedna ne uspijeva. Hulijin otac tukao je njenu majku. Majka joj je pričala kako je u mladosti dobivala batine. Kasnije su ostarili pa je i on izgubio snagu. Oba su joj brata, također, povremeno tukli svoje supruge. Njena braća, školovani

40 "Ben insan mıyım, yoksa et parçası mı?" diyordu. Bir kadın için hayvan yerine konmaktan daha aşağılayıcı ne olabilir?

" " Eşya yerine konmak", demişti annem. "Bir porselen tabak yerine konmak". 133. str. „Gerçek ve Düş“

ljudi... Jedan nastavnik, drugi zdravstveni radnik... I snahe, isto tako, školovane... “ (Atasü, 1998:172)⁴¹

S druge strane, žene nastoje sebi olakšati život povinujući se željama, potrebama i naredbama muškaraca. Usljed toga, najčešće zanemaruju sopstvenu djecu smatrajući da je njihov način jedini ispravni put koji će osigurati mir u kući. Većina takvih žena muškarcima prepušta na izbor način odgoja djeteta, koji, najčešće, biva temeljen na patrijarhalnom ustrojstvu. Ukoliko je njihov muškarac nasilan, uspjeh će zaobići udarce ili bilo koju drugu vrstu fizičkog nasilja. Djeca na vlastitoj koži osjećaju negativan učinak patrijarhata, proživljavaju psihičke, a nerijetko i fizičke, traume. Nažalost, vidne su posljedice toga tokom cijelog njihovog života. Rijetki su oni koji se uspiju oduprijeti „nasljedstvu“ patrijarhalnog režima, jer se takvo duboko ukorijenjeno ponašanje prenosi „s koljena na koljeno“, „s generacije na generaciju“.

Djeca postaju zbunjena jer ne mogu razumjeti postojeće norme koje svakodnevno nameće patrijarhalno društvo, kao ni svađe i prepirke svojih roditelja. Hulija, sada odrasla djevojka, vraćajući se daleko u prošlost i u svoje djetinjstvo, nerado se prisjeća odnosa između njenog oca i majke navodeći da je jedini osjećaj koji je mogla raspoznati između ovo dvoje ljudi bila mržnja i borba za opstankom.

„Kad je Hulija dospjela u pubertet, mržnja je bila jedini osjećaj kojeg je mogla prepoznati i pojmiti u odnosu oca i majke. Ovo dvoje ljudi mrze jedno drugo i ta dva tijela se svako veče grle. Kakva je to zagonetka? Večernje grljenje je bilo puno strasti kao i svađe po danu, samo što nije bilo mržnje. A gdje su bili nježnost, saosjećajnost, ljubav? Nije ih bilo. Ovo dvoje ljude su se zajedno borili. Borili su se da žive i da omoguće bolji život svojih petero djece.. I mrzili su jedno drugo.“ (Atasü, 1998:177)⁴²

41 „Zekiye hepten yoksuldu. Evlenmeliydi. Kurtuluşu buydu. Peki, evlenip de ne olacaktı? Döndük en başa, öyle değil mi? Canım, bütün erkekler Zekiye'nin kocası kadar zalim ve kötü değildi herhalde.. Yumuşak giderdin, adamın huyuna suyuna; idare ediverirdin? Acaba? Öyleyse niye kimse başaramıyordu bu işi? Hülya'nın babası annesini döverdi. Gençliğinde yediği kanlı dayakları, ballandıra ballandıra anlatırdı anası. Neyse yaşlanmışlardı da, herifin elinin hızı kesilmişti. İki ağabeyi de zaman zaman karşılıklarına vururlardı. Ağabeyleri, okumuş adamlar.. Birisi öğretmen, birisi sağlık memuru.. Yengeleri, okumuş kızlar..“ „Lanetliler“

42 „Hülya, genç kızığa ulaştığında, anasıyla babası arasında ayrımsayabildiği ve adlandırabildiği tek duygu nefretti. Bu iki insan birbirlerinden nefret ediyor ve bu iki beden hemen her gece birbirlerine sarılıyordu. Bu nasıl bir bilmeceydi? Geceki sarılmalar da, tıpkı gündüzki kavgalar gibi hırs, handiyse nefret doluydu. Yumuşaklık, sevecenlik, sevgi neredeydi? Yoktu. Bu iki insan birlikte bir mücadele veriyorlardı. Yaşamaya ve beş çocuklarını yaşatmaya savaşıyorlardı. Ve birbirinden nefret ediyorlardı.“ „Lanetliler“

E. Atasü je u pripovijetkama u djelu *Lanetliler* istakla da patrijarhat opstaje i dominira u svim sferama života žene, bez obzira na mjesto, vrijeme ili ekonomski status njihove porodice. I bogate, kao i one siromašne žene, žive u skladu sa patrijarhalnim normama i tradicijom. Patrijarhat ne zaobilazi čak ni one koje žive „na visokoj nozi“, jer su se i one, iako u znatno manjoj i blažoj mjeri, prilagodile način života patrijarhalnim načelima. Iako su njihovi muževi na ekonomsko boljem i neovisnijem položaju, i one se suočavaju sa negativnim učinkom tradicionalno ustrojenog društva. Taj segment se može prepoznati u pripovijetci „Lanetliler“ u stalnom odsustvu Gulizarinog muža, glavnog doktora, pod izgovorom da radi težak i mukotrpan posao.

„Za Gulizar nije bilo spasa, za Zekiju nije bilo spasa, za Sati nije bilo spasa, za Hüliju nije bilo spasa, za Keriman nije bilo spasa. One su to znale. Neke su prihvatile situaciju onakvom kakva jeste, a neke su se pobunile, ali sve su znale. Dobro, a da li je bilo spasa za ženu glavnog doktora, za gospođu koja je sjedila u prvom redu, čija je kosa bila ofarbana u plavo, sa zlatnim naruknicama? Nije znala šta je gladovanje, nije znala šta je nepovjerenje, nije okusila nezaposlenost. Nije znala ni šta je život.. A da li je znala šta znači voljeti? Hülija je pomislila na našeg glavnog doktora koji se udebljao i pocrvenio od alkohola i na njegov debeli stomak. Uopće nije bio loš čovjek. Ali kakav je bio suprug? Kakav čovjek može biti neko ko rano ujutro trči u bolnicu, kasno uveče izlazi iz operacione sale, odatle leti u gradski klub, u pola noći dolazi kući i misli da je novac koji zaradi lijek za sve, jedan takav čovjek.. (..) Ne, nema spasa ni za suprugu glavnog doktora. Svim bogatstvom u životu platila je cijenu zlata, brilijanta, svile i kadife. Kupila je samo dozu garancije, a zauzvrat je odustala od svakog smisla u životu. Nije bilo spasa ni za nju. I ona je toga bila svjesna.“ (Atasü, 1998:180)⁴³

43 „Gülizar için kurtuluş yoktu, Zekiye için kurtuluş yoktu, Satı için kurtuluş yoktu, Hülya için kurtuluş yoktu, Keriman için kurtuluş yoktu. Onlar bunu biliyorlardı. Kimi durumunu kabulleniyor, kimisi başkaldırıyor, ama hepsi de biliyordu. Peki, ön sırada oturan, saçları sarıya boyalı, kolları altın bilezikli mefendi için, baş hekim beyin karısı için kurtuluş var mıydı? Açlık nedir bilmezdi, güvensizlik bilmezdi, işsizlik nedir tanımadı.. Yaşamak nedir, onu da bilmezdi.. Sevmek nedir, bilir miydi? Hülya, başhekim beyin alkolden kızarmış ve irileşmiş burnunu, şişmiş göbeğini düşündü. Hiç de fena bir insan değildi. Ama nasıl bir kocaydı? Sabahın köründe hastaneye koşan, akşam karanlığı muayenehanesinden çıkıp, oradan şehir kulübüne koşan, gece yarılari eve gelen, kazandığı paraları her derde deva sanan birisi nasıl koca olursa, öyle bir koca.. (...) Yoo, başhekimin karısı için de kurtuluş yoktu. Altınların, pırlantanın, ipeğin, kadifenin bedelini, yaşamın tüm zenginliğiyle ödemişti. Tek düze bir güvence satın almış, karşılığında yaşamdaki tüm ablamdan vazgeçmişti. Kurtuluşu yoktu. Ve o da bunu biliyordu.“ „Lanetliler“

Autorica u ovoj pripovijetci u liku glavnog doktora i medicinske sestre (Hulije) pravi paralelu između profesija koje su nametnute ženama i muškarcima istaknuvši da ženama ne preostaje neka mogućnost izbora, te su primorane na nižerangirane profesije ili se mogu odlučiti da odaberu ulogu dobre domaćice – da spremaju jela, rađaju i podižu djecu.

„Hulija je dijelila sobu s Keriman i ona joj je bila najbolja prijateljica. Keriman je bila glavna sestra i bila je mnogo starija od nje. Iskreno, bila je na pragu trideset i pete iako je to odbijala priznati... Keriman nije, poput Hulije, dolazila iz siromašnog naselja. Potjecala je iz bogate gradske porodice. Ali postala je medicinska sestra jer nije imala drugih opcija za školovanje kao ni Hulija. Željela je imati neko zanimanje, pa je izabrala medicinsku školu. U ovome provincijskom gradu žene su imale samo jedan izbor – spremati jela, rađati i podizati djecu.“ (Atasü, 1998:164)⁴⁴

Žena (majka) je u većini pripovijedaka Erendiz Atasü okarakterisana kao pasivna. Bez mogućnosti uplitanja u javne sfere, njena uloga biva svedena na rodnu prije svega. Erendiz Atasü nam je u već pomenutoj pripovijetci „Gerçek ve Düş“ pretočila razmišljanje jedne majke o rođenju ženskog djeteta.

„Tog dana kada sam rodila kćerku prvi put sam snivala i razmišljala o vlastitoj smrti. Moje tijelo je obavilo dužnost koju priroda očekuje od njega, na svijet je donijelo novo živo biće. Tako je priroda od mene zatražila da nestanem. Ipak, sada sam željela živjeti; željela sam da postanem majka i da živim, i da moja majka živi kod mene. Nikada u istom trenutku umrijeti i živjeti i nikada sa tolikim žarom.“ (Atasü, 1998:128)⁴⁵

Ova majka je svjesna koliko breme će njena kćerka kao pripadnica ženskog spola cijeli život nositi na svojim krhkim plećima isključivo zbog svoje rodne pripadnosti i činjenice da će odrasti u ženu i da će

⁴⁴ „Hülya Keriman'la aynı odayı paylaşıyordu. En iyi arkadaşları da oydu. Başhemşireydi Keriman. Yaşça Hülya'dan hayli büyüktü. İşin doğrusu otuz beşine yaklaşıyordu, kendisi kabullenmese bile.. Hülya gibi başkentin yamacına tünemiş bir gecekondulu mahallesinden gelmiyordu Keriman. Kentin varlıklı ailelerinden birinin kızıydı. Ama tıpkı Hülya gibi, gidecek başka okul bulamadığı için hemşire olmuştu. Bir mesleği olsun istermiş, hemsiliği seçmişti. Yerli kadınların yalnızca yemek pişirdiği, çocuk doğurduğu ve büyüttüğü bu taşra kentinde başka bir seçeneği yoktu zaten.“ “Lanetliler”

⁴⁵ "Kızımı doğurduğum gün düşünmüş ve düşlemişim ilk kez kendi ölümümü. Bedenim doğanın ondan beklediği görevi yapmış, yeni bir canlı getirmişti dünyaya. Bundan böyle doğanın benden istediği yok olmalı.. Oysa şimdi yaşamak istiyordum; annem olup yaşamak ve annemin bende yaşamasını istiyordum. Hiçbir zaman yaşamayı ve ölmeyi aynı anda ve bu kadar şiddetle.“ „Gerçek ve Düş“

živjeti kao žena u jednoj patrijarhalnoj, konzervativnoj, tradicionalnoj sredini koja degradira pripadnice ženskog rodnog identiteta.

Nedostatak komunikacije i bliskosti sa majkom, nažalost, doprinosi negativnom patrijarhalnom režimu. Patrijarhat od muškaraca očekuje da iskaže svoju nadmoć nad pripadnicama ženskog spola. Društveno nametnute norme muškarce definiraju kao dominantne. Oni muškarci koji ne prihvataju takvo ponašanje smatraju se „slabićima“ i bivaju odbačeni od „muškog kolektiva“.

Ženama rodne uloge ograničavaju mogućnost djelovanja, te patrijarhat od muškarca očekuje da primarno osigura egzistenciju porodici. Muškarce, većinom, obuzme osjećaj ponosa kada fizičke izraze svoju snagu u obitelji, jer se nasilje smatra prihvatljivim i društveno poželjnim ponašanjem. Premda su fizički jači od žena, s psihičkog aspekta su jednako posrnuli naspram tradicionalnih očekivanja patrijarhalnog okruženja.

Unutrašnja previranja između vlastitih emocija i uloge „glavnog člana obitelji“ karakteristična su za pripadnike muškog spola. I oni, nerijetko i protiv svoje volje, posustaju naspram društvenih očekivanja. Patrijarhat tako postaje breme, jedan neraskidivi lanac koji vrši pritisak na oba spola, što nam je Atasü najbolje opisala u pripovijetci „Ağalamak“. Muškarac se u ovoj pripovijetci osjeća degradiranim zbog nemogućnosti realizovanja normi koje mu nameće patrijarhalna sredina. Smatrao je poniženjem da daje instrukcije djeci, jer je ipak, po njegovom mišljenju, njegovo mjesto u nastavničkoj fotelji. Dok je njegova supruga primorana da omogući egzistenciju porodici bez mogućnosti izbora, on se smatra ugroženim članom obitelji. Nju krivi za dolazak u to stanje, ali ne želi preći preko svog ponosa i promijeniti postojeću situaciju tako što će raditi društveno nižerangirani, manje cijenjeni posao.

„Žena ga nije gledala kao muškarca, Mustafu je tretirala kao dijete. Zapravo, tako ga je mogla trpiti. Zbog toga je Ferida tako imala ne jednog, nego dva dječaka. Mustafa je osjećao zabrinjavajuću pobunu. On nije dijete, nije senilan, ograničen. Još uvijek nije ušao u četrdesetu, što se tiče snage on je još momak. Zašto, zbog čega je bio toliko bespomoćan? Zašto je osjećao toliki pritisak? Želio je disati i spasiti se. Svi su podržavali Feridu. Kakva je samo gospođa ta žena, kako pruža podršku svome suprugu.. Ona je i muškarac i žena u kući, svaka joj čast! Feride je gnječila Mustafu, mučila i ugnjetavala; a to je radila tretirajući ga poput djeteta.“ (Atasü, 1998:119) ⁴⁶

46 „Karısı onu bir erkek gibi görmüyordu, çocuk yerine koymuştu Mustafa'yı. Ancak böyle katlanabiliyordu ona. Feride'nin bir değil, iki oğlu vardı bundan böyle. Mustafa şiddetli bir isyan duyuyordu. O çocuk değildi, bunak, kıstlı filan da değildi. Daha kırkına bile gelmemiş, gücü kuvveti yerinde bir erkekti o. Neden, niçin böyle çaresizdi? Neden bunca baskı vardı üstünde? Soluk almak, kurtulmak istiyordu?.. Herkes Feride'yi takdir ediyordu. Nasıl hanım bir kadındı, nasıl destek

Muškarac koji nema posao osjeća se izgubljeno jer ne može ispuniti društveno nametnutu obavezu. Uprkos insistiranju supruge, ne želi raditi manje plaćen posao smatrajući to jednom vrstom poniženja. Obuzela ga je nemoć i osjećaj bezvrijednosti zbog bremena nezaposlenosti. Bio je izgubljen u sopstvenom promišljanju o sudbini. Žena dodatno otežava njegov položaj poredeći ga sa djetetom. Time ne daje vrijednost njegovoj „muškosti“, a on u očima šireg mijenja gubi svoj status i ulogu. Supruga od njega očekuje žrtvovanje ega za dobrobit porodice, što on to žustro odbija. Smatra da je manje vrijedan i odbačen i zbog toga krivi nju pri tome zaboravljajući kada joj je zadnji put posvetio dragocjeno vrijeme i pažnju. Posmatrajući prolaznike i analizirajući njihove, ali i svoj život, počeo je plakati na trgu pred masom ljudi. Mali sin se zabrinuo kada je vidio oca u takvom stanju misleći da je bolestan ili da će umrijeti. Premda je ovaj odrasli muškarac plakao, dugo vremena se nije osjećao tako dobro. Možda će ga društvo osuditi i smatrati manje vrijednim zbog suza jer se smatra društveno neprihvatljivim da muškarac plače u patrijarhalnoj sredini, ali je ovom čovjeku, muškarcu, bilo mnogo lakše.

-„Oče, oče, kako si? Šta se desilo? Jesi li bolestan? Molim te, nemoj se razboljeti..“

- „Nisam bolestan sine, ne paniči, dobro sam“, rekao je. Veoma sam dobro. Već dugo vremena nisam bio ovoliko dobro.“

Kaja ga je gledao s nepovjerenjem.

„Dešavaju se takve stvari, nekada i odrasli plaču“, rekao je Mustafa... Ne opterećuj se. Ubrzo će svi nastaviti za poslom, zaboravit će nas.“

Kamo sreće da nas ne zaborave, kamo sreće da na nas pomisle.. Kamo sreće da za bogatom ili siromašnom trpezom, kamo sreće da u velikom ili malom dnevnom boravku, kamo sreće da u spavaćoj prije nego zaspu, kamo sreće da u modernoj pivnici ili slastičarnoj na trenutak između ćaskanja zamisle čovjeka koji je plakao u parku.. Da se zapitaju nešto. Zašto je tog dana taj čovjek plakao? Kamo sreće da ne zaborave i da pomisle na njega.. Kamo sreće, kamo sreće, kamo sreće..“ (Atasü, 1998:123/124) ⁴⁷

oluyordu kocasına.. Evinin hem erkeği, hem kadını olmuştü, aferindi ona! Oysa Feride Mustafa'yı eziyor, eziyor, eziyordu; onu çocuk yerine koyarak yapıyordu bunu." „Ağalamak“

47 -Baba, babacığım, nasılsın? Ne oldu, hasta mısın? Ne olur, hastalanma babacığım.. -Hasta değilim oğlum, dedi, telaşlanma, iyiyim. Çok iyiyim. Uzun süredir hiç bu kadar iyi olmamıştım. Kaya inanmaz gözlerle bakıyordu. -Olur böyle

U ovoj pripovijetci su oslikane unutrašnje borbe pojedinca, u ovom slučaju muškarca, koji ne uspijeva zadovoljiti očekivanja sredine. Pokleknuo je pred patrijarhalno nametnutim načelima. Kao jedini izlaz iz psihičkog nezadovoljstva vidio je u plaču. Suze su odagnale unutrašnje nemire i nezadovoljstvo ovog čovjeka. Suze su simbol pobune muškarca protiv cjelokupnog društvenog sistema.

S druge strane, autorica prilikom opisivanja ženskih likova u pripovijetkama ističe njihovu spremnost na neminovnu žrtvu. Muškarci su oslikani kao slabići čiji ego uzdiže jedino činjenica što su rođeni kao pripadnici muškog spola. I oni posreću zbog patrijarhalnih režima iako se patrijarhat negativnije odražava na pripadnice ženskog spola.

U pripovijetci „Arda kalan“ E. Atasü opisuje muškarca kao nasilnika koji je djevojku pokušao seksualno napastovati usred dana u svojoj brijačnici, što su ostali pripadnici muškog spola podržali otišavši iz radnje i ostavivši djevojku samu sa njim. Brojni muškarci došli su vidjeti „provokativno“ odjevenu djevojku koja je po svom fizičkom izgledu bila sasvim drugačija od djevojaka/žena u selu u koje je došla. Nijedan od njih nije pokušao zaustaviti (spriječiti) seksualno uznemiravanje mlade djevojke. E. Atasü je opisom ovog događaja čitateljima naglasila da, pored psihičkog i fizičkog nasilja nad ženama, postoji i seksualno nasilje. Seksualno zlostavljanje mnogo se češće sprovodi nad ženama nego nad muškarcima. I u ovakvim slučajevima, nažalost, muškarci „dokazuju“ da posjeduju veću fizičku snagu od žena ističući time svoju dominantnost.

Selma je u pripovijetci „Arda kalan“ opisana kao lijepa djevojka drugačija od te male provincije. Dolazi iz velikog grada. Njena odjeća odiše modernijim pogledom na život. Kada je šetala ulicama Trabzona osjećala se poput žrtve koju posmatraju muškarci svih dobnih skupina i profesija. Njena nesvakidašnja ljepota i stil oblačenja činili su je „lahkom“ u očima muškog spola. Izgledala je poput nevine srne koju je opkolio čopor vukova. Fizički im je bila veoma atraktivna, ali joj nisu ukazivali nikakvo poštovanje. Građanska djevojka je htjela pobjeći od svih tih pogleda, ali nije željela odustati od nasljedstva koje pripada njoj, a ne rođicom suprugu. Došla je da posjeti nanin mezar i da bolje upozna svoje porijeklo i korijene. Ona se nije razlikovala samo po svom stilu oblačenja od ljudi u

şeyler, dedi Mustafa, bazen büyükler de ağlar.. Aldırma sen. Birazdan herkes işine gücüne gider, unuturlar bizi. Keşke unutmasalardı, keşke düşünselerdi.. Keşke süslü ya da yoksul sofralarda, keşke salonlarda ve küçük odalarda, keşke yatakhanelerde uykuya dalmadan önce, keşke şık birshanelerde ve pastahanelerde boş gevezeliklerin arasında kısacık bir an, parkta ağlayan adamın hayali belirseydi gözlerinde.. Bir soru kurcalasaydı akıllarını. O gün, o adam niye ağlamıştı? Keşke unutmasalar ve düşünselerdi.. Keşke, keşke, keşke..

Trabzonu, nego i po stepenu obrazovanja i načinu razmišljanja. Kratke majice i ženstvene cipele za tamnošnju sredinu ostavljali su utisak žene niskog morala koju je neophodno iskoristiti za „muške potrebe“.

Neizostavno je spomenuti da je tada u provinciji bilo nezamislivo vidjeti ženu koja sama šeta ulicama grada. Većinom su muškarci bili ti koji su se smjeli slobodno kretati, a ženama je to bilo sasvim strano i nepoznato, jer su većinu vremena provodile u kući čisteći, spremajući jelo i čuvajući djecu. Rasprave o rodu neizbježno su se ticale odnosa javnog i privatnog, i mjesta žene između ove dvije sfere. Držeći ženu podalje od čaršije, muškarci su onemogućavali njeno upoznavanje za drugim vidom života. Time su sticali dominaciju, dok je ona bila ovisna u svakom pogledu od svog muža/oca. Prostori koji su bili „zatvoreni“ za pripadnice ženskog spola muškarcima su dopustili manipulaciju nad ženama. One su bile nepoželjne na javnim mjestima. Bilo im je zabranjeno da javno nastupaju i da aktivno učestvuju na društvenom, političkom i ekonomskom planu. Muškarci su težili ka tome da zaustave emancipaciju žene bez obzira na posljedice s kojima se ona kao ženski spol mogla susretati u kasnijem životnom razdoblju. Nisu marili za negativan učinak tradicionalnih normi na njihove potomke. Ono što je jedino muškarcima bilo bitno je da onemoguće ženi pobunu protiv cjelokupnog sistema, a do bilo kakve vrste pobune je moglo doći onda kada bi ona upoznala drugačiji svijet, svijet koji se ne svodi samo na društveno utvrđene, tradicionalne rodne uloge.

Književnica se u zbirci pripovijedaka *Lanetliler* nije ustručavala da oslika problematiku tretiranja ženinog tijela kao objekta, što je je jedna od posljedica patrijarhata. Adriana Zaharijević u svom djelu *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam utecao na žene XXI veka* kazuje da je i vjera (kršćanstvo) vidno utjecala na neravno pravan položaj žene u društvu.

„Razmišljanja o ženi proistekla iz mitskih predstava, polaze od cepanja na „dobar“ i „loš“ objekat. Arhetipski dualizam žene koja se javlja ili kao devica ili kao „kurva“, neophodan je radi investiranja negativne energije u loše projekcije muških potreba. Hrišćanstvo je takođe doprinelo ovakvom poretku stvari, gradeći viševjekovnu dogmu o bezgrešnoj Majci i grešnoj ljubavnici koje se ne mogu integrisati u jednu osobu.“ (Zaharijević, 2012:124)

Grčevita borba feministkinja je u nekim aspektima društvenog života žena urodila plodom. Analiziranjem svih pripovijedaka u djelu *Lanetliler* i muško-ženskih odnosa čitatelji stiču opću sliku o međusobnim odnosima i položajima spolova.

13.Zaključak

Feminističko rodno čitanje pripovijedaka nastoji čitatelje podstaći na razmišljanje o problemima sa kojima se pripadnice ženskog spola susreću prvenstveno zbog svog rodnog identiteta, ali i nejednako vrednovanih rodni odnosa. Erendiz Atasü u pripovijetkama referira na negativan učinak patrijarhalno ustrojenog društva ističući nejednak i diskriminirajući položaj žene još od njenog rođenja. Sudbina žena je nametnuta društveno-političkim zbivanjima na čijem čelu vlada patrijarhalni poredak kako u privatnom, tako i u javnom životu. Javna scena isključivo je namijenjena pripadnicima muškog spola, a žene su ograničene samo na privatnu sferu uz nametnutu ulogu dobre supruge, majke i domaćice. Predrasude u društvu diskriminiraju i degradiraju žene koje su po bilo čemu drugačije od postojećeg okruženja.

Budući da društvo ne posjeduje jednake kriterije za ženski i muški spol i da ograničava ženinu slobodu, kao posljedica toga, u pojedinim pripovijetkama autorice pojavljuju se i moralno posrnule žene („Lanetliler“ - „Uklete“ - lik Ajše). Omalovažavanjem morala žene(a) muškarac nastoji istaći superiornost i moć nad njenim tijelom kako bi spriječio svaki vid pobune protiv postojećeg režima, što možemo uočiti na osnovu kritičke analize pripovijetke „Arda kalan“ – „Zaostavština“ u kojoj je Kerim pokušao izvršiti seksualno nasilje nad Selmom s ciljem da je natjera da odustane od ostavštine koju su ona i njena rođaka Emine (Kerimova supruga) naslijedile od nane Rabije. Muška dominantnost i moć stavljaju u okove ženske glasove smatrajući ih drugim i manje vrijednim spolom. Dato okruženje, s akcentom na žensku seksualnost, jasno definira „prikladne“ obrasce ponašanja žene/a („Ağlamak“ – „Plakati“ – lik Suzan – žena koju društvo degradira zbog njene individualnosti i neovisnosti na kojoj joj mnogi zavide).

Borba za promjenu i bolje sutra u pripovijetkama *Lanetliler* svedena je na minimum ograničavanjem i sputavanjem žena (nerijetko i fizičkim kažnjavanjem) i onemogućavanjem educiranja i poboljšanja stepena obrazovanosti žene/a. Takav slučaj je osobito izražen u pripovijetci „Esma“, odnosno opisu života lika djevojčice Esme.

Krute patrijarhalne norme su duboko ukorijenjene i negativno se odražavaju na sve životne sfere. Mogućnost izbora i formiranje individualnog identiteta, neovisnog o muškom spolu, gotovo da je sasvim uskraćena i neostvariva za jednu ženu. Presudnu ulogu u formiranju identiteta djevojčice/djevojke ima majka koja je u nekim pripovijetkama prikazana statičnom („Esma“) sa nedostatkom borbenosti i dinamike. Ipak, u nekima od njih majka je aktivan lik koji budi želju za pobunom („Gerçek ve Düş“- „Java i san“).

Kreiranje ženskog identiteta u pripovijetkama Erendiz Atasü popraćeno je psihičkim promišljanjem žena koje najčešće ostavljaju trajne psihičke posljedice („Lanetliler“ – „Uklete“). U patrijarhalno uređenom društvu u kojem je uloga muškarca dominantna, potlačenost žene je neizostavni dio njenog života i sudbine („Esma“, „Lanetliler“ - „Uklete“, „Hüzün“- „Tuga“, „Gerçek ve Düş“- „Java i san“, „Arda kalan“ – „Zaostavština“, „Ağlamak“ – „Plakati“, „Üç Kuşak“- „Tri generacije“).

Književnica naglašava da tursko društvo ne zna (ili ne želi) prepoznati problem koji uzrokuje patrijarhat, a žene zbog toga najviše ispaštaju.

Erendiz Atasü u pripovijetkama tematizira unutarnji svijet pojedinca i društvenih marginalaca suprotstavljenih uvriježenim moralnim vrijednostima i ukalupljenim stavovima, njihovo otpadništvo od kolektiva, izgubljenost i samoću u modernim gradskim sredinama. Glavni likovi su žene koje se nalaze u sjeni muškaraca (oca, a kasnije supruga) zbog svog rodnog identiteta.

Ono što privlači posebnu pažnju je to da autorica u pripovijetkama nije obrađivala žene van Turske, nego se bazirala samo na ruralna i urbana područja unutar Turske. U pojedinim pripovijetkama opisana su neka politička dešavanja, poput napada na Trabzon i sukoba Istoka i Zapada („Arda kalan“ – „Zaostavština“).

Književnica u pripovijetkama oslikava i želju roditelja da njihova djeca u budućnosti postanu onakvima kakvi su oni nekada zapravo željeli da budu. Pored neravnopravnosti u odgojnim mjerama, autorica je istakla način na koji roditelji ispoljavaju nezadovoljstvo i neispunjenost u životu prenoseći i namećući djeci određene obrasce ponašanja i interesovanja. Tako, npr. u pripovijetci „Ağlamak“ („Plakati“) majka podstiče kćerku da uči klizati na ledu jer je to zapravo njen neostvaren san.

Erendiz Atasü interpretiranjem događaja u zbirci pripovijedaka *Lanetliler* ukazuje i na negativne posljedice koje patrijarhat ostavlja u životima muškaraca („Arda kalan“- „Zaostavština“, „Ağlamak“ – „Plakati“).

Iako patrijarhat ženu definira kao drugu i nižerangiran spol, u pripovijetkama Erendiz Atasü žena je predstavljena hrabrijom, spretnijom, jačom i sigurnijom od pripadnika muškog spola. Uprkos tome, likovi (žene) će cijeli život sa sobom nositi pečat prošlosti nametnut strogim patrijarhalnim odgojem. Superiornost muškaraca prisutna je tokom cijelog života žene/a bilo da živi/e u velikom gradu ili maloj provinciji, bilo da posjeduje/u određeni stepen obrazovanja ili da je/su cijeli život usmjerena/e samo na privatnu sferu.

Pojedinim likovima (ženama) u pripovijetkama nedostaje hrabrosti da se pobune protiv postojećeg patrijarhalnog sistema. Za promjenu duboko ukorijenjene patrijarhalne tradicije i njenog negativnog djelovanja na živote oba spola neminovno je suočavanje sa postojećim problemom u turskom društvu, kao i javno buđenje lokalne svijesti, što je upravo ono čemu se posvetila feministica Atasü.

Oslikavši rodne odnose žene u Turskoj i opisavši uzroke postojećeg stanja, književnica čitateljima referira na neizbježne, prijeko potrebne promjene u tradicionalno uređenom turskom društvu. Promjena i napredak u položaju žene, kako u očevoj kući tako i u braku, može biti ključna za uspjeh u sticanju njenog identiteta, ali i za napredak i modernizaciju države.

Nedovoljna komunikacija među bračnim partnerima sprječava ostvarivanja dijaloga, te muškarac postaje krojač ženine sudbine (što je ranije bila očeva uloga). Korijen nejednakosti spolova nalazi se u niskom vrednovanju ženskih uloga u radu i društvenim odnosima. Takve vrijednosti se putem socijalizacije rano utiskuju u svijest dječaka i djevojčica i prenose se generacijama kao čvrste navike i obrasci ponašanja. Autorica u svojim tekstovima esejističkog karaktera ističe da je obrazovanjem i protupropagadnim utjecajem moguće ispraviti svijest ljudi i iskorijeniti odnose dominacije jednog spola nad drugim.

Danas, u turskom društvu žene su u formalno-pravno izjednačene sa muškarcima. Iako imaju ista prava na učešće u političkom životu što je uređeno formalno-pravnim aktima, one su na mjestima odlučivanja i u tijelima zakonodavne i izvršne vlasti nejednako zastupljene u odnosu na muškarce. Opiranjem postojećim društvenim normama i borbom protiv potlačenosti sprječava se minimaliziranje žene. Žene su nakon pojave feminističkih ideja od statusa „nižih bića“ postale emancipovane i neiscrpno se bore za svoja prava i individualnost. Danas postoji veliki broj žena u Turskoj koje su svojim vrijednim radom i zalaganjem postale naučnice, pilotkinje, sportašice. Takve i slične aktivnosti su prije postanka feminističkog pokreta bile strane, nepoznate, pa čak i gotovo zabranjene ženama. Odlučila sam se da završim ovaj rad riječima koje je Crveni Hafiz izrekao svojoj kćerki na samrti jer sam u njima pronašla veliku inspiraciju i motivaciju za suočavanje s nelagodama s kojim se u jednom patrijarhalno uređenom društvu, kao pripadnica ženskog spola, mogu susresti:

„Vidi kćeri“, rekao je Rabiji na samrtnoj postelji, „desilo se ono što sam rekao. Zapalili su svijet. Čedo moje, mnogo ćeš propatiti, pokušaj izdržati. Ti si majka petero djece, budi kao muško. Znaj da se ne radi samo o tebi. Na svijetu svi tuguju..“ Rabija se jecajući privila uz očeve ruke. Crveni Hafiz se nasmijao. To je bio jedan dostojan i prikladan osmijeh. Rekao je: „Bez obzira na sve, život je lijep kćeri, veoma veoma lijep“ i umro je. (Atasü, 1998:22)⁴⁸

48 "Bak, kızım", demişti Rabia Hanım'a ölüm döşęğinde, "Söylediğim çıktı. Dünyayı ateşe verdiler. Çok çok acılar çekeceksin yavrum, dayanmaya çalış. Beş erkek anasisin sen, erkek gibi ol. Düşün ki bir sen değilsin. Dünyada herkes acılı daa..."...Rabia Hanım hıçkırarak babasının ellerine kapandı. Kırmızı Hafız gülümsedi. Mutlu, dingin bir gülümseyişti bu," Hayat her şeye rağmen güzeldir, kızım, çok çok güzeldir", dedi ve öldü.

14. Bibliografija

Izvori:

1. Atasü, Erendiz (1998), *Lanetliler*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara

15. Literatura

1. Ajduković, Ana, *Konstrukt muškosti i ženskosti u reklamnom diskursu*, Diplomski rad, Rijeka, 2016.g.
2. Anić, Rebeka Jadranka, *Žene u Crkvi i društvu*, Sarajevo-Zagreb, 2010.g.
3. Anima – Centar za žensko mirovno obrazovanje, Kotor, *Ženski sud - feministički pristup pravdi*, Beograd, 2011.g.
4. Bakšić, Sabina, *Stragije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2012. g.
5. Bećirbašić, Belma, *Tijelo, ženskost i moć*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2011.g.
6. Bok, Gizela, *Žena u istoriji Evrope - Od srednjeg veka do danas*, Clio, 2005. godine, prevela s njemačkog Ljubinka Milenković
7. Citirano prema: Bobanović, Lucija, *Institucija harema na osmanskom dvoru*, Izvorni znanstveni članak, HR-Split, 2005.g.
8. De Bovoar, Simone, *The second sex*, Vintage Books, A Division of Random House, New York, 1974. year, Translated and edited by H.M. Parshlex
9. Feldman, Lada Čale, *Femina ludens*, DISPUT, Zagreb, 2005.g.
10. Inalcik, Halil: *Osmansko carstvo*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.g
11. Kant, Imanuel, *Zasnivanje metafizike morala*, Preveo Dr. Nikola M. Popović, DERETA, Beograd, 2008. g.
12. Katunarić, Vjeran, *Ženski eros i civilizacija smrti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.g.
13. Književna smotra, *Časopis za svjetsku književnost*, Godište XL VI, 2014/broj 173 (3), 173.str, s turskog prevela Marta Andrić
14. Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Sarajevo, 2013.g.
15. Prof. Dr. Slavoljub Đindić, Doc. Dr. Mirjana Teodosijević- Prof. Dr. Darko Tanasković, *“Türkçe-Sırpça sözlük”*, Ankara, 1997.g.

16. Zaharijević, Adriana, *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka 4. dopunjeno izdanje*, izdanje za Bosnu i Hercegovinu, izdavači: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll- Ured u BiH, Fondacija CURE, 2012.g.
17. Watkins, Susan Alice, *Feminizam: za početnike*; Rueda, Marisa ; Rodriguez, Marta, - *Beograd, 2002. g.*
18. Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, Istanbul: İletişim Yayınları, 2006. g.

16.Prilog

16.1 Prijevod pripovijetke „Ūć Kuřak“ (Tri generacije)

Kad je stigao majćin telegram nisam mogla misliti ni na řto drugo. To nije istina, pomislila sam, i uvijek sam mislila o istom. Mislila sam da niřta ne mogu osjetiti.. Telegram se sastojao od samo tri rijeći:

"Umrta ti je nana, dođi."

Ko zna koliko je majka bila potresena da je, ona koja uvijek nastoji događaje, ljude, rijeći i sve ublađiti i prikazati lakřim, jednostavnijim i ljepřim nego řto jesu, zanemarila stidljivo, uljudno ponařanje i manire; i umjesto da napiře "Izgubili smo nanu, molim te mořeř li doći?" sasvim jasno je rekla "umrta je" i otvoreno je naredila "dođi". Moja jadna majćica, mođda je i prvi put neřto naredila.. Moja majćica koja je pokuřavala da se odupre tako řto je sve viře ublađila i postajala fleksibilnija kako se ne bi slomila dok se suprotstavlja poteřkoćama koje joj oteřavaju řivot...

Osjećanja su mi potpuno utihnula, a misli su poćele neprestano navirati. řta bi se dogodilo sada, řta bi se dogodilo sada? Dok su moja djeca bila mala, dok mi je majka bila veoma potrebna, moja majka nije bila kraj mene. I nije mogla biti, morala se brinuti za nanu. A sada je nana umrta, a moja djeca su narasla. Kako bi moja majka nastavila řivjeti potpuno sama u malom primorskom gradu? Do danas niřta nije uradila sama, kako bi řivjela sama nakon řezdesete.. Vjerovatno bi dořla kod nas. Dobro, a gdje? Niti moja kći řeli dijeliti sobu s njom, niti sin.. Gdje će řena spavati? U gostinskog sobi ili na kauću, i řta će moj muř reći na to? Zbog hiljadu razloga da se rasrdi u kući, zar ne bi dodala joř jedan? Zar moja majka neće sasvim uznemiriti mog muřa sa tim tihim, stidljivim, strařljivim drřanjem kojim će se prekriti da nas ne bi obavijestila o svom prisustvu?

Samo sam o tome razmiřljala u autobusu koji je muřa i mene vozio u primorski grad. Oboje smo řutjeli. Znala sam da moj suprug razmiřlja o istom. Nismo se brinuli za nanu koja je umrta u 88.godini.

- „řivjela je jedan savrřen řivot“, rekao je moj muř. Mislila je da je joř uvijek na osmanskome dvoru ili u palaći svog supruaga paře. Nije nikako znala za neimařtinu koja je vladala oko nje.

- „Moja majka nije nikako řivjela..“, rekla sam.

„Ne znam zašto je tako“, rekla sam. U tom trenutku nana mi je oživjela pred očima. Njeno mršavo tijelo poput kipa u 88. godini života, njeno lice još uvijek lijepo i u tim godinama, sa pundom od sijede kose koju je svako jutro podizala pažljivo, sa ukrašenim papučama koje bi obula na svoje male noge. Ne, ta žena nije mogla živjeti.. Zašto joj se struk nije presavio, zašto joj se njene reumatične noge nisu iskrivile i zašto joj se noge i ruke nisu izobličile? Zašto joj vrijeme nije smežuralo i nabralo kožu na licu? Zašto se iz njenog tijela nije širio odvratani unutrašnji miris koji je karakterističan za stare žene? Kad sam bila malo dijete, nana je koristila "Chat Noir" koji se nalazio u bočici sa slikom jedne čudne mačke sa kravatom na vratu. Misteriozni parfem kojeg je simbolizirala ta čudna mačka, taj opojan miris.. Iako na svijetu nije postojala nijedna osoba koja se zanimala kako miriše tijelo moje nane, godinama je bočica "Chat Noir" stajala potrošena; ne pridajući značaj tome koliko je koštala.. Za sebe, samo za sebe, mirisala je koketno, provokativno, zavodnički...

Kasnije, mnogo kasnije, kad nanini prihodi nisu bili dovoljni za bočicu parfema, bila je primorana da se zadovolji mirisom lavande. Toaletnom vodom od lavande kojom se prskala svako jutro.. Cvijeće lavande koje se uvlačilo u čaršafe, potkošulje i rublje.. Niko na njenom tijelu nije osjećao truhli miris života koji je istrošen.. Nit je nana mogla iscrpiti život, niti je život iscrpio nanu. Nisu čak ni iskoristili jedno drugo. Nisu se čak ni dotakli..

Moja nana bila je jedna nježna figura sa sijedom kosom u osamdeset osmoj godini života. Postojala je velika suprotnost između nje i iscrpljenog, starog tijela moje majke u šezdeset prvoj godini života, njenih reumatičnih koljena, izbočenih kukova, spuštenih prsa, umornog lica koje je u isto vrijeme propalo i koje je obavila tanka, crvena kosa. Kao da je majka rodila nanu. Kao da je ona bila majka koja se nimalo ne cijeni, puna samopožrtvovanja; i kao da je nana bila njeno dijete. Nana nije mogla biti ničije dijete, ona je bila stvorenje izvan vremena.. Kao da se uopšte nije rodila, kao da se nikad nije porodila, kao da uopšte nije bila u dodiru s vanjskim svijetom i kao da nikad nije uznemirivana u svom načinu života u kojem je prekvalifikovana iz položaja robinje Čerkezinje na dvorcu Osmanlija u suprugu paše u palači. Ona je samo gledala unaokolo, posmatrala i bila je dotjerana.

Nani su obezbijedili sredstva za život na dvoru i udali su je za Nazir pašu. Tada je bilo potrebno imati 17-18 godina. Je li ikada željela biti naložnica sultana? Da li je za nju udaja bila izdaja snova ili razočarenje? Ili se obradovala što je spašena iz nakićenog zatvora kojeg nazivaju "dvor"? Ne znam. A da li je ona sama znala? Ne mogu znati. Kada je postala nevjesta, na lice je već odavno nabacila izraz lutke koja govori: "Moja je dužnost da Vas zadovoljim. I zaista je nije bilo briga koga je očarala, a koga ražalostila. Njen život je bio zamrznut.. Prozori palače, zidovi harema koji su zaustavljali i sprečavali da unutra prodrje život sa ulice.

Blaga svjetlost koja briše bolno siromaštvo s vana i koja dopire do crvenih zastora od baršuna, perzijskih tepiha, Lui Kenz fotelje kroz kristalne svijećnjake; rubinske i smaragdne iskre.. Mirisi parfema, jorgovana i narcisa koji su potiskivali miris bijede, baruta i krvi u II svjetskom ratu..

Moj djed je bio odan rob Osmanskoj državi, i do kraja je ostao cijenjen građanin Republike. Nije umro na vješalima; posao je pretvorio u trgovinu i još više se obogatio. Pored kuće i vile u Istanbulu, kupio je kuću i u Ankari. Ali opet je na kraju izgubio sve. U poretku uspjeha koji je smatrao besprijekornim postojalo je nešto što je zaostajalo. Pogriješio je u sitnoj stavci. Njegova greška mu nije oprostila. Izgubio je. I umro..

Moja nana udovica, žena oficira, bila je primorana da traži utočište u kćerkinjoj kući, sa svilom i draguljima kojih je bivalo sve manje. Nije bilo robinja, kalfi, kuhara, posluge, ostala je samo moja majka.. Nana nikako nije mogla prihvatiti veliku promjenu u svom životu. Možda je i tih godina počela gubiti pamćenje. Iako su sluge otišle, to nije bilo važno.. Jer moja majka je bila tu..

Gubitak bogatstva moju nanu nije podsjećao na bijedu iz djetinjstva. Kao da je sasvim zaboravila svoje djetinjstvo. Kao da je zaboravila gdje je rođena, gdje je živjela, ko su joj roditelji, kako i zašto se odvojila od njih i kako to da se našla na dvoru Osmanlija.. Nikako nije govorila o tome. Kao što je prelijepa božica Venüs rođena iz školjke dagnje, bilo je kao da se ona rodila iz keramičkih pločica u zgradi harema na osmanskome dvoru. Ona je bila stvorenje nastalo od djelića koji su se odvojili i rasuli iz zdanja koja se ruši, perioda koji je na zalasku. Da se ne bi srušila i raspršila, uvijek je na ovom svijetu stajala ukočeno, sve do dana kojeg je umrla..

Ponekad, kad pomislim na nanin krhki lik, iznenadim se kako je rodila dvoje djece..

Nana nije mnogo govorila o njihovom rođenju. Nije govorila o grčevima, boli, krvi i radosti. Kao što je zaboravila da je rodila, tako kao da je i zaboravila one koje je rodila. Kad pogleda majku, da li se ikako sjeća da je nekada bila njena mala beba i da je još prije toga bila fetus koji je živio u njenom tijelu? Ne vjerujem. Bilo je toliko teško uspostaviti tu vezu.. Bilo je nemoguće zamisliti da se iznemoglo, istrošeno, umorno tijelo moje majke istrgnulo iz hladnokrvnosti i ukrasne bjeline nane..

Nana nije voljela porođaj, niti žene koje su rodile. Nепrestano je omalovažavala ljude koji prave djecu, i svakom prilikom govorila je da ih prezire. Nana i dedo su spavali u odvojenim sobama te znamenite palače. Nana je primala dedu samo određenim danima u mjesecu. Precizno je izračunala dane u kojima zasigurno neće ostati trudna. Ako njen suprug pokuca na vrata nekim drugim danima, tihim, hrapavim, blagim i hladnim glasom bi se oglašavala iza zaključanih vrata:

- "Izvinjavam se moj gospodine, oprostite mi ovu večer, Vama na zdravlje, malo sam bolesna.."

U palači na Nişantasu, njen muž osmanski paša, ne bi se ljutio kao muškarci u susjednoj mahali, ne bi lomio i upirao ramenom o vrata, već bi časnoj supruzi poželi "laku noć" i odlazio u svoju sobu da na grudi privije novu robinju koja je došla u palaču.. Je li nana znala za čin naložnice? Možda; a i da je znala nije je zanimalo. Možda se takvog nečeg nije ni bilo a ja samo pretpostavljam da jeste. A možda je djed paša bio sušta suprotnost velikim naramenicama i bujnim, velikim brkovima na fotografiji sa pozlaćenim ramom, možda je bio tek nejak muškarac.. Nana je osjećala potrebu da pokaže cijelom svijetu da nije neplodna i dva puta je u svojim plodnim danima djedu otvorila vrata. Samo dva puta. Dobro je izračunala i tako je otključala bravu. Prvom prilikom nastala je moja majka, a drugom moj ujak koji je poginuo u saobraćajnoj nesreći. Dobro, a kako je znala da će djed tih noći pokucati na vrata.. Vjerovatno je nana te dvije noći obukla svilu sa najotvorenijim dekolteom, stavila najprivlačniji miris i koketno zavela kako je poučena na dvoru:

- Moj paša, rekla je, da vam večeras svojim vještih rukama spremim trpezu sa rakijom. Nekoliko dana ste toliko okupirani brigama Visoke Porte moj dragi gospodine.. Potpuno ste zanemarili mene, svoju sirotu suprugu. Zar se ne možete malo odmoriti večeras? Ako želite da vam se za trpezom pridruže i vaše naložnice. Ako poželite neka pjevaju, ako naredite neka sviraju ud⁴⁹..

Vješto koketiranje u naninim očima premazanim surmom, taj neodoljivi poziv koji se širio iz oblina njenog tijela, taj zavodnički miris.. Iz svega je isijavala ista poruka: "Da vas zadovoljim". Rezultat tog bili su moja majka i moj dajdža!

⁴⁹ Ud je orijentalni muzički instrument

Nana nije govorila o svom porodu, ali je pričala o seksualnim odnosima sa mužem. I to grubim glasom koji nikako nije pristajao toj koketnoj ljubaznosti i u nježnim riječima koje su jedno drugom šaputali, izrezbarenom krevetu koji je bio zamračen mrežom⁵⁰ od tankog tila, izvezenim prekrivačima za krevet, nježnoj ljubavnoj melodiji koja se čula sa lutnje, ukusnom predjelu za trpezom sa rakijom koja je odredila početak i kraj tih odnosa.. Kad sam se trebala udati, stavila me ispred sebe i savjetovala me; a kasnije me fino ispitivala. Kad se majka udavala vjerovatno je bilo isto. Zacrvenila bih se i otišla bih od nje. Vođenje ljubavi u mojoj mašti bilo je toliko suprotno tim ružnim riječima koje su izlazile iz lijepih usta moje nane.. Ne mogu zaboraviti neprijatnosti koje sam čula. Nakon tog dana uvijek sam izbjegavala da sa nanom razgovaram o tim stvarima. Ali ona je inzistirala. Nakon mojih porođaja i pobačaja, voljela me uvijek grditi srditim riječima i držati mi lekcije. Sigurno joj je pružalo zadovoljstvo da riječima unakazi snošaj muškarca i žene.

Da li je moj otac volio, uvažavao nanu? Ili je nije podnosio? Ne znam. Nije me zanimalo njihov odnos dok otac nije otišao od kuće. I da je među njima postojala neka netrpeljivost to se nije odražavalo na nas djecu. Valovi nesuglasica su udarali u greben koji se naziva majkama i samo su nju uništavali; nisu dopirali do nas djece koji smo živjeli u sigurnoj luci. Možda ju je otac vidio kao jedan vrijedni antikviteta koji se skrivao u kući, ne znam. A možda otac nije nanu uvažavao, a ni nana nije uvažavala njega. Ignoriranje je trebalo biti jednostavno za nanu. Ona je ignorirala sve nas, živjela je u svom veoma posebnom svijetu u koji nam nije dopuštala ni da kročimo. Možda nije bilo nje i njenog svijeta. Možda stvarno nije bilo ničega. Ta stara, lijepa, čudna žena koju smo vidjeli nije bila ništa drugo osim iluzije. Kad pogledam muževo ponašanje uvijek mi se čini da pomislim da je nana bila samo utvara. Moj suprug se toliko volio ljutiti da ga povremeno naljuti sve i svako ko je tu, a na moju nanu se nikada nije naljutio. Za sve nas, mog djeda, oca, mene, mog muža i moju djecu, možda čak i za sultane sa dvora, ona je bila jedna utvara koja se pojavi i nestane. U životu majke i samo nekoliko osoba bol i surovost su se pretvorili u realnost uz njene neiscrpne želje koje je govorila glasom koji nikako nije izgubio tu svoju slatkoću, i sa donjim rubljem u koji je vršila nuždu. A sada ta istina je nestala i ostala je samo majkama.

⁵⁰ Mreža protiv komaraca

Posljednjih godina nana je poprilično posenilila. To je veoma zabavljalo mog supruga i moju djecu. Nisu je nepoštivali ili slično. Nasuprot tome, baš su je pazili. Zajedno bi odigrali jednu malu predstavu. Nakon što nana ujutro završi sve u kupatilu, izašla bi iz svoje sobe sa vunanim džemperom koji joj je isplela moja majka i u jednostavnoj haljini od vune koju joj je moja majka sašila; dolazila bi u predsoblje u maloj jednospratnoj kući koju je dijelila sa mojom mamom. Njena odjeća je poprilično izgubila staru eleganciju. Majčna plata udovice nije bila dovoljna da joj pruži otmjenu odjeću. Samo su joj papuče ostale kitnjaste. Do kraja se opirala majci dozvoli da joj sa malih nogu skine plišane papuče ukrašene cvjetnim dezenom od žute svile. Da nije imala upadljive papuče i visoku punđu poduprijetu umjetnom kosom, starica koja je izlazila iz svoje sobe u predsoblje bila bi samo jedna stara, pedantna žena koja miriše na lavandu. Bila je tako sitna da na prvi pogled ne bi primijetili nijedan detalj na njenom tijelu. Njena kosa i papuče najprije preplaše čovjeka. Potom biste počeli da je primjećujete. Ah Bože! Koliko su još uvijek bile lijepe te tanašne ruke i smaragdno plave oči! Polahko bi dolazila u predsoblje iz svoje sobe.. Na prvi pogled to je jedna obična starica. Ali, dok bi sa svilenom maramom silazila niz stepenice prostrte stazom, pala bi. Ili dok bi ujutro u spavaćoj sobi pila kafu sa svojim suprugom pašom koji je krenuo u odaje dvorca Selamlık.. Kako je starila tako se njeno pamćenje sve više vraćalo unazad, više se nije sjećala dana u Ankari. U podsvijesti joj je oživljavao İstanbul, centar Imperije. Ali njeno sjećanje nikad nije sezalo još dalje u prošlost, u njeno djetinjstvo..

Bijele, male ruke nane koje nisu radile su se tresle i rekla bi:

"Djevojke! "

Ako su mi suprug i kćerka bili tu, kćerka bi odmah otišla do nje i rekla bi:

- Izvolite gospođo.

- Neka donesu kafu meni i paši u spavaću sobu.

- Odmah gospođo.

Kćerka bi izletila iz sobe i grohotom bi se smijala. Sad je red na mog muža. Njegova uloga u predstavi bila je da odglumi mog djeda pašu. Suprug je sa velikim užitkom započinjao svoju ulogu. U glas bi unio odlučnost i upitao bi:

- Jesi li nam poručila kahvu svjetlosti mojih očiju?

Nevjerovatno kako bi se tada iz starog grkljena moje nane začuo začuđujuće zavodnički glas.

Naravno paša, sada će stići.. Paša, da li ćete danas biti primljeni kod našeg sultana?

Ponekad bi dok govori o sultanu rekla "cijenjeni sultan". Muž bi odgovorio:

"Da zlato moje, tako je", i zavodnički bi dodao: "Kako vam lijepo pristaje ta ružičasta svila moja sultanijo.."

Odmah bi se na naninom starom licu pojavio stidljiv osmijeh i koketno bi pognula glavu. Tada bi kćerka donijela kafu. Moj suprug koji je glumio pašu uzeo bi kafu od moje kćerke koja bi glumila služavku Mihrigül i u trenu bi napravio pokret kao da je štipa za bedra.. Kćerka bi utekla kikoćući se, a muž je postajao nespretno i uzrujan, kao da će prosuti malo kafe što je ostalo. Krajičkom oka bi pogledao nanu. Nana bi uljudno glavu okrenula na drugu stranu i govorila bi o ružama u bašti.

"Kako je vješt ovaj baštovan paša, vidite li ljepotu ovih ruža.."

Mužu bi laknulo i ponovo bi srčuci kafu samodopadno popio veliki gutljaj.

- Oh, oči moje.. Ne možeš se zasititi ukusa ove jemenske kafe. Pored toga neki žitelji muslimani iz Jemena, Bože sačuvaj, pobunili su se protiv vlade Visoke Porte poput nevjernika. Kakvo je to ponašanje?

U naninom glasu osjetila bi se ravnodušnost.

- Paša, neka Allah čuva državu, narod i vas..

- Mislím da će poslati vojsku na Arape.

U radosnom naninom glasu odjednom se počela osjećati zabrinutost. Ah Bože! Kako je bila dobra glumica. Velika umjetnica po mom mišljenju..

- Ah moj gospodine, neka se ne zadesite na putu za Jemen. Neka vas Allah sačuva moj gospodine.. Ako vam se nešto dogodi vaša robinja neće moći to podnijeti, umrijet će.

Nanine oči su se zacaklile od suza.

Moj sin, kćerka i ja smo plačući od smijeha gledali scenu koja se odigravala ispred nas. Nismo znali šta da uradimo da potisnemo smijeh kako ne bismo privukli naninu pažnju. Uzalud smo se trudili.. Nana je bila toliko utonula u prošlost da u sobi bomba eksplodira ne bi je povratila u sadašnjost.

Moj suprug zapravo nije bio baš uspješan u ulozi paše koji od svoje supruge krade neke tajne Osmanske države! A dobro je glumio muža koji čuva suprugu od brige i koji ju štiti.

Ne gospodine, svjetlosti moga oka, ne uznemiravajte se, ne brinite se. Najprije Allah da nas zaštiti tog zla i da se dokopamo mira.

Da, moj djed paša spasio ju je svakog zla.. Sve do posljednjeg zla bankrota. Spasio ju je tako što je sebi prostrijelio dva metka u glavu i prepustio mojoj majci svoju suprugu sa dvora.

Dok se u predsoblju igrala ova komedija, moja majka je u maloj kuhinji spojenoj s predsobljem prala suđe od doručka rukama oteklih prstiju, nekada nas je gledala prijekornim pogledom a nekada sa odobravanjem. Ona nikada nije učestvovala u toj glumi.

Igra je gotova. Okončao se žalosni osmijeh nane, njeno malo, vitko tijelo zakopano je u zemlju. Tužni osmijeh nane i bolna istina o njoj ispreplitali su se poput igre koju su igrali na pozorišnoj sceni. Na jednoj strani medaljona bio je jedno, a na drugoj sasvim drugo lice. Okrenula je drugu stranu medaljona. Predstava je gotova, scena je prazna. Nije bilo nikoga ko će stupiti na ispražnjenu, ohabanu, ostarjelu pozornicu. Te čudne, neskladne, besmislene boje su se povukle sa nje i majka je ostala potpuno sama sa neispunjenim, učmalim vremenom. Šta se sada trebalo zbiti?

Izašli smo iz autobusa koji nas je vozio u priobalni grad, i dok smo išli prema majčinoj kući mislila sam da ću je zateći potištenu. Čudna žena koja je umrla nije bila samo njena majka, možda joj uopće nije bila majka, veoma rijetko je bila kao majka mojoj majci; ona je mojoj majci bila malo dijete kojem je bila potrebna i koje joj je bilo povjereno u ruke, jedno čudno biće koje je izgnano veoma daleko od prirodnog okruženja. Nakon što mi je otac umro, bila je sve ono što ispunjava njen dugogodišnji život udovice.

Majka je bila dosta smirenija nego što sam očekivala. Pomislila sam: "Još uvijek nije uvidjela šta joj se događa, kasnije će shvatiti". Ona je kao moj suprug.

"Vodila je jedan lijep život", rekla je za nanu; "bila je sretna što je imala dijete poput mene.."

Iznenadeno sam je pogledala. Prvi put sam čula da je sebe pohvalila.

Umrla je bez patnje, od srčanog udara. Otišla je u snu. Neki ljudi su uvijek sretni. Naravno, bila je i veoma stara."

Nisam mogla znati da li je mama dobro ili loše jer je toliko prirodno prihvatila tu činjenicu. Rekla sam:

- "Tebi je bilo iscrpljujuće, zar ne? Naročito posljednjih godina.."

- "Ne", rekla je mama, "naravno da nisam baš ni ja dobro. I u ovom malom gradu je čak teško naći nekoga ko će oprati ljudski izmet. Trudim se da zaslužim sve. Eto tako smo ekonomisale. Posljednjih godina nije bilo toliko teško. One prijašnje su bile teže. "

Znatiželjno sam gledala majku. Odjednom sam nešto spoznala. Uvijek sam smatrala da je majki samo težak iscrpljujući posao koji radi fizički. Kao da je majka bila neka starinska mašina i više dobro ne nosi teret, zatajila je. I plašila sam se da će se sasvim raspasti i da će iznenada stati..

- "Da", nastavila je mama, "ranije je bilo teže". Kad je tvoj otac bio živ, kad ti nana nije bila toliko stara. Tada je imala bezbroj prohtjeva. Kao da je ona bila centar svijeta. Morala sam ispunjavati njene želje. Ili bi izazvala svađu. Nisam dozvolila da tvoj otac išta primijeti. I nije mogao, bio je nervozan čovjek, pored toga znaš da ima visok pritisak. Bojala sam se da se ne razboli. I tako sam ostala prignječena između njih dvoje. Nisam uživala niti u svojoj mladosti, niti u braku..

- "Zašto o tome nisi nikada govorila, sve do danas", upitala sam.

- "I šta bi se desilo..", upitala je mama. "Da li bi bilo koristi od riječi.. Bilo je teško čak i kad ti je otac umro. Ovo je jedno konzervativno mjesto. Znaš da je posljednja služba tvoga oca bila ovdje. Doselili smo se ovdje zbog toga što mu je za krvni pritisak prijala morska obala. Nakon što ti je otac umro, nakon što smo izgubili muškarca u kući, nije bilo lahko da nas kasaba prihvati. Za moju majku su govorili "luda dvorkinja".

Iznenadila sam se.

- "Ništa nisam znala. Nisam primijetila neke reakcije u kasabi", zamucala sam.

"Ali kćeri", nastavila je majka umornim i bezličnim glasom, "šta si mogla primijetiti kada dođeš ovamo jednom godišnje i ostaneš 15 dana.. A i kad ste ovdje, zar vidite išta drugo osim mora.."

"Zašto, zbog čega mi nisi rekla da ovdje nisi spokojna?"

Majka me pogledala prezirnim pogledom. To je značilo da prvi put na njenom licu vidim prezir.

- "Šta bi se desilo i da sam rekla", upitala je.

- "Šta bi se trebalo desiti? Preselili bi vas u Ankaru."

- "Kćeri zar sam trebala tvom suprugu na grbaču dovesti dvije punice, jedna luda a druga senilna, kakva je razlika!"

- "Dušo moja, smjestili bi te u stan blizu nas".

- "Kćeri, moj novac nije dovoljan za veliki grad. A potom bi bilo nemoguće živjeti u stanu. Majka bi izlazila. Ne bih mogla ženu držati zaključanu cijeli dan.. Ovdje bi izlazila u baštu; i da izađe vidiš okolo visoke zidove. Ne bi se mogla popeti na zid.. A recimo i da preskoči zid bašte, ovdje nas svi

poznaju, neko bi vidio majku, prepoznao je i doveo je kući. Kćeri, to se ne bi desilo u velikom gradu, morala bih i ja biti zaključana sa njom. Sada ako ništa izađem i dišem u bašti, udišem miris mora.

Mama je otvoreno govorila o svojoj majci. Nikad nisam razmišljala o svemu tome. O ljubavi, boli, odgovornosti, poteškoćama koje je majka mogla osjećati.. Znam da je nešto osjećala. Ali šta je to, o tome nisam razmišljala. Kao da majka nije bila ništa osim mašine za suđe..

- "Jesi li je voljela", prošaptala sam.

- "Bila mi je majka", rekla je majka jednoličnim glasom.

- "To nije neki odgovor", rekla sam.

- "Nije se ophodila majčinski prema meni. Gledajući unazad, ne mogu se sjetiti toliko toga."

- "Nisi je nikako voljela", rekla sam.

- "Bila mi je majka..", rekla je majka istim glasom; bila je veoma nesretna i bespomoćna žena.

- "Ali jesi", pobunila sam se. "Zar ti nisi upravo maločas rekla koliko je imala sreće.."

- "Nije bila čak ni svjesna svoje sreće ili nesreće."

- "Mama, mama..", gundala sam sa strahom.

Prevarila sam se u osjećaju da se u jednom trenutku majka pretvorila u neku mašinu za suđe zato što je zaista apsolutno svi doživljavaju takvom. Njene mesnate, oble ruke ličile su na valjak, a njeni široki kukovi na stari mikser. To je bila zastrašujuća pomisao..

- "Majčice voliš li me?"

Bila sam poput malog, prestrašenog djeteta.

- "Naravno da volim", rekla je majka smiješeći se; "kakvo je to pitanje zaboga kćeri, tvoji živci su gori od mojih.

Njen glas je postajao topliji, izgubio je jednoličnost i bezpristrajnost. Laknulo mi je.. Moja majka nije mašina za veš ili nešto slično. Ona je još uvijek bila ljudsko biće.

- "Dobro, šta sada planiraš uraditi?", upitala sam.

- "Kako misliš šta raditi?"

- "Hoćeš li poći sa nama ili ćeš ovdje ostati?"

Majka se nasmijala.

- "Šta da radim kod vas kćeri? I ruke i noge su mi svezane. Bila bih nesretna."

Odjednom mi je laknulo ali sam se veoma zastidjela tog svog osjećaja.

- "Dobro a šta ćeš raditi?"

- "Kako šta ću raditi?"

- "Odnosno, čime ćeš se zabaviti?"

- "Zaboga kćeri, kuhat ću hranu koju ja želim, a ne onu koju moja mama želi. Pušit ću cigare koje nisam mogla pušiti zbog toga što je majci smetao dim, viđat ću se sa komšijama koji su se povukli i koji nam nisu dolazili u goste zbog majke, šetat ću obalom mora, slušat ću radio ne razmišljajući da li zvuk smeta majci, gledat ću televiziju. Možda ću čak ići i u kino."

Nakon sahrane, sa mužem sam još nekoliko dana ostala kod majke; kasnije smo se vratili kući. U povratku sam stalno plakala. Oči su mi presušile od plača. Bila sam skrhana. Ono što sam osjećala bila je krivica. Krivica koja me nagrizala zbog toga što sam ostavila mamu samu i zbog što mi je laknulo jer ona neće poći s nama. Mama nije nikako bila skrhana. Ali ja nisam bila dobro. Nikako nisam mogla vjerovati da bi ona mogla biti spokojna, sretna, sigurna i da je dobro.

- "Ušuti više", rekao je moj muž, - nije podnosio moje suze. „Majka ti je dobro, nije joj ništa, ostavi i ženu na miru, a i sebe."

- "Da", rekla sam, „ naravno, ne radi se o tvojoj majci nego o mojoj, tebi je svejedno."

- "Ne traži svađu. Govorim ti da ti je majka dobro."

- "Možeš li mi reći kako "dobro?" - planula sam. "Kako osoba koja je cijeli život živjela za druge može biti dobro kad ostane potpuno sama?"

- "Tvoja majka će po prvi put moći pronaći sebe. Pruži joj priliku. Jesi li ikada razmišljala šta za tvoju majku znači cijeli život živjeti pod pritiskom? Tvoja majka će se tek sada osloboditi djetinjstva i moći živjeti kao da je još uvijek mlada djevojka."

- "Mani se ismijavanja, molim te."

- "Ne ismijavam, veoma sam ozbiljan. Žena je prvi put dobila priliku da pronađe sebe. Želiš li to upropastiti?"

I zaista je bio ozbiljan. Moj muž u tom trenutku nije bio neko ko ne želi punicu.

- "Već je poprilično kasno", rekla sam, "kako da pronađe sebe.. Pogledaj stvari koje bi željela raditi.. Te jela bi, te pušila bi, te išla kod komšinice.. Sve potpuno sama, sve samo za sebe.. Je li to po tvom mišljenju znači steći svoje ja? Je li to po tebi spas, je li to za tebe sreća?"

- "Dopusti joj da se najprije spasi pritiska, neka dođe sebi. A potom će naučiti da sredi odnose s drugima.."

- "Šta si rekao, izgleda da si poludio! O mami govoriš kao o tinejdžerici. Ta žena ima 60 godina. Ispred nje nema vremena. Ne može naučiti, ne može uspjeti. Možda će okusiti slobodu jedan-dva mjeseca. A kasnije će shvatiti da je ostala potpuno sama, da nema nikakvu svrhu, da je prepuštena sama sebi; i bit će veoma nesretna!"

- "Pa dobro", reče moj muž, "onda je ti uzmi pod svoju zaštitu. Kako znaš da se sama neće moći brinuti za sebe? Neka to uvidi, pa onda djeluj."

- "Ne može uspjeti", ječala sam.

- "Da li je po tvom mišljenju ispravnije dati čovjeku jednu priliku ili mu ne treba dati nikakvu šansu tako što ćeš ga prekinuti i reći mu da "ne može uspjeti"?"

- "Da je kod majke postojao ključ za "uspjeh", prije nego se dovela u ovo stanje najprije bi sredila odnos sa nanom, a još prije toga sa mojim ocem."

- "Ti izgleda nisi razmišljala šta za svaku ženu znači prelaz iz očeve kuće u muževu za tren oka", rekao je moj muž. "I to za ženu koja nema dovoljno novca ni za sebe. Da je tvoja majka je bila licemjerna i dvolična, možda se mogla dokazati. Ali kako to da je ona pokupila svo poštenje u palači tvog djeda nepoznatog Paše. Pod pritiskom nije mogla uraditi nešto više. I da se pobuni ušutkali bi je. Ali sada uistinu može pronaći sebe."

Pažljivo sam gledala supruga. Je li iskren? Naš brak je izgleda zastario, imali smo samo zajedničku djecu i zajedničku imovinu, kuću, tek toliko.. Kad smo rekli da ćemo sve dijeliti, izgleda da nismo računali iskrenost. Da li je možda imao neki skrivenu računicu? Ne znam. Možda i ispravno govori. Već godinama ne vjerujem u njegovu ljubav, ali vjerovala sam u njegovu logiku i razboritost. Izgleda da je bio upravo, trebala sam malo vjerovati i svojoj majci. Trebala bih vjerovati njenom razumu i osjećanjima, a ne samo snažnim rukama koje rade same, poput besprijeorne mašine. Trebala bih je pustiti da se sama suoči sa životom, ako ništa bar na neki period.. Sa životom koji je gnječio mamu, sa životom koji nana nikada nije okusila.. Razmišljala sam šta je život učinio meni. Dao mi je malo užitaka, a okusila sam previše gorčine. Ja sam se nalazila nasuprot nedaća obojenih svim bojama..

Kao da sam probala sve, ali ničega se nisam zasitila. I bol i sreća su na mom nepcu ostavili okus koji je kratko trajao, ali koji je nezaboravan i zabrinjavajući.. Otkako smo krenuli na put razmišljala sam. O ljudima, o ljudima.. O odnosima, o vezama. Kao da sam ja zastala na jednom mjestu i kao da sam posmatrla sve ljude koje poznajem. Ono što vidim bio je toliko širok horizont. Toliko stvari sam vidjela, čula i o toliko tome sam razmišljala.. Kao da svi ti ljudi jednim dijelom žive u meni ili sam ja u jednim dijelu njih.

Kao da sve pomalo objedinjujem. Je li to bogatstvo života? Ili je to siromaštvo života? Ili sam ja nešto neizvjesno za što se ne zna šta je, jedno čudno stvorenje nedovoljno oblikovano, jedno ništa?

Ponovno vjerovanje suprugu me uzбудilo. Okrenula sam mu se:

"Ovako, ono što sam pokušala reći je šta ti misliš o meni? Zaboravi da smo supružnici, razgovarajmo kao dva prijatelja. Kad pomislim na nanu vidim jednu skulpturu, a kad pomislim na majku vidim jednu staru mašinu, mašinu koja se koristi za kućne svrhe. Po tvom mišljenju šta sam ja? Jesam li ja ljudsko biće?"

Nisam ga stigla to upitati jer je moj muž zaspao. Moje uzbuđenje je ostalo da visi u zraku. Zašto me je uvijek ostavljao tako na pola puta? I to sam ga htjela pitati. Drugo pitanje koje mi se vratilo u mislima bilo je zašto me uvijek tako ostavlja? Ono što dijelimo u zajedničkom životu na mom nepcu ostavilo je jedan oštar okus.

Jesam li ja ljudsko biće? Suprug mi nikada nije dao jasan odgovor. Možda nikada nije ni razmišljao o tom pitanju. Meni preostaje da pronađem odgovor.

16.2 Prijevod pripovijetke „ESMA“

Esma je pustila Mehmedovu ruku.

- "Nakon ovoga nema potrebe da dolaziš čiko", rekla je, "nekako ću pronaći svoj put."

Njen glas bio je toliko pun samopouzdanja, neočekivanog od tog sitnog tijela.

Mehmed je počeo gledati od ruba autobuskog puta, pa do straćara koje su bile raštrkane sve do horizonta. Ništa se drugo nije naziralo na putu. Prašnjav i dosadan, topao julski dan naslanjao se na bezgranične mahale. "Straćare su lijepe u proljeće", pomislio je Mehmed u sebi. "U proljeće kad stepe ozelene, kad drveće voća propupa hiljadu puta su ljepše od gradskog centra. Trenutak kasnije shvatio je da život ovdje nikada neće moći biti lijep. Ovdje nije bilo ljepote koju bi on mogao da razumije. Misli o neimaštini koje su nekada ispunjavale Mehmedov život gotovo su iščezle, ali dječija sentimentalnost koja se oslanja na ta osjećanja zadržala se u njegovim srednjim godinama, nasijedena iz perioda mladosti i studentskih dana. Mahala koja se pržila na toploti bila je veoma ružna i ta ružnoća je Mehmeda rastuživala. Esmin izbor da sama nastavi put razveselio je Mehmeda. Nikako nije bio u stanju da na ovoj sparini kruži između tih trošnih kuća. Bio je umoran, veoma umoran.. Ali opet nije bio spokojan. Kako god, Esma je još uvijek bila tek dijete od jedanaest godina. Samo da se ne izgubi..

- "Kćeri, dođi da te povedem do kuće i da te vratim ocu."

- "Zaboga čiko", reče Esma, "zar se bojiš da ću se izgubiti? Oh, a gdje je tek naša škola. Ja svako jutro idem čak do tamo."

Esma je malim ručicama pokazivala nejasan pravac.

- "Ah", reče Mehmed, "ideš li i zimi, po snijegu?"

- "Pa naravno čiko", reče Esma, "misliš li da neću moći pronaći pravi smjer zbog toga što nema puta?"

- "Pa da", reče Mehmed.

Pomislio je na svoju stariju kćer koja iz škole kući i iz kuće u školu ide privatnim autom i koja ne može razlikovati Ulus od Kızılay-a. I ona je bila Esminih godina. Esma se iskreno iznenadila Mehmedovoj naivnosti. Smijući se reče:

"Zaboga čiko, ne brini se. Zar čovjek da ne može pronaći svoju kuću? Ima li išta lakše od toga?"

Nestalo je sinoćnjeg Esmineg straha, ponovo je postala sposobna mala osoba koja je došla u Mehmedovu kuću da radi. Niko nije mogao vjerovati da će mala odlučna djevojčica kroz 3-4 sata nestati poput balona. Mehmed je u podnevnim satima uzeo Esmu od njenog oca Bekira i doveo ju je svojoj kući. Bilo je dovoljno da se padne noć i da se Esma promijeni..

Esma je bila najstarije dijete Bekira, išla je u četvrti razred osnovne škole; na ljetnom raspustu je trebala raditi u kući "amidže Mehmeda". Mehmedova žena se porodila. Tražili su pomoćnicu. Mehmed se sjetio poslužitelja Bekira. Bekiru su se od silnog rada izlizala koljena i laktovi, on nije bio od onih poslužitelja koji se šeću naokolo u krpenoj odjeći, onih gojaznih poslužitelja rumenih obraza među mnoštvom mršavih, prebljedjelih službenika, koji nose ispeglanu, besprijeekorno čistu odjeću.

U selu nema njive, zimmica nije dolazila sa sela; on nije mogao trgovati na veliko prodajući jedan dio stoke poput drugih. Njegova supruga se porodila više puta zaredom; te nije mogla otići da radi po kućama. Kome bi ostavila djecu? Jedina stvar koju je Bekir bio u mogućnosti obavljati bili su građevinski radovi za vrijeme godišnje odmora. Bio je jedan sutljiv, zamišljen, zabrinut covjek. Da je njegova situacija loša, bilo je očigledno po svemu.

Kad je Mehmet pitao Bekira da li bi zaposlio svoju najstariju kćer rekao je:

"Da vidim sa djetetom aga, ako bude htjela dovest ću vam je."

To večer Bekir je stavio Esmu ispred sebe. Esmu je objasnio situaciju jednostavnošću koja je svojstvena ljudima koji su život proživjeli između oštrih i krutih zapreka: "Vidi kćeri, naša situacija je loša. Otkako je stupilo ljeto nismo mogli jesti ništa drugo sem hljeba sa lubenicom. Gospodin Mehmed je jedan dobar aga. Sigurno je i njegova žena dobra. Fino će te hraniti. Kupit će ti odjeću koju ti ja nisam mogao kupiti. Dobro će te paziti. Kad je Mehmedova žena na poslu brinut ćeš se za malu bebu. I prat ćeš suđe. Ono što ti pokušavam reći je da te neće tjerati da pereš prozore. Ako odu na more povest će i tebe. Dva mjeseca. Za dva mjeseca dat će ti 10 000 lira. Ali još si mala; nedostajat će ti majka, braća. I to da znaš. Želiš li?"

Esma je odlučno rekla:

"Ići ću oče".

Nije je zanimalo more. Shvatila je šta joj otac predlože, da se od nje traži da pomogne porodici. Pored toga, otac nije prisilio Esmu, odluka je bila Esmina. Kako da ostavi oca! Ljubav koju je Esma osjećala prema svom ocu cijelom svojom dušom preplavila ju je. Ta spoznaja važnosti vlastite uloge u malom srcu daje osjećaj ponosa, posvećenosti, požrtvovanja i samoprekora, tjera konja da juri. Ona je najstarije dijete u porodici. Zнала je šta to znači. To što je žensko nije nista mijenjalo. Nasuprot, još više se očekivalo od nje. Imala je brata godinu mlađeg od sebe. Otac je htio da ga obrazuje u srednjoj školi. Sve do dana kojeg će steći diplomu i spasiti porodicu njen brat je imao privilegije. A Esma je imala samo dužnosti.. Trebala je brinuti o mlađem bratu i pomoći majci u čišćenju kuće.. Esmine dužnosti nisu prestajale.

- "Šta je to brinuti se o djetetu", reče Esma sa omalovažavanjem, "koliko sam ja djece podigla".

Ponosno i sa ljubavlju pogledala je u svoju braću koji su se u nizu poredali za sofrom, smrznuti, bosih nogu, slinavih noseva.

"Nedostajat ćemo ti", rekao je Bekir.

- "Šta mi ima nedostajati? Samo dva mjeseca, zar ne? Brzo će proći", rekla je Esma.

Tako je razgovor završen. Esmina majka je mirno udahnula. Zamišljeno lice Bekira je, kao i uvijek, bilo zabrinuto.. Bekir je prvo svojoj ženi rekao za posao. Okrenuo se, suočavao se sa stvarnim licem života koje se godinama ničemu nije povinovalo i koje nije posustalo. Pare, ti nepouzdana, nesposobni, nespretni komadići papira koji se rastvore kad se uzme pola kile šećera, izlizana, zakrpljena odjeća, plastična posuda smještena ispod krova koji kapa, prljavo dječije rublje, šerpe, lavor za veš. Zbog toga što se vratio računica je bila jasna; jedna gladna usta bi nestala, a stiglo bi 10 000 lira. Ako Esma ode na dva mjeseca, uzela bi sitniš; otpremili bi je u selo, pored majke. Njena majka nije bila u stanju da je grubo otjera... Bekir bi tokom svog godišnjeg odsustva zatvarao kuću, noćivao na gradilištu. Nije kuhao. Eh, Bekir bi cijelo ljeto zasitio stomak sa hljebom i groždem, ali sada nema što jesti.. U jesen, novac koji bi donijeli Bekir, kao i Esma, ostao bi u rukama porodice. Ponuda gospodina Mehmeda je stigla u pravo vrijeme. Očito je da ih je Bog pogledao. Šta se tu ima misliti i pitati Esmu. I Döndü je nekada radila po kućama. Šta je loše u tome, je li dirala muškarca? Döndü se nije sjećala svoga djetinjstva. Svako jutro, "danas" se tako brzo spusti na Döndü da je bilo nemoguće da se Döndü sjeća "juče".

"Dijete će nas poželjeti, poželjet će ovu sredinu, mjesto na koje ide nije slično ovom ovdje", govorio je suprug.

Te riječi su za Döndü bile besmislene. Otkako je rodila najmlađe dijete, već dvije godine, gotovo da nije nikako zakoračila na ovu stranu mahale. Kakav je život na suprotnoj strani? Nije znala, ili je zaboravila. Njen svijet u ovom gradu bio je ovdje.

Ako Bekirov dan nije bio lakši od ženinog, ipak je bio veseliji. Svaki dan se na poslu i u autobusu kojim se vozio četiri puta susretao se sa mnoštvom ljudi, razgovarao je s njima makar i na kratko. A u stanu, kad bi se vratio s posla, razmišljao je puno. Uvijek je to bila ista tema o kojoj je razmišljao. Kako će prebroditi kraj mjeseca? Samo je o tome razmišljao. Ali njegove misli bi se ponekad poigrale njime; dok je tražio rješenje za životne nedaće kao što je neimaština, pisacom mašinom zapisivao je ašikovanje službenika ovlaštenih za dokumenta i prepiranje pomoćnika šefa sa šefom! Život se za Bekira koliko i za Döndü nije sastojao od jednostavnih, monotonih i jednoličnih boja; između je bilo uplitanja, sastanaka, presjecanja, razilaženja.. Bekir nije mogao vjerovati u samopouzdanje svoje kćerke.

U podne kada je Mehmedu predao Esmu sa malom bošćom u ruci osjetio je bol u srcu. Između oca i kćeri odigrala se oproštajna ceremonija koja se Mehmedu činila pretjeranom. U svakom slučaju Esma nije odlazila u vojsku.. Trebala je dva mjeseca, u dobrim uslovima paziti bebu u jednoj kući. To je sve.. Samo dva mjeseca.. Bekir efendi je dao kćerki da mu poljubi ruku i rekao je:

"Nemoj me osramotiti kćeri".

Esma je sa radošću uhvatila za ruku čika Mehmeda i krenula. Bekir se pokrenuo kao da želi potrčati za djetetom. Na licu mu se nazirao bol i istinska čežnja, kao da više nikada neće vidjeti Esmu. Za rame je vrhovima prstiju mogao dohvatiti kćerku koja je brzo hodala.. Bekir je zatim ustruknuo. Čežnja na njegovom licu potpuno je nestala, i pretvorila se u bol za izgubljenim. U tom trenutku Esma se nalazila na prekretnici. Bekir je uništavao djetinjstvo svom djetetu! Osoba koje će se za dva mjeseca vratiti Bekiru neće biti ista Esma!

Ali Esma to nije doživjela kao prekretnicu.. Ona se u Mehmedovoj kući sa velikim uzbuđenjem bacila na posao. Nakon jela odmah je podigla sofru. Prije nego je Mehmedova supruga rekla "Da ti pokažem kako se pere suđe", rekla je "Ja to znam draga sestrice", i odmah je oprala tanjire i vilice.

Na iznenađenje svih Esma je brzo zaspala. Nesrin se obradovala, konačno je riješila problem oko pomoćnice. Esma je bila spretna, Nesrin raspoložena, beba vesela, svi su bili sretni.

Promjena u Esmi se dogodila sa zalaskom sunca. Nesrin, Esma i beba su izašle na balkona. Vrućina je splasnula, a večernja studen je polahko počela prodirati na balkon koji je bio zavučen u zidove od cigle. Dolje, na ulici, djeca Esminih godina su se igrala dovikujući se. Esma ih je posmatrala i šutjla. Ta tišina koja ju je sve više obuzimala potrajala je cijelu večer. Šta god da su Mehmed i Nesrin uradili, nikako nisu mogli Esmu natjerati da progovori i dozvati je. Esma je osjećala veliki umor i zastrašujuću otuđenost. Nije imala snage da otvori usta. Ovdje joj je sve bilo tako strano! Ta kuća, te stvari, jela za trpezom na koja nije naviknuta, ova beba koja je neprestano plakala u toj ukrašenoj odjeći.. Esma se sa čežnjom prsjetila svog mlađeg brata. Kako je sam skidao veš kad je trebao mokriti i sam obavljao sav posao.. Kao da ga je Esma posljednji put vidjela prije puno godina, a ne ujutro tog istog dana, i kao da ga više nikada neće vidjeti.. Kao da je izgubila sve, svoju porodicu, dom, mahal, prijatelje. Osjećala je toliku tugu da čak nije mogla ni plakati. Mehmedova i Nusrinina lica koja su joj se približavala i koja su joj se smješkala bila su joj poput utvara, nedodirljiva, daleka poput oblika koji su se kretala iza smrznutih stakala. Nesrin i Mehmed nisu mogli razbiti to staklo i nisu mogli prodri do Esme. Esma za večerom nije uzela ni zalogaja. Nesrin ju je odnijela u krevet. Shvatila je ozbiljnost Esmine situacije. Strah da će izgubiti pomoćnicu za koju je smatrala da ju je pronašla, sve više se pretvarao u samilost koju majka osjeća spram bola malog djeteta. Uzela je Esmu u naručje i naslonila joj je glavu na prsa.

"Esma jesi li poželjela svoju kuću", rekla je polahko.

Iz Esminih promuklih usana nije se čulo ništa.

"Jesi li poželjela majku?" - upitala je Nesrin.

Esma je mogla osjetiti Nesrininu iskrenu brigu za nju. Ali nije željela tu brigu. Žena čija kosa i namještaj mirišu lijepo i čudno, njene nabrekle, očuvane grudi koje nikad nisu dojile nazirale su se iz njene prozirne, plave odjeće, haljina na njoj poput spavačica sašivenih od tankog platna nalik gazi, i njene nježne ruke; toliko su bile strane i daleke spram tvrdih ruku njene majke sa mehkim prsima, njen poderane, zakrpljene odjeće i mirisa na sapun Hacı Şeker koji se širio njenim tijelom..

Nesrin je nastavila:

"Jesi li poželjela svoju braću?"

Esma je ležala u njenom naručju predano, beznadežno poput male, ranjene ptice. Naravno, naravno da je Esma poželjela mlađeg brata.. Iz Esminih promuklih usana začulo se jedno malo "da".

"Želiš li se vratiti svojoj kući Esma?" - upitala je Nesrin.

Esma je opet prošaptala jedno maleno "da".

- "Dobro", rekla je Nesrin, "ujutro će te čiko Mehmed odvesti kući".

Esma je odmah zaspala.

Naredno jutro Esma je ustala prije svih, spremila je malu bošču i čekala ih je sa spremnim doručkom. Nije bilo ni traga njenom sinoćnjem raspoloženju. Opet je bila ona živahna, spretna djevojčica. Sa užitom je pripremila doručak. Brzo je oprala suđe. Dok je Nesrin ušla u kuhinju, posude su bile osušene, čak ih je i smjestila u ladice. Esma je promijenila pelene bebi i počela se igrati sa njom; tu kuću više nije smatrala stranom.. Beba i ona kao da su se dobro slagale. Mehmed i Nesrin nisu mogli znati kako tumačiti iznenadnu promjenu kod Esme.

- "Da li će možda ostati?" - prošaptala je Nesrin suprugu.

- "Ne znam, ne vjerujem baš", rekao je Mehmed.

Nesrin je, ustručavajući se da je ne zastraši, polahko upitala Esmu:

"Esma, želiš li ostati kod nas?"

Esmu odjednom opet obuze sinoćnja šutljivost. Lice joj se natmurilo, a malena brada se stegla. Nesrin se odmah povukla.

- "Dobro, dobro Esma. Kad se spremiš čiko će te odvesti", rekla je.

- "Ja sam spremna. Mogu ići sama. Znam put", rekla je Esma.

- "Ne može tako", rekla je Nesrin. Odjednom se uznemirila. "Ti si još uvijek mala djevojčica, možeš se izgubiti."

Mehmed i Esma su izašli držeći se za ruke. Nesrin je zatvorila kapiju za njima i ostala je bespomoćna.. Uzela je dopust s posla na dva dana kako bi Esmu navikla na kuću. A Esma je otišla.. Šta će sada biti? Ljetni mjeseci su najteži period za pronalazak pomoćnice, bilo je teško vrijeme, svi su otišli na selo.. Dobro, a šta će Nesrin sada? Osjećala se umorno i iscrpljeno.

Esma i Mehmed su proveli ugodno vrijeme u autobusu. Esma je neprestano govorila "čika Mehmede" - pričala je o školi ili braći. Dok su prolazili Kızılay Mehmed je rekao Esmi:

"Vidi sine, ovdje je trg Kızılay, a ovdje je Bulevar. U centru smo grada."

Esma se iznenađeno okrenula Mehmedu, kao da govori "šta ima tu da se ne zna", i rekla je:

"Naravno čiko, poznajem ovo ovdje, otac me ponekad dovede".

Kad su se približili mahali u kojoj stanuje naraslo je Esmino samopouzdanje, porasla je njena sreća. Iz autobusa je izašla skakučući i naglasila je Mehmedu da ne ide dalje. Razlog zbog kojeg će nastaviti ići pravo bio je veoma logičan. Dobro je poznavala put do svoje kuće, ali Mehmed se ne bi znao vratiti i ne bi mogao pronaći autobusku stanicu...

"Eh, doviđenja čiko", rekla je Esma.

Veselo je pustila Mehmedovu ruku i uputila se prema stračari. U jednom trenutku je stala i okrenula se Mehmedu. Rekla je:

"Čiko, ti znaš kako ćeš se vratiti kući, zar ne?"

Na malom licu nazirala se iskrena zabrinutost.

"Ovaj, naravno.."- rekao je Mehmed, "Ne brini za mene".

Kad se Esma okrenula i otišla, Mehmed se osjećao izgubljeno.. Počeo je razmišljati o Esmi, Bekiru, o ovoj pustojskoj mahali. Okrenuo se prema mjestu kojem pripada Esma. Kad se udaljila odavdje, nestala je spretnost, snaga, živost u malom tijelu, poput stepskog cvijeća koje uvehne kad se iščupa iz neplodne zemlje u kojoj je pustilo svoje korijenje.. Esma se od autobuske uputila prema stračari, nestalo je bliskosti koja se razvila među njima tokom putovanja. Ona i Mehmed su ponovno iz različitih svjetova, kao i onog dana kada je Esma došla kod Mehmedovih..

Mehmed je pogledao u mahalu koja se pružala. Ovdje nije bilo ljepote, postojalo je nešto sasvim drugo. Ovdje je postojao otpor. Mahala se opirala da živi na rubu velikog grada, poput biljke sa slabim korijenjem koja se gaji u neplodnom tlu i koja se opire suši.

Mehmed kao da je znao šta će se danas dogoditi u Bekirovoj kući. U kući su bili isplanirali da Esme neće biti dva mjeseca. Kad se Esma iznenada pojavi nastat će pometnja. Sve ih večeras čekaju batine. Bekir je bio jedan miran, pokoran, pristupačan čovjek. Ali opet je tukao ženu poput svih poslužitelja u Mehmedovoj zgradi. Mehmed je to znao. Večeras će se gnjev sručiti na sve njih, počevši od Esme, preko Düün, pa sve do najmlađeg djeteta, svi će dobiti svoju porciju šamara. Nakon što je završi poglavlje batina, nakon što Bekir bespomoćno istrese svoju srdžbu udarajući svoje najbliže porodica će sjesti da jede i oslobođena napetosti zbog Esmineg zaposlenja prvi put će radosno jesti hljeb sa lukom. Bekir će uzalud pokušavati prikriti radost koju osjeća zbog povratka kćerke. I život će se nastaviti.

Koliko je samo u ovoj mahali bilo volje za življenjem i otporom Mehmed je osjećao veliku bol zbog sputanosti tih ljudi koji imaju toliko životne energije u sebi a toliko malo životne radosti; zbog potlačenosti toliko vještih ljudi koji bi se mogli zadovoljiti tek disanjem, napola sitim stomacima i razmnožavanjem. Mehmed više nije želio da vidi i osjeća bol. Mahali je okrenuo leđa i sjeo je na kamen kaldrme. Zapalio je cigaretu. Nije to bio samo umor, osjećao se istrošeno, iscrpljeno. Ipak, kao da se na vrhu cigarete ukazala iskra radosti. Danas je jedan mali čovjek uprkos strahu, nemoći i neuspjehu uspio u nečemu velikom, iz prve borbe sa životom izašao je sa pobjedom. Esma je uspjela odbraniti svoje djetinjstvo i pobijedila je; vratila se u djetinjstvo. Koliko se Esma mogla opirati? Da li je mogla proživjeti svoje djetinjstvo, mladost i stasavanje u ženu? Kako god, koliko god da se opirala, bilo je od koristi. Esma se nije predala u svojoj prvoj životnoj borbi.

